

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

YOLSUZLUĞUN VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUNUS SÜNETCİ

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. EDA ÖZEN

BİLECİK, 2025

10718274

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

YOLSUZLUĞUN VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUNUS SÜNETCİ

TEZ DANIŐMANI

DOÇ. DR. EDA ÖZEN

BİLECİK, 2025

10718274

BEYAN

Yolsuzluğun vergi gelirleri üzerine etkisi adlı yüksek lisans tezi hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR	☐	DESTEK ALINMAMIŞTIR	x
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		...../.....	

Yunus SÜNETCİ

.... /.../2025

İmza

ÖN SÖZ

Tezin yazım sürecinde en büyük desteği sağlayan, akademik bilgi ve tecrübeleriyle rehberlik eden Doç. Dr. Eda ÖZEN' e bana yalnızca akademik anlamda değil, aynı zamanda kişisel gelişimim açısından da çok değerli bir yol gösterici olmuştur. Ayrıca, bu çalışma sürecinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve her zaman yanımda olan arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Yunus SÜNETCİ

2025

ÖZET

YOLSUZLUĞUN VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Kamu gücünün kişisel çıkarlar amacıyla kötüye kullanılması olarak dar kapsamda tanımlanan yolsuzluğun, vergi gelirleri üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, yolsuzluğun vergi gelirleri üzerindeki etkisi, 26 OECD üyesi ülkenin 2000-2020 yılları arasındaki verileri temel alınarak incelenmiştir. Kullanılan panel analizi yöntemi ise dinamik panel analizidir. Bu analizi yapmadan önce durağanlık testi uygulanarak, GMM testindeki durağanlık varsayımı sağlanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, yolsuzluk ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiye bakıldığında, yolsuzluk arttıkça vergi gelirlerinin azaldığı görülmüştür. Bu durum, yolsuzluğun ekonomik etkileşimi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Özellikle toplam vergi gelirleri, yolsuzluktan büyük ölçüde etkilenmektedir. Vergi ve yolsuzluk arasında ters yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Vergi Gelirleri, Dinamik Panel Analizi.

ABSTRACT

IMPACT OF CORRUPTION ON TAX REVENUES

The effect of narrowly defined corruption on tax revenues as misuse of public power for the purpose of personal interests has been tried to be determined. The impact of corruption on tax revenues in the study is a panel analysis dynamic panel analysis used when examining 26 OECD member countries based on data from 2000-2020. Before performing this analysis, the assumption of stability in the GMM test was provided by performing the stability test. After the analysis, when the relationship between corruption and tax revenues increased, tax revenues were reduced. This shows that corruption negatively affects economic interaction. Features total tax revenue is heavily influenced by corruption. An inverse and statistically significant relationship between tax and corruption has been identified.

Keywords: Corruption, Tax Revenues, Dynamic Panel Analysis.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Yolsuzluk ve Vergi Gelirleri	2
2. VERGİ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	4
2.1. Vergi Tanımı	4
2.2. Vergi Tarihsel Gelişimi.....	4
3. VERGİNİN VARLIĞINI AÇIKLAYAN TEORİLER.....	6
3.1. İktidar teorisi	6
3.1.1. Hukuki Cebir Teorisi	6
3.1.2. Toplum Bilinci Teorisi	7
3.1.3. Milli Görev Teorisi	7
3.1. Fayda teorisi.....	7
3.2.1. Vergileri Sigorta Primine Benzeten Görüş.....	8
3.2.2. Vergiyi Hizmet Bedeli Sayan Görüş.....	8
3.2.3. Vergi Sosyal Giderlere Katılma Payına Benzeten Görüş.....	8
4. VERGİNİN AMAÇLARI	10
4.1. Verginin Mali (Fiskal) Amacı.....	11
4.1.1. Verginin Mali Olmayan (Ekstra Fiskal) Amaçları	12
4.2.1. İktisadi Amaç.....	13
4.2.2. Sosyal Amaç	14
4.2.3. Diğer Amaçlar.....	15

5. VERGİ İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR	17
5.1. Verginin Kaynağı.....	17
5.2. Verginin Konusu.....	17
5.3. Vergiyi Doğuran Olay.....	18
5.4. Vergi Mükellefiyeti (Yükümlülüğü).....	19
5.4.1. Kanuni Yükümlü.....	19
5.4.2. Aracı Yükümlü.....	20
5.4.3. Nihai Yükümlü (Vergi Yüklenicisi).....	20
5.5. Verginin Sorumlusu.....	20
5.5.1. Vergi Kesmekten Kaynaklanan Sorumluluk.....	21
5.5.2. Kanuni Temsilden Kaynaklanan Sorumluluk.....	21
5.5.3. Başkalarının Görevlerini Yerine Getirmemelerinden Kaynaklanan Sorumluluk.....	22
5.6. Verginin Muafiyeti ve İstisnası.....	22
5.7. Matrah.....	23
6. YOLSUZLUK KAVRAMSAL CERCEVESİ VE TANIMI	26
7. YOLSUZLUK UNSURLARI	29
7.1. Yetki Unsuru.....	29
7.2. Yetki Veren Kurallar.....	29
7.3. Kuralların Kişi veya Gruplar Tarafından İhlal Edilmesi.....	30
7.4. Çıkar Unsuru.....	30
8. YOLSUZLUĞUN SINIFLANDIRILMASI	31
8.1. Küçük ve Büyük Ölçekli Yolsuzluklar Sınıflandırması.....	32
8.2. Siyasal ve Yönetmelik Yolsuzluklar Sınıflandırması.....	32
8.3. Arıza yolsuzluklar Sınıflandırması.....	34
8.5. Sistemik yolsuzluklar Sınıflandırması.....	35
8.6. David Osterfield'in Yolsuzluk Sınıflandırması.....	35
8.7. Syed Alatas'ın yolsuzluk sınıflandırması.....	36
9. YOLSUZLUK TÜRLERİ	38
9.1. Rüşvet.....	38
9.2. Zimmet.....	38
9.3. İrtikap.....	39
9.4. Kara Para ve Aklanması.....	40

9.5. İçerden Öğrenenlerin Ticareti	41
9.6. Rant Kollama	41
9.7. Kayırmacılık	42
9.8. Lobcilik.....	43
9.9. Oy Ticareti	44
10. YOLSUZLUĞUN NEDENLERİ.....	45
10.1. Yolsuzluğun Yönetim Kaynaklı Nedenleri.....	45
10.1.1. Bürokrasinin İşleyişinden Kaynaklanan Nedenler	45
10.1.2. Şeffaflıktan Kaynaklanan Sorunlar	46
10.1.3. Hesap Verme Eksikliği.....	46
10.1.4. Vergilemeyle İlgili Sorunlar	47
10.2. Ekonomik Nedenler	48
10.2.1. Devletin Ekonomideki Ağırlığı	48
10.2.2. Enflasyon	50
10.2.3. Kayıt Dışı Ekonomi.....	51
10.2.4. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik	51
10.3. Sosyal ve Kültürel Nedenler	52
10.3.1. Eğitim	53
10.3.2. Toplumsal Yapı	53
10.3.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Yetersizliği	54
10.3.4. Yurttaşlık Bilincinin Yeterince Gelişmemiş Olması	55
11. YOLSUZLUĞUN ÖLÇÜLMESİ	56
11.1. Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi	57
11.2. Yolsuzluk Algılama Endeksi.....	58
11.3. Küresel Yolsuzluk Barometresi	58
11.4. Rüşvet Verenler Endeksi	59
12. YOLSUZLUĞUN EKONOMİK ETKİLERİ	60
12.1. Yolsuzluğun Kamu Harcamaları Üzerine Etkisi.....	60
12.2. Yolsuzluğun Kamu Gelirleri Üzerine Etkisi	61
12.3. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri	61
12.4. Yolsuzluğun Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	63

12.5. Yolsuzluğun Tasarruflar Üzerindeki Etkisi.....	64
13. YOLSUZLUKLA MÜCADELE VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER	66
13.1. Birleşmiş Milletler Örgütü	66
13.3. Dünya Bankası.....	67
13.4. Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü	67
13.5. Uluslararası Para Fonu.....	68
14. LİTARATÜR TARAMASI.....	69
15.DATA VE METODOLOJİ.....	74
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA	81

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 3.1. Bazı Vergiler ve Dayandıkları Teoriler.....	9
Tablo 15.1. Birim Kök Sonuçları.....	76
Tablo 15.2. Yolsuzlukların Vergi Türleri Üzerindeki Etkileri (Toplam, Doğrudan ve Dolaylı).	77

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 9.1. Kara Para Haklama Şeması.....	40

KISALTMALAR LİSTESİ

TDK : Türk Dil Kurumu

Vd : Ve Diğerleri

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın

TCK: Türk Ceza Kanunu

YAI: Yolsuzluk Algılama Endeksi

CPI: Yolsuzluk Algılama Endeksi

BPI: Rüşvet Verenler Endeksi

BM: Birleşmiş Milletler

WB: Dünya Bankası

IMF: Uluslararası Para Fonu

OECD: İş birliği ve Kalkınma Örgütü

WEF: Dünya Ekonomik Forumu

PACI: Yolsuzluğa Karşı Ortaklık Girişim

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünya uluslararası bir sorun olarak kabul gören yolsuzluk kavramı son yıllarda daha da önem kazanmış ve pek çok çalışmaya konu edinilmiştir. 21. yüz yılda Uluslararası örgütlerin mücadele kapsamına aldığı yolsuzluğun tarihi bilinen sosyal yaşam kadar eskidir. M.Ö 4000 yılında Sümer tabletlerinde karşılaştığımız çıkmaktadır. Yolsuzluğun bir türü olan rüşveti konu edilen tabletler bulunmuştur. Günümüzden iki bin yıl önce yolsuzluğu konu edinen kitaplar yazılmıştır. Hint Kralının veziri Kathilya'nın yazdığı Arhastra adı verilen eser yolsuzluğu konu edinmiştir (Erkal vd., 2014).

Yolsuzluk kavramı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ait bir kavram olarak görülmüş ve az gelişmiş ülkelerin yararına pozitif bir etkisi olduğuna dahil yağlama hipotezi olarak bilinen yaklaşım gelişmiştir. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalar yolsuzluk kavramının ekonomik ve sosyal yaşamı olumsuz etkilediği kayıt dışı ekonomiye yol açtığı, gelir adaletsizliği yarattığı ve kaynak israfına yol açtığı literatürdeki çalışmalarda göz önüne koyulmuştur. Özellikle son çeyrekte yüz yılda yapılan çalışmalarda küreselleşen dünyada farklı düzeyde etkileri olsa da gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin ortak sorunu olduğu kabul görmüş olup 1995 Financial Times tarafın yolsuzluk yılı olarak tanınmıştır.

Pek çok tanımlamaya sahip olan yolsuzluk kavramı genel kabul gören en dar kapsamlı tanımı Word Bank tarafından yapılan Yolsuzluk, kamu görevlilerinin kendilerine verilmiş olan yetkileri özel çıkarlarını arttırmak amacıyla görev alanları dışında ve hukuka aykırı olarak kullanmaları olarak tanımlanmıştır (Word Bank, 1997:8). Sosyal ve iktisadi bir sorun olan yolsuzluk gelir adaletsiz yaratması ve devletin gelir gider dengesinde oluşturduğu sorunlar ile başlı başına bir ahlaki tehlike olduğu gözlenmektedir. Buna rağmen yolsuzluk tam olarak genel kabul gören geniş bir tanıma sahip değildir.

Göktan yolsuzluk olgusu temelde iki ye ayırarak bir tanımlama gitmiştir. Bunları küçük ve büyük yolsuzluk olarak tanımlamıştır. Küçük yolsuzluk ölçek ve miktar bakımından daha küçük olup daha sıklıkla karşılaşılmaktadır. Ücretlerini yetersiz olan ve yeterli görmeyen çalışanlar tarafından hayatlarını daha iyi idame etmek için yapıldığı çalışmada vurgulanmıştır. Büyük yolsuzluk ise üst kademelerde yer alan kamu görevlilerin ihalelerde ve önemli iktisadi kararlarda belirli cenahı veya kişi adına çıkar gözetmeleri bunun karşısında çeşitli hediyeler almaları olarak tanımlamıştır. (Göktan, 2009:21)

Yolsuzluk sadece kamu kesimi tarafından değil iki taraf üzerinden de ele alınarak tanımlama gidilmelidir. Buradan hareketle kamu dışında kalan bireylerin mevcut yasalar dan ve politikalarından yararlanarak kendi çıkarları doğrultusunda haksız yarar sağlamaları. Kamu kesiminin de çalışan bireylerin ise dost, akraba ve çıkarlarını gözetererek ellerinde bulunan yetkileri kendi çıkarlarına kullanmaları olarak tanımlamıştır. (Aktan, 1994:26)

Bir diğer tanımlama da ise yolsuzluğun gelecekte elde edilecek kazanımlar için yapılabileceğine değinilmiştir. En dar kapsamı ile yolsuzluk kamu gücünü özel çıkarlar için kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Burada vurgulanan özel çıkarlar kavramı içerisinde para ve değerli mal elde edilmesinin yanında güç ve statü gibi çıkarlarda barındıra bilmektedir. Hatta bu çıkarlar üzerine gelecekte elde etmek amacı da barındıra bilir. Daha geniş kapsamda gelecekteki kazanç statü elde etmek beklentisi içerisinde oluna bilir.

Yolsuzluk tanımlamalarda farklı kapsamlarda ele alınsa da tüm tanımlar bulunduğu ortak payda yolsuzluğun elinde bulunan yetkileri haksız yarar sağlamak amacı ile kötüye kullanılması olmuştur.

1.1. Yolsuzluk ve Vergi Gelirleri

Devletlerin en temel gelir kaynaklarının başında vergi gelirleri gelmektedir. Devleti bu gelirden mahrum eden olguların başında yolsuzluklar çekmektedir. Birçok alanda rastladığımız yolsuzluk temelde kamu kesiminin kendi içerisinde ya da kamu kesimi ile özel sektör arasındaki ilişkide ortaya çıkmaktadır. Kamu kesiminin yolsuzlukla karşılaştığı noktalar ise üretim süreci kamusal mal ve hizmet alımları, kamu ihaleleri ihracat ve teşvik düzenlemeleri ile vergi denetimleri başta gösterilmektedir. Yolsuzluğun en çok etkisi altına aldığı alan ise vergi tarh, tahakkuk ve tahsil süreci gelmektedir. Bu süreçteki yolsuzluklar kamu gelirinde kayıplara yol açmaktadır (Bağdigen ve Dökmen 2006:25).

Kamunu vergiyi alma yöntemleri dolaylı ve dolaysız olarak temelde iki türde incelenmektedir. Dolaylı vergiler yansıtılmaları kolay olarak nitelendirilebilir. Mal ve hizmetlerin satın alınması sırasında peşin olarak alınan dolaylı vergiler vergi kaybına yani yolsuzluğa daha az zemin oluşturmaktadır. Vergi tarh bilinen tahakkuku zamanı ve tahsilatı alım ile gerçekleşmesinden dolayı vergi idaresi ile birebir karşı karşıya gelinmemesi yolsuzluk olanağını daraltmaktadır. Fakat mal ve hizmeti arz eden ile mal ve hizmeti talep eden arasında daha fazla kar elde etmek daha ucuza ulaşmak amacı güderek kayıt dışı tutulmak sureti ile yolsuzluk karşılaşılmaktadır. Bu tip yolsuzluklar sık fakat daha az maliyetle sonuçlanmaktadır. Dolaysız vergi tarh tahakkuku ve tahsilat sürecinin vergi idaresi ile doğrudan karşı karşıya

gelerek ve beyana dayanması çıkar amaçlı işlemlere kayırmalara

yol açmaktadır. Bu tip yolsuzluklar da az görülse de maliyet bakımından çok daha fazladır. Nasıl olursa olsun vergi kayıpları sosyal ve ekonomik yapıyı derinden etkilemektedir.

2. VERGİ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Vergi Tanımı

Türk Dil Kurumu (TDK) vergi kavramını “*kamu hizmetlerine harcanmak için hükümetin, yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı malların fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladığı para*” olarak tanımlamaktadır.

Vergi kavramı genel anlamda kamu finansmanının sağlanması için devlet tarafından alınan para olarak dar kapsamlı tanımlana bilir. İktisatçılar ise vergi konusunda farklı tanımlamalar yapmışlardır. Turan kamu ihtiyaçlarının karşılanması için kamuya aktarılan maddi değerlerin karşılık beklemeden zorunlu olarak ekonomiye aktarılması şeklinde tanımlamıştır (Turan, 1998:20-21). Nağdoğlu (1996) iktisadi kaynakların karşılıksız ve cevri olarak kamu finansmanı için alınması şeklinde tanımlamıştır. Bodur ise vergiyi daha geniş kapsamda tanımlamaya giderek devletin topluma hizmet amacı ile zorla topladığı para olarak tanımlamıştır (Bodur, 2012). Vergi kavramını günümüz şartlarında daha geniş bir tanıma gidecek olursak; Ülkenin sosyolojik, politik ve ekonomik değerlerine göre verilen kamu hizmetleri için devletin belirlediği sınırlar ve yükümlülükler çerçevesinde vatandaştan alınan finansal kaynak olarak tanımlana mümkündür (Püren, 2012; Mazlum, 2018).

Vergi devletin egemenlik gücünü kullanarak kamu finansmanını karşılamak için cebren topladığı paradır. Özetle tanımlardan yola çıkarak vergi kamunun sağladığı hizmetlerin finansmanı için gereken para kaynağını sağlamaktadır denine bilir (Çomaklı ve Doğruyol 2013:50).

2.2. Vergi Tarihsel Gelişimi

Verginin tarihi, devletlerin tarihine paralel bir şekilde çok eskilere dayanmaktadır. Verginin ne zaman nasıl ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Vergiye dahil ilk izler tarihte Eski Mısır, Yunan ve Roma imparatorluklarında rastlanmaktadır. Eski Mısır, M.Ö 3000-2800 yılları arasında varlık göstermiş bir medeniyettir (Şen ve Şağbaş, 2017:7). Vergiler tarihsel perspektifte devletlerin ekonomik, sosyal ve siyasi durumlarına göre belirlenmiş ve çeşitlenmiştir (Pehlivan, 2016:92).

İlk çağlarda devletlerin harcamaları saray giderlerine dayanıyordu. Bu harcamalar firavun veya kralın sahip olduğu mülklerden karşılanı biliyordu. Ancak savaşlar, piramit ve tapınak inşaatları gibi artan maliyetlerle birlikte yeni gelir kaynaklarına ihtiyaç duyuldu ve yeni vergiler geliştirildi (Kayan, 2000:81-82). Eski Mısırda köylülerin tarımsal faaliyetleri üzerinden

derebeyine zorunlu hizmet şeklinde vergi alınmıştır (Şen, Şağbaşı, 2017:7).

Antik Yunan da ise vergi, temelde askeri giderlerin karşılanması amacı ile toplanıyordu. Antik Yunan da M.Ö. 5. yüz yılda vergi gelirleri devletin en temel ve en büyük gelir kaynağını oluşturmaktaydı. Bu vergilerin en önemlisi "liturgia" diye adlandırılan askeri harcamaları finansa etmek için toplanan vergi türüdür (Bilgin, 2021:1-12).

Eski Roma "Haraç" adı verilen bir ödeme türü vardı. Savaşı kaybeden devletlerin savaşı kazanan devlete ödeme yapıyordu. Bu ödemeler, bir bedel olarak zorunlu olarak ödenmesi kabul edildiği için bir vergi türü olarak kabul edilmektedir.

Vergi, Orta çağ Avrupa'sında hediye, armağan, rica, yardım ve bağış gibi anlamlar taşıyordu. Vergi başlarda tamamen gönül esasına dayalı bir ödeme olarak kabul görmekteydi. Vatandaş krala ve derebeylerine çoğunlukla dini sebeplerden bir bağış ve armağan olarak vermekteydi. Bu ödemenin miktarı ve konusu tam olarak belli olmadığından verenin dini ve ahlaki değerine göre halk tarafından belirlenmekteydi (Edizdoğan, 1998:38).

Zaman içerisinde artan ihtiyaçlar, hükümdarların halkın bazı kesimlerinden bağış talep etmesine yol açmıştır. Bağışlar gönüllü esasına dayansa da zaman içerisinde zorunluluk haline gelmiştir. Bunun nedeni ise iç karışıklık, savaş ve artan ihtiyaçların finansmanının da kaynak oluşturulma ihtiyacıdır (Edizdoğan, 1998:38-39).

Orta çağın sonlarına doğru vergiler kanuni bir düzene oturtarak devlete karşı yerine getirilmesi gereken bir ödev olarak görülmeye başlamıştır (Edizdoğan, 1998:39). Vergi sistemi daha sistematik bir durumu verilmiştir (Kayan, 2000:83).

Yeni çağ ile birlikte vergi günümüzdeki şeklini almaya başlamıştır. Vergilerin kamu finansmanı için alındığı düşüncesi hakim olmaya başlamıştır. Bu düşünce verginin modern temellerinin biridir. Verginin sistematik olması ve kanunlara dayanması gibi özellikler bu dönemde belirlenmiştir. Halkın her kesiminin kamu hizmetlerinden yararlandığı için kamu finansmanına toplumun her bireyin geliri düzeyinde katkıda bulunması fikri bu dönemde gelişmiştir. Bu nedenlerle vergi devamlılık kazanmıştır (Yolal, 2017:14-15). Bu dönemde vergiler gönüllü olmak ödenme halinden kanunen ödenmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu dönemde vergi yasalarının uygulanabilmesi için siyasi zorunlu ve ceza uygulamaları ile koruma altına alınmışlardır. Bu süreç ancak modern devlet ve yetkileri kısıtlanmış kurumlar tarafından yönetilebilir hale gelmiştir (Edizdoğan, 1998:39).

3. VERGİNİN VARLIĞINI AÇIKLAYAN TEORİLER

Vergi kavramı devletleşme ile ortaya çıkmış ve zaman içerisinde birçok değişim ve gelişim göstermiştir. Bununla birlikte bazı tartışmalarda ortaya çıkmıştır. Vergi üzerindeki en büyük tartışmalar varlığı ve kurum ile bireyler arasında nasıl bir dağılım göstereceği konusunda olmuştur. Bu tartışmaları üzerinde birçok görüş ortaya çıkmıştır. Bunlar temelde iki ye ayrılmaktadır iktidar teorisi ve fayda(istifade) teorisi olarak.

3.1. İktidar teorisi

İktidar teorisi (Egemenlik Kuramı) devletin vergi alma hakkını açıklamak amacıyla geliştirilmiş bir teoridir. Bu teoriye göre, vergi almak devletin en doğal ve temel hakkıdır ve bu hakkın doğruluğunu savunmak için başka bir açıklama veya gerekçeye ihtiyaç duyulmaz. Devlet, bu hakkını egemenlik gücünden alır ve vatandaşlardan vergi toplama yetkisini kullanır. Vergi toplama konusunda teori ödeme gücü ilkesine dayanır. Bu ilke temelde vergilerin insanların gelirine, servetine ve harcamalarına göre belirlenmesi gerektiğini söylemektedir. Yani, bir kişinin ne kadar geliri, serveti veya harcaması varsa, ödediği vergi de buna göre belirlenmesi gerektiğini savunur. İktidar teorisi modern vergi sistemlerinde en yaygın ve en kabul edilen yöntemdir (Demir, 2016:58).

İktidar teorisini temelini oluşturduğu bu görüşü açıklamak için farklı görüşler geliştirilmiştir. Devletin vergi alma hakkını savunan ve iktidar teorisini açıklayan bu görüşler;

- Hukuki Cebir teorisi
- Toplum Bilinci Teorisi
- Milli Görev Teorisi

3.1.1. Hukuki Cebir Teorisi

Modern vergi tanımının da yer alan hukuki cebir vergiyi açıklamakta kabul görmüş bir teoridir. Vergiyi belirleyen otoritenin, halkın onayına veya kabulüne dayanması gerekmektedir. Bu teorinin işlevsel olabilmesi için, vergiye karşı olabilecek tepkilerin, beklentilerin ve toplumsal sorunları dikkate alarak siyasal ve Hukuki olarak temel oluşturarak adaleti bir dağılım sağlanmalıdır (Ay, 2014:152).

3.1.2. Toplum Bilinci Teorisi

Bu teoride temel unsur, toplum karşı sorumluluk ve aidiyet duygusudur. Bu unsur toplumun tüm bireylerin de aynı düzeyde olmamaktadır. Bu nedenle vatandaşın toplumsal sorumluluk duygusunu geliştirmek için bir zorunluluk gerekmektedir. Bu zorunluluklar her zaman vatandaşların toplumsal sorumluluk duygularını geliştirmemektedir. Bununla birlikte başda çekici olan bu düşünde vergi ödeme konusunda vatandaşların sorumluluk duygusunun yeri olmadığı düşüncesiyle eleştirilmektedir (Edizdoğan vd., 2012:140)

3.1.3. Milli Görev Teorisi

Vergiyi sadece hukuki bir zorunluluk bir sorumluluk olarak değil aynı zamanda toplumsal ve milli bir görev olarak kabul eder. Toplum halinde yaşamının bir sonucu olan devlet, sosyal ve siyasal temellerden oluşmaktadır. Bu temellerine getirisi olan devlet toplum halinde yaşamının bir zorunluluğu olmuştur. Bu teori vergi vermeyi vatan seferlik olarak görür. Savaş dönemlerinde milli duygular her türlü fedakarlığın yapan toplum, barış dönemlerinde de devletin sorumluluklarını yerine getirebilmesi için kamu finansmanına katılması ve bunu bir milli görev görmesi gerektiğini savunur. Bu teorinin en çok eleştirildiği nokta ülke içerisinde vergi ödeyen kesimin sadece yerli vatandaşlardan oluşmaması yabancı uyruklu vatandaşların aynı motivasyonla ve şartlar altında vergi ödenmesinin istemesinin çok zor olmasıdır (Erdem vd., 2012:85)

3.1. Fayda teorisi

Fayda teorisi temel de vatandaşların marjinal faydaya göre vergilendirilmesi gerektiğini savunur. Kamu ve özel sektör arasında kaynakların adaletli ve uygun şekilde dağıtılması gerektiğini söyler.

Uzun yıllar saygınlığını vergi teorileri arasında korusa da zaman içerisinde bu saygınlığını kaybetmiştir. Fayda teorisinin bu saygınlığını kaybetmesin de net bir şekilde tutarsızlıkların olması ifade edilmiştir. Bu tutarsızlık, kamu hizmetlerinin sağladığı yararın ölçülmesi ve değerlendirmesinin mümkün olmayışıdır (Eskicioğlu, 2007:245-256).

Fayda teorisi temelde üç görüş ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bunlar;

- Vergileri sigorta primine benzeten görüş
- Vergileri hizmet bedeli sayan görüş
- Vergileri sosyal giderlere katılma payına benzeten görüş

3.2.1. Vergileri Sigorta Primine Benzeten Görüş

Adından da anlaşılacağı üzere devleti bir sigorta şirketine benzemektedir. Devlet halkının mal ve can güvenliğini sağlamak amacı ile vergi ödendiğini savunur. Devleti bir sigorta şirketine benzeten bu görüş devletin iktisadi ve sosyal amaçlarını hiçe saymıştır ve bu konudan eleştiriye uğramaktadır (Erdem vd., 2012:83).

3.2.2. Vergiyi Hizmet Bedeli Sayan Görüş

Bu görüşe göre devletin vermiş olduğu hizmetleri aynı bir piyasa malı olarak görmekte ve vatandaşların da ödedikleri vergi ile bu hizmeti satın aldığını söylemektedir. Vergi ve hizmet arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Bu durumla birlikte faydanın ölçülmesi imkânsız olup bu görüşün sosyal gereklere tamamen aykırı olması nedeni ile kabul görmesi engellenmiş ve eleştirilmiştir (Ay, 2014:151).

3.2.3. Vergi Sosyal Giderlere Katılma Payına Benzeten Görüş

Bu görüş temelde vergiyi genel kamu harcamalarına bir katılım olarak kabul etmektedir. Thiers vergi ile ticari bir şirketin harcamaya katılma payı arasın da benzerlik gösterdiğini ifade etmiştir. Broglie ise toplumu bir üreticiye birliğine benzetererek, devleti de bu üretici birliğinden harcamalarını finansa eden organ olarak nitelmiştir. Başka bir deyişle bireylerin bu üretim harcamaları için ödemiş olduğu katkı payını vergi olarak nitelendirmiştir (Ejder, 2011:104).

Fayda (İstifade) teorisi zamanla önemi yitirmiştir. Bunun nedeni modern vergilendirmede kamu hizmetlerinin ölçülebilir ve bölünebilir olmasının tüm kamu hizmetlerinde mümkün olmamasıdır. Fakat bazı vergiler hayla bu teoriye dayanmaktadır bu vergiler çoğunlukla belirli bir hizmet karşılığında ödeme yapılan vergilerdir. Günümüzde modern vergilendirme de iktidar teorisi kabul görmektedir. Bu teoriye dayanan vergiler çoğunlukla sahip oldukları mülkiyet ve elde ettikleri kazanç üzerinden alınan vergilerdir. Bunlardan bazıları 3.2.3.tablo de verilmektedir.

Tablo 3.1. Bazı Vergiler ve Dayandıkları Teoriler

İstifade Teorisi Dayanan Vergiler	İktidar Teorisi Dayanan Vergiler
- Resimler	- Gelir Vergisi
- Harçlar	- Kurumlar Vergisi
- Şerefiyeler	- Satış Vergileri
- Bina ve Arsalar	- Mülkiyet Vergileri

Kaynak: (Bulutoğlu, 1981:419)

Tablo 1 de görüldüğü üzere istifade teorisine dayanan vergiler bir hizmet karşılığı ödenen vergilerdir. İktidar teorisine dayanan vergilerde ise hizmet vergi arasında bir bağ bulunma- maktadır. İktidar teorisine dayanan vergiler daha çok satışlar, servet ve gelir üzerinden alınan vergilerdir.

4. VERGİNİN AMAÇLARI

Verginin en temel amacı, kamu harcamalarını finanse etmek için kaynak yaratmaktır. Bu kaynak yaratma sürecinde etkinlik ve adaletin sağlanması önemlidir ve bu süreç hem politik hem de idari olarak uygulanabilir olmalıdır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde verginin amacı genel olarak aynı olsa da bazı amaçlarda farklılık göstermektedir. Literatür de bazı yazarlarca gelişmekte olan ülkelerin tasarrufların yatırımlara aktarılması ve kendine yeterlilik üzerine olması ifade edilmiştir. Verginin diğer amaçları arasında da dağılımın, gelir dağılımının ve diğer piyasa başarısızlıklarının kontrol altına alınması yer almaktadır (Burgess ve Stern, 2007:2).

Fakat vergi başlarda benimsediği başlı başına devletin gelir sağlama amacı ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasi hedeflerin gerçekleştirilmesi için de kullanılmaktadır. Bu durum, vergilerin amaçlarının hem artmasına hem de çeşitlenmesine yol açmıştır (Ay, 2014:150). Günümüzde sosyal, siyasi ve iktisadi hedefler ile çeşitlenen vergi amaçları vergi politikası oluşturmada etkili olmuştur.

Bu doğrultuda bazı vergi amaçları şunlardır;

- Çevrenin korunması; çevre kirliliğinin önlenmesinde fosil yakınlara uygulanan vergiler de az talep edilmemesini sağlayarak çevre kirliliğini düşürebilir (Ercan, 2017)

- Enflasyonu kontrol altına alınması; özellikle tüketim mallarında uygulanan vergiler talebi kısarak tüketimi düşürür bu da talep enflasyonu üzerinde pozitif etki yaratabilir (Ercan, 2017).

- Ekonomik büyümeyi desteklemek; vergi politikaları üzerinden yatırımcılara düşük vergi tarifeleri uygulanabilir. Bu düşük vergi tarifeleri sayesinde ülkeye yatırım yapılması özendirilerek ekonomik büyüme pozitif bir katkıda bulunulan olabilir (Kaygusuz, 2017).

- Kamu hizmetlerinin finansmanı; devletin üstlenmiş olduğu okul, hastane, yollar ve alt yapı gibi birçok hizmetin finansmanının sağlanması da en temel kaynak olma durumundadır (Kaygusuz, 2017).

- Gelir dağılımını düzenlemek; Yüksek kazançta sahip vatandaşlardan daha fazla vergi alarak toplumdaki gelir eşitsizliğini önenebilir. Böylece toplumda gelir dağılımı daha adil hale gelebilir (Ercan, 2017).

Görüldüğü üzere devletin en temel kaynaklarından biri olan vergi iktisadi, sosyal ve kamu finansmanı için kullanılmaktadır. Vergi amaçları da kendi içeriğinin de temelde ikiye ayrılmıştır. Bunlar mali (fiskal) ve mali olmayan (ekstra fiskal) şeklinde sınıflandırılmaktadır. Verginin mali amacı tarihsel olarak en köklü olan amaçtır. Mali olmayan amaç ise devletin anayasal olarak zaman içerisinde üstlendiği görevlerden oluşmaktadır. Bu görevler sosyal, iktisadi ve diğer alanlar olarak kısaca ifade edilebilir. Verginin mali olmayan amaçları zaman içerisinde sürekli olarak siyasi, iktisadi ve sosyal olarak değişime ve gelişime uğramaktadır (Akdoğan, 2019; Şen ve Sağbaş, 2017:19).

4.1. Verginin Mali (Fiskal) Amacı

Tarih boyunca, devletlerin vergi politikalarının gelişiminde mali amaçlar önemli bir rol oynamış ve bu rollerini sürdürmüştür. Devlet, zaman içinde çeşitli anayasal sorumluluklar üstlenmiştir. Bu sorumluluklar, kamu hizmetlerini kapsar ve zamanla gelişim göstermiştir. Kamu hizmetlerini sağlayabilmek için devlet, finansman ihtiyacını vergiler aracılığıyla karşılamıştır. Bu bağlamda, vergiler kamu harcamalarını finanse etmek için bir araç olarak kabul edilmiştir (Akdoğan, 2011:122). Diğer bir deyişle, verginin amacı, kamu harcamalarını finanse etmek olan mali bir amaca hizmet etmektir (Şen ve Sağbaş, 2017:19).

Klasik ekonomik anlayışa göre, verginin mali amacı yalnızca kamu harcamalarını finanse etmekle sınırlı olmalıdır. Klasik doktrine göre, verginin tarafsız olması gerektiği ve bireylerin tercihleri ile davranışları üzerinde herhangi bir etkisi olmaması gerektiği savunulmaktadır. Klasik devlet anlayışı, vergilerin sadece kamu giderlerini finanse etme amacını taşıması gerektiğini ve bu amacın, ödeme gücü ilkesine dayalı olarak yapılması gerektiğini öne sürer (Akdoğan, 2019, s.123; Şenyüz ve Tathoğlu, 2011:185).

Vergilerin mali amacını yerine getirebilmesi için bazı şartlar vardır. Bu şartlar arasında vergi sisteminin gelir artışlarına hızlıca uyum sağlayabilmesi, vergi yükünün adil bir şekilde dağıtılması, vergi idaresinin maliyetlerinin düşük tutulması, vergilemenin rekabet eşitsizliğine yol açmaması ve yatırım, tasarruf ile emek arzı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaması yer alır (Oktar, 2010:14-15). Bunlara ek olarak mali amaç, vergi sisteminin özellikle kamu harcamalarının hızla arttığı gelişmekte olan ülkelerde, milli gelirdeki artışa paralel olarak vergi gelirlerinde de artış sağlayabilecek esneklikte olmasını gerektirir. Bu, vergi sisteminin ekonomik büyümeye uyum sağlayarak, devletin finansal ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olur (Turhan, 2020:38).

4.1.1. Verginin Mali Olmayan (Ekstra Fiskal) Amaçları

Verginin asıl amacı kamu harcamalarını karşılamak olsa da zaman içerisinde mali amaç olmanın ötesine geçmiştir. Devletin daha müdahaleci bir rol üstlenmesi ile sorumluluklarının artmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, verginin ekonomik, sosyal ve diğer amaçları da bulunmaktadır. Bu tür amaçlara mali olmayan veya ekstra fiskal amaçlar olarak adlandırılmaktadır (Akdoğan, 2019:122-123).

Bu görüş temelleri 1800 yılların sonları Adolph Wagner tarafından vergilerin gelir dağılımındaki eşitsizlikleri düzenlemek için ekonomik ve sosyal amaçlarını ile kullanılabilirliğini ifade etmiştir. Bununla birlikte müdahaleci devlet anlayışını benimseyen maliyeciler verginin fiskal amaçları yanında ekstra fiskal amaçlarının da olduğunu ifade etmişlerdir. Verginin sadece mali olan etkilerinin yanında sosyal ve iktisadi etkilerinin de bulunduğunu bu etkiler söz konusu iken verginin tarafsız olmadığını belirtmişlerdir (Akdoğan, 2019:123; Erdem vd., 2019 s.185; Şen ve Sağbaş, 2017:22).

Devletler, 1929 büyük buhran olarak adlandırılan krizden sonra iktisadi ve sosyal olaylara karşı tarafsız devlet anlayışı yerini müdahaleci devlet anlayışı almıştır. Müdahaleci devlet anlayışının doğmasında büyük buhran sonrası ABD de uygulamaya konulan 1933 yılında "Yeni Eylem Planı" adlı ekonomik önlemler paketi çok etkili olmuştur. Bu paketin kısaca devletin ekonomiye müdahil olarak büyük yatırımlar yapılmasını ve kamu harcamaları vasıtası ile halkın alım gücünü arttırmayı hedefleniyordu. ABD de bu planın krizin etkilerini azaltmada etkili olması, diğer ülkelerinde benzer ekonomik önlemler alması ile krizin etkilerini azalmıştı (Arslan, 2017:50; Şen ve Sağbaş, 2017:22-23).

Devlet 1930 yılına denk klasik devlet anlayışı içerisinde savunma, adalet gibi sorumluluklara sahipti. Büyük buhran sonrası iktisadi ve sosyal hayata dair sorumluluklarda edinmeye başladı. 1936 da J. M. Keynes tarafından yayınlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı çalışmasında, verginin kamu harcamalarının finansman kaynağı ve gelir adaletsizliğini önlenmesi gibi amaçlarının yanında ekonomik, mali ve sosyal açıdan da amaçlarını olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışma sonrası klasik devlet anlayışının yerine müdahaleci devlet anlayışı daha çok ön plana çıkmıştır (Şen ve Sağbaş, 2017:18-23).

Vergilerin sadece mali amaçla alınması ve bireylerin tercih ve davranışlarını etkilememesi gerektiği görüşü, vergilerin düzenleyici etkisinin fark edilmesiyle önemini yitirme başlamıştır. Günümüz de vergiler, maliye politikasının bir aracı olarak mali olmayan amaçlar için de kullanılmaktadır. Bu amaçların başında ekonomik ve sosyal amaçların yer

almaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda yılar içerisinde ülkelerin kamu hizmetlerinde artışlar görülmektedir. Bu artışların başlıca sebepleri temelde nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler gelmektedir. Bu temellerden ortaya çevre kirliliği, alt yapı problemleri, sağlık ve eğitim hizmetlerinde problemlerim de artış görülmektedir. Artan bu problemlerin çözülmesi için büyük yatırımlar yapılması gerekmektedir. Dolayısı ile zaman içerisinde kamu harcamalarını finansman etmek için çok daha fazla vergiye ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır (Ay, 2014:150; Yıldırım, 2020:199).

Verginin mali olmayan (ekstra fiskal) amaçları iktisadi, sosyal ve diğer amaçları olarak üç başlık atında gösterile bilir.

4.2.1. İktisadi Amaç

Vergilerin en temel iktisadi amaçlarının başında konjonktürel dalgalanma ile mücadelede etmek gelmektedir. Bu amaç ile birlikte verginin iktisadi amaçları arasın üretim, tüketim ve tasarruf kararlarını teşvik etmek, ekonomik istikrarın sağlamak, ödemeler dengesini düzenlemek gibi amaçları da iktisadi amaçlarındandır (Edizdoğan, 1998:58-61)

Verginin etkili olduğu iktisadi amaçlarından birisi de ekonomik istikrar üzerinde oluşturduğu etkidir. Ekonomik istikrarın olması için tam istihdam, fiyat istikrarı ve ekonomik dengenin bir arada gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda devlet vergileri enflasyonist veya deflasyonist dönemde talep üzerinde etkili olacak vergi artış veya azalışları ile ekonomik denge konusunda etkili olmaktadır. Dış ticareti denge noktasına getirmede dış ticaret üzerine getirilen vergiler kullanılmaktadır (Aslan, 2017:50).

Ekonomik kalkınmayı desteklemek için belirli sektörler veya bölgeler için yatırım indirimleri ve vergi muafiyetleri uygulanmaktadır. Döviz sıkıntısını gidermek amacıyla vergisel teşvikler sağlanmaktadır. Yatırımların hızlandırılması için hızlandırılmış amortisman gibi yöntemler kullanılarak ekonomik hedeflere ulaşılmaya çalışılmaktadır (Demir, 2015:120).

Vergilerin iktisadi amacına yönelik kullanılmasına örnek bazı uygulamalar sıralanmıştır (Şenyüz vd., 2023:178):

- Belirli sektörleri desteklemek amacıyla bu sektörlerle yönelik vergi indirimleri uygulamak,
- Dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla, ihracatı teşvik eden ve ithalatı kısıtlayan vergiler uygulamak. Bu şekilde, ülkenin döviz gelirlerini artırarak ve döviz çıkışlarını azaltarak ödemeler dengesini iyileştirmek hedeflemek,

- Sermaye çıkışının yoğun olduğu dönemlerde, milli paranın değer kaybetmesini önlemek amacıyla para ve menkul kıymet piyasalarında vergi düzenlemeleri yapmak. Bu düzenlemeler, sermaye akışını dengeleyerek ekonomik istikrarı korumayı hedeflemek,

- Harcamaları azaltmak ve tasarrufları artırmak amacıyla vergi düzenlemeleri yaparak yatırımları teşvik etmek,

- Talep kaynaklı oluşan enflasyonu azaltmak amacıyla, vergi oranlarını yükselterek talebi kısmak,

- Deflasyonist dönemlerde, vergi oranı düşürerek tüketim ve üretimi canlandırmak,

- Bölgeler arası farkları azaltmak için daha az gelişmiş bölgelere teşvikler sunmak,

Vergilerin bu ekonomik amaçları zaman içerisinde, ülkelerden ülkelere farklılıklar göstereceğine temelde ortak olarak kaynakların eşit bir şekilde bölünmesini ve servetin yeniden dağıtılması konusunda adaleti sağlaması. Tasarrufa ve yatırıma yönelimini sağlayarak ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı gibi ortak hedeflere ulaşmak için bir araç olarak kullanılır (Şen ve Sağbaş, 2017:24-25).

4.2.2. Sosyal Amaç

Son yıllarda, sosyal devlet anlayışı, devletin temel niteliklerinden biri haline gelmiştir. Devlet politikaları belirlenirken, sosyal devlet olmanın gereklilikleri göz önünde bulundurularak bu anlayışa uygun şekilde geliştirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu gerekliliklerin başında ise, gelirin adil bir şekilde dağıtılması yer almaktadır (Mutluer vd., 2010:193).

A. Wagner, vergilerin sosyal amacını ilk kez dile getiren bilim insanıdır. Wagner, vergilerin sadece mali bir araç olmanın ötesinde, aynı zamanda sosyo-politik hedeflere de hizmet edebileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, serbest piyasanın doğasında bulunan gelir ve servet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasının amaçlanabileceği ifade edilmiştir (Akdoğan, 2019:123). Gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için vergiler, en etkili araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu amaçla, yüksek gelir ve servet sahiplerine daha yüksek oranlarda vergi uygulanabilir. Böylece, yüksek gelirli bireylerden elde edilen vergi gelirleri, düşük gelirli gruplara aktarılacak suretiyle gelir eşitsizliği azaltılabilir (Demir, 2015:120). Keynes, vergiler

aracılığıyla gelirin yeniden dağıtılabileceğini belirtmiş ve bu olgunun önemini vurgulamıştır. Keynes'in teorisine göre, tüketim tercihleri ve efektif talep, yüksek gelirli ve düşük gelirli grupların desteklenmesi yoluyla olumlu etkiler yaratabilir. Bu süreç, aynı zamanda daha fazla istihdam yaratılmasını gerektiren bir durumu ifade etmektedir (Turhan, 2020:40).

Vergilerin sosyal amaçlarla kullanılmasına yönelik bazı uygulamalar şu şekilde sıralanabilir (Şenyüz vd., 2023:179):

- Gelirin adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamak amacıyla, insanların geçimlerini sürdürebilecekleri en düşük gelir miktarını vergiden muaf tutmak ve sermaye gelirlerini emek gelirlerine göre daha yüksek oranlarda vergilendirmek,
- Lüks ve temel ihtiyaç mallarını ayırarak, lüks mallara daha yüksek, zorunlu mallara ise daha düşük vergiler uygulamak,
- Çevreyi korumak amacıyla, çevreye zarar veren faaliyetlere yüksek vergiler uygulamak,
- Gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamak amacıyla, artan oranlı vergiler uygulamak,
- Barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla, lüks olmayan ve küçük evlerin alım-satımını teşvik eden vergiler uygulamak,
- İstihdam ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, çocuk sayısını artırmaya veya azaltmaya yönelik vergi politikaları oluşturmak,
- Engellilerin kullandığı araç ve gereçlerden vergi alınmaması.

4.2.3. Diğer Amaçlar

Vergilemenin, ekonomik ve sosyal hedeflerin yanı sıra başka amaçları da vardır. Bunlar arasında sağlık, eğitim, çevre ve nüfus politikaları yer alır. Ayrıca, belirli sektörlerin kurulması, geliştirilmesi ve korunması da vergilendirme yoluyla teşvik edilebilir. Devlet, vergi kolaylıklarıyla sağlık ve eğitim politikalarını daha etkili hale getirmeyi hedefleyebileceği gibi, çeşitli yardımlar ile nüfus politikasına yönelik hedeflere ulaşmayı da amaçlayabilir (Oktar, 2010:18).

Özellikle alkollü içkiler, tütün ve uyuşturucu gibi ürünler üzerindeki özel tüketim vergilerinin amacı, bu ürünlerin tüketimini azaltarak toplumun sağlık ve ahlaki açıdan daha sağlam olmasını sağlamaktır. Eğer devlet bu ürünler üzerindeki vergiyi indirerek tüketimi

artırırsa, vergi oranı düşük olsa da hazine daha fazla gelir elde edebilir. Ancak bu durum sağlık ve sosyal hedeflerin geride kalmasına yol açabilir. Aşırı tüketim, kazalar, hastalıklar ve verimlilik kayıpları gibi toplumsal maliyetlere neden olur. Bu nedenle, özel tüketim vergileri, bu tür maliyetlerin tüketicilerden alınarak telafi edilmesini amaçlar. Günümüzde vergiler yalnızca mali hedeflerle değil, sosyal politikaları da desteklemek amacıyla uygulanmaktadır. Bununla birlikte, mali hedeflerin kaybolmaması önemlidir, çünkü sosyal amaçlar ancak mali hedefler gerçekleştirilerek ulaşılabilir. Bu nedenle etkin bir vergi politikası, maliye politikasının en önemli araçlarından biridir (Edizdoğan, 2008:162-163).

5. VERGİ İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Bu kısımda vergilemeye ilişkin önemli kavramlar olan Verginin kaynağı, verginin konusu, vergiyi doğuran olay, vergi hükümlülüğü ve vergi sorumluluğu son olarak da matrah açıklanmıştır.

5.1. Verginin Kaynağı

Vergilerin kaynağı, tıpkı suyun kaynağı gibi, gelir olmaktadır. Milli gelirin artışı ile vergi gelirlerinin de artması beklenir, çünkü milli gelirin bölüşümü doğrultusunda, üretim faktörlerinin aldıkları paylar da artacaktır. Vergiler, kişilerin sahip olduğu ekonomik kaynaklardan elde edilen gelirler üzerinden alınır. Örneğin, servet üzerinden alınan vergilerde vergi, servetin bir kısmından değil, o servetten elde edilen gelir üzerinden alınır (Eker, 2004:150).

5.2. Verginin Konusu

Vergiler, genellikle konuldukları ekonomik unsurlara göre isimlendirilir. Devletin yerine getirmesi gereken görevlerin finansmanında kullanılan vergilerin kaynağı ülkenin milli geliri olmakla birlikte, devletin hangi kaynaklardan fon sağlayacağı ve hedeflediği sosyo-ekonomik çözüm stratejilerinin hangi vergi ve ekonomik unsurlara dayandırılacağı, vergi konusu seçimini önemli kılmaktadır. Etkili bir vergi uygulaması için, verginin nasıl uygulanacağını yanı sıra, hangi unsurlar üzerinden alınacağını belirlemek de büyük bir önem taşır. Kısacası, verginin konusu, vergilendirilen ekonomik unsur ifade eder ve bu unsur, doğrudan ya da dolaylı olarak kaynağı oluşturur (Akdoğan, 2003:136). Verginin konusu, kanun koyucular tarafından belirlenir ve bu seçimde ülkenin ekonomik ve sosyal koşulları göz önünde bulundurulur. Kanunda özel olarak belirtilmedikçe, herhangi bir ekonomik unsur vergi konusu olamaz. Verginin konusu, ilgili vergi kanununun ilk maddesinde açıkça belirtilir ve çoğu vergi kanunu, belirlenen vergi konularına göre isimlendirilir (Orhaner, 2007:149).

Verginin konusuna göre isimlendirilmesine örnek vermek gerekirse, vergi türlerinin konularına göre nasıl isimlendirildiğini aşağıda görülmektedir (Çomaklı ve Doğruyol 2013:71),

- Gelir Vergisinin Konusu: Gerçek kişilerin bir takvim yılı içerisinde elde ettikleri gelirler
- Kurumlar Vergisinin Konusu: Kurumların bir takvim yılı içinde elde ettikleri kazançlar

- Bina Vergisinin Konusu: Türkiye sınırları içindeki binalar
- Arazi Vergisinin Konusu: Türkiye sınırları içindeki arazi ve arsalar
- Motorlu Taşıtlar Vergisinin Konusu: Belirli şartları haiz motorlu kara ve deniz taşıtları ile uçak ve helikopterler
- Katma Değer Vergisinin Konusu: KDV Kanunu çerçevesinde yapılan çeşitli işlemler

5.3. Vergiyi Doğuran Olay

Vergi kanunları, verginin doğumunu belirli bir olayın gerçekleşmesine veya hukuki bir durumun oluşmasına bağlamaktadır. Ancak, yalnızca vergiyle ilgili düzenlemelerin varlığı, verginin doğması için yeterli değildir. Verginin uygulanabilir olabilmesi için, vergiye konu olan ekonomik unsur ya da işlemin, kanun koyucunun belirlediği şekilde edinilmesi veya gerçekleşmesi gereklidir. Her vergi türü, belirli bir mükellefi kapsar ve bu yükümlülük, vergi konusu ile mükellef arasında bir ilişkinin kurulması sonucunda ortaya çıkar. Bu ilişki, vergi konusunun mülkiyeti, edinilmesi, kullanımı, satışı, alımı, değişimi gibi durumlar veya veraset, hibe gibi hukuki olaylarla ortaya çıkabilir (Akdoğan, 2003:145).

Vergiyi doğuran olaylara ilişkin bazı örnekler ise şu şekilde sıralanabilir (Erdem vd., 2015:103):

- Gelir Vergisi: Gelir vergisinin konusu, gerçek kişilerin elde ettikleri kazançlar ve iratlardır. Vergiyi doğuran olay ise gelirin elde edilmesidir. Bu bağlamda, bir gerçek kişi gelir elde etmeden vergi ödeme yükümlülüğüne girmez. Verginin doğumu, yalnızca gelirin elde edilmesiyle gerçekleşir.
- Veraset ve İntikal Vergisi: Veraset ve intikal vergisinin vergiyi doğuran olayı, miras veya bağış yoluyla elde edilen malın intikalidir. Burada vergiye neden olan durum, kişilerin herhangi bir bedel ödemeksizin (ivazsız) mal varlıklarında meydana gelen artışlardır.
- Katma Değer Vergisi: Katma değer vergisinin vergiyi doğuran olayı, malın teslimi veya hizmetin ifasıdır.
- Gümrük Vergisi: Gümrük vergisinin vergiyi doğuran olayı, malın ülkeye giriş yapmasıdır.
- Motorlu Taşıtlar Vergisi: Motorlu taşıtlar vergisinin vergiyi doğuran olayı ise motorlu taşıtın ilgili sicile kaydedilmesidir.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, verginin konusu, belirli koşullar altında

gerçekleşmesi gereken olaylarla bağlantılı olarak verginin doğmasına neden olmaktadır.

Vergi mükellefi veya yükümlüsü, vergi kanunlarına göre vergi borcu bulunan ve bu borcu ödeme sorumluluğu taşıyan gerçek veya tüzel kişiler olarak tanımlanır (VUK Md. 8). Vergi Usul Kanunu'nda yer alan bu tanıma göre, yalnızca gerçek ve tüzel kişilerin vergi mükellefi olabileceği belirtilmiştir. Ancak, pratikte tüzel kişilik kazanmamış bazı kuruluşların da vergi mükellefi olarak kabul edildiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, vergi mükellefini, vergi kanunlarına göre vergi borcu yükümlülüğü bulunan bireyler ve kurumlar olarak tanımlamak daha uygun olacaktır (Pehlivan, 2009:101).

5.4. Vergi Mükellefiyeti (Yükümlülüğü)

Vergi mükellefi, vergi borcu bulunan ve bu borcu ödeme yükümlülüğü taşıyan gerçek veya tüzel kişiler olarak tanımlanabilir. Bir kişinin vergi mükellefi olabilmesi için fiil ehliyetine sahip olması zorunlu değildir. Fiil ehliyeti bulunmayan bireyler, örneğin küçükler ve kısıtlılar, vergi yükümlüsü olabilirler. Bu kişiler, fiil ehliyetine sahip olmasalar da vergi yükümlülüklerini yerine getirebilirler. Fiil ehliyeti eksikliği, vergi yükümlülüğü açısından engel teşkil etmez ve bu kişilerin vergiye ilişkin sorumlulukları, kanuni temsilcileri tarafından yerine getirilir (Erdem vd., 2015:98).

Vergi mükellefiyeti, bir kişinin vergi kanunlarına göre yerine getirmesi gereken sorumlulukları ifade eder. Bu sorumluluklar, maddi ve şekli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Maddi sorumluluk, ödenmesi gereken vergi miktarıyla ilgilidir, şekli sorumluluk ise defter tutma, beyanname verme, defter ve belgeleri saklama gibi yükümlülükleri kapsar (Eker, 2004:151). Bu ayırım göz önünde bulundurulduğunda, asıl yükümlü, maddi ve şekli sorumlulukları bir arada yerine getiren kişidir. Maddi sorumluluklarını yerine getiren kişinin şekli sorumlulukları başkaları tarafından yerine getirilse bile, o kişi asıl yükümlü olarak kabul edilir (Erdem vd., 2015:98-99).

Vergi mükellefi kavramı kapsamında, kanuni yükümlü, aracı yükümlü ve nihai yükümlü olmak üzere üç farklı türde yükümlülük söz konusudur.

5.4.1. Kanuni Yükümlü

Vergi kanunlarına göre, vergi borcu ve belirli şekli ve usuli görevleri olan kişi veya kurumlar (gerçek veya tüzel kişiler, hakiki veya hükmi şahıslar) vergi mükellefidir (VUK m. 8). Başka bir ifadeyle, gerçek ve asıl vergi yükümlüsü kanuni yükümlüdür. Vergiye tabi olan kişiyi belirleyen kanun, vergiyi doğuran olayın meydana geldiği kişiyi yükümlü olarak tayin

eder ve bu kişi, vergiyi malvarlığından ödemekle yükümlüdür. Kanuni yükümlü, vergi dairesince kendisine vergi tarh işlemi yapılan kişidir ve bu kişi, adına tahakkuk eden vergiyi ödemek zorundadır. Örneğin, gelir vergisinin kanuni yükümlüsü, geliri elde eden ve bu nedenle vergi tarhiyatına tabi tutulan kişidir (Erdem vd., 2015:99).

5.4.2. Aracı Yükümlü

Kendi adına ve hesabına ödediği vergiyi başkalarına aktaran kişi, aracı (mutavassıt) mükellef olarak tanımlanır. Aracı yükümlüler, ödedikleri vergiyi fiyat mekanizmasından faydalanarak başka kişilere devreden kanuni yükümlülerdir. Bu kişiler, çeşitli ekonomik durumları kullanarak, ödedikleri vergileri diğer kişilere aktarabilirler (Çomaklı ve Doğruyol,2013:74). Gümrük vergileri, aracılık yükümlülüğüne sahip mükelleflerin en tipik örneklerinden birini teşkil eder. İthalatçılar, gümrük vergisini ithal ettikleri malın bedeline ekleyerek, bu vergiyi müşterilerinden, yani malı tüketenlerden tahsil ederler. Aslında ithalatçı, vergiyi kendi adına ödemekle birlikte, yasal düzenlemelere göre vergiyi nihai olarak tüketici ödemektedir. Bu şekilde, ithal malının satış ve devri sırasında vergi, ilk alıcıdan sonraki tüm müşterilere aktarılır. Bu bağlamda, ithalatçı, gümrük vergisinin tahsilatında aracılık yapan yükümlü olarak kabul edilir (Edizdoğan, 2008:168).

5.4.3. Nihai Yükümlü (Vergi Yüklenicisi)

Nihai yükümlü terimi, hukuki bir kavram olmanın ötesinde, iktisadi bir vergi kavramıdır. Bu kavram, üzerine düşen veya yansıtılan vergiyi nihai olarak ödeyen kişiyi tanımlar. Başka bir deyişle, kanuni yükümlüsü olmadığı bir vergiyi ödemek zorunda kalan ve bu verginin bir sonraki devreden kişiye yansıtılmasını sağlayan kişidir. Örnek olarak gümrük vergisi verilebilir, gerek hukuki düzenlemeler gerekse iktisadi yansıma ile nihai yükümlü, bu vergiyi tüketiciye aktarmaktadır (Edizdoğan, 2008:168).

5.5.Verginin Sorumlusu

Vergi mükellefi ile benzerlik arz eden ancak farklı bir kavram olan vergi sorumlusu, Vergi Usul Kanunu'na göre şu şekilde tanımlanmaktadır: Vergi sorumlusu, verginin ödenmesinden sorumlu olan ve vergi dairesiyle muhatap kişi ya da kurumlardır. Vergi sorumlusu, vergi kanunları çerçevesinde mükellef olarak kabul edilmeyen ancak vergi mükellefi adına vergiyi ödemek ve diğer şekli yükümlülükleri yerine getirmekle yükümlü olan kişilerdir (Pehlivan, 2009:101).

Vergi sorumlusu, başkasına ait vergi yükümlülüğünü yerine getiren ve alacaklı vergi

dairesiyle muhatap olan kişidir. Aracı ödeyici olarak da bilinen bu kişiler, örneğin işverenler gibi, çalıştırdıkları kişilerin vergilerini kesip, yasal süreler içerisinde ilgili vergi dairesine yatırmakla yükümlüdürler. Bu uygulama, vergi kaybı riskini asgariye indirir ve verginin hızlı bir şekilde tahsil edilmesini sağlar. Ayrıca, vergi maliyetlerinin düşürülmesine katkı sağladığı için vergi idaresi açısından verimli bir mekanizma sunar, zira bu işlemin gerçekleştirilmesi işveren tarafından yerine getirilir. Vergi sorumlusu, yasal sorumluluklarını yerine getirmediğinde belirli yaptırımlara tabi tutulabilir. Önemli bir nokta ise, aracı ödeyicinin, vergiyi kendi malvarlığından değil, mükellefin malvarlığından ödemesidir (Akdoğan, 2003:147-148).

Vergi sorumluluğu, farklı kaynaklara dayalı olarak çeşitli türlere ayrılabilir. Bu ayrımlar, vergi kesmek nedeniyle ortaya çıkan sorumluluk, kanuni temsilden doğan sorumluluk ve başkalarının yükümlülüklerini yerine getirmekten kaynaklanan sorumluluklar olarak sınıflandırılabilir.

5.5.1.Vergi Kesmekten Kaynaklanan Sorumluluk

Vergi sorumlusu, asıl vergi mükellefinin vergisini ödemekle yükümlü olan kişidir. Bu durumda, vergi yükümlüsü, ödeme yaparken kesinti yaparak vergi dairesine ödemek zorundadır. Vergi sorumlusu, bu kesintiyi vergi dairesine yatırarak, vergi yükümlüsünün vergi borcunu ödemiş olur. Örneğin, işverenler, çalışanlarının maaşlarından kesilen vergileri ilgili vergi dairesine yatırmakla yükümlüdür; burada işçi vergi mükellefi, işveren ise vergi sorumlusudur. Vergi sorumlusunun sorumluluğu yalnızca ödeme yapmakla sınırlı kalmaz, aynı zamanda bu ödemeyi vergi dairesine iletme amacıyla kesinti yapmayı da içerir. Bu sistemde vergi sorumlusu, vergi dairesinin bir tür tahsildarı gibi hareket eder. Sonuç olarak, vergi sorumlusu asıl yükümlünün vergisini tahsil eder ve vergi yükümlüsü, verginin ödenmesini fark etmeden gerçekleştiği için, bu durum psikolojik açıdan bir avantaj yaratır (Erdem vd., 2015:101).

5.5.2. Kanuni Temsilden Kaynaklanan Sorumluluk

Vergi hukukunda, vergi yükümlüsü olabilmek için fiil ehliyetine sahip olma şartı aranmaz. Örneğin, henüz doğmamış bir bebek de vergi mükellefi olabilir. Ancak, fiil ehliyeti olmayan kişiler, örneğin küçükler veya akıl hastaları, vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getiremezler. Bu nedenle, bu kişilerin yerine bu görevleri yerine getirecek kanuni temsilcilere ihtiyaç duyulur. Kanuni temsilciler, temsil ettikleri kişilerin vergi ödemeleri ve diğer şekli

yükümlülükleri gibi görevlerini yerine getirirler. Ödenecek vergiler, temsil edilen kişinin mal varlığından karşılanır. Dolayısıyla, vergi sorumluluğu, kanuni temsilcilerin temsil ettikleri kişilerin yerine getirmeleri gereken yükümlülüklerin ihmal edilmesinden kaynaklanır (Erdem vd. 2015:102).

5.5.3. Başkalarının Görevlerini Yerine Getirmemelerinden Kaynaklanan Sorumluluk

Vergi güvenliğini sağlamak amacıyla, bazı durumlarda işlemi gerçekleştiren kişiler, işlem öncesinde ilgili vergilerin ödenip ödenmediğini denetlemekle yükümlü tutulurlar. Örneğin, trafik ve tapu memurları, yapılan işlemler öncesinde vergi ödemelerinin yapıp yapılmadığını kontrol etmekle sorumludur. Eğer vergi ödenmemişse, işlem yapılmamalıdır; ancak işlem gerçekleştirilmişse, vergi ödeme sorumluluğunu denetlemeyen kişiler, ödenmeyen vergiden sorumlu tutulabilirler. Ayrıca, vergi yükümlüsü olmasalar da başkalarının ödemediği vergiler nedeniyle bu kişilerden ödeme talep edilebilir. Örneğin, emlak vergisi konusunda, eski malikin ödemediği vergiden hem eski malik hem de yeni malik müteselsin sorumlu tutulabilir (Erdem vd., 2015:102).

5.6. Verginin Muafiyeti ve İstisnası

Vergi muafiyeti ve istisnası, belirli kişi veya vergi konularının vergiden muaf tutulması ya da vergilendirilmemesi ile ilgili düzenlemelerdir. Bu tür düzenlemeler, sosyal, kültürel, ekonomik, mali ve idari sebeplerle yapılmaktadır. Vergilendirilmesi gereken mükellefler ve vergi konuları, adil bir biçimde vergilendirilse de bazı kişi ve gruplar ya da vergi konuları çeşitli sebeplerle vergiden muaf tutulabilmektedir. Vergi kanunlarına göre vergilendirilmesi gereken kişi ve grupların, başka kanunlarla vergi dışı bırakılmasına vergi muafiyeti; vergilendirilmesi gereken vergi konularının, aynı ya da farklı kanunlarla kısmi ya da tamamen vergiden muaf tutulmasına ise vergi istisnası denir. Muafiyet, kişi ve grupları kapsarken, istisna ise vergi konularına yöneliktir (Akdoğan, 2003:148-149).

Vergi mükellefiyetinde yapılan sınırlamaları ifade eden muafiyet, vergi kanunları uyarınca vergi borcu oluşması gereken kişilerin, geçici ya da sürekli olarak, kısmi ya da tam olarak vergi mükellefiyeti dışında bırakılmalarıdır. Örnek olarak, Gelir Vergisi Kanunu'nda yer alan esnaf muafiyeti, küçük çiftçi muafiyeti ve diplomat muafiyeti verilebilir. Diğer taraftan, vergi konusundaki kısıtlamayı anlatan istisna, vergi kanunlarına göre vergilendirilmesi gereken bir konu ya da mükellefin, geçici ya da sürekli olarak, kısmi ya da tamamen vergi dışı bırakılmasıdır. İstisna örneği olarak ise, katma değer vergisinden ihracat istisnası verilebilir

(Pehlivan, 2009:102-103).

5.7.Matrah

Vergi borcunun ortaya çıkabilmesi için, vergi mükellefi, vergi konusu ve vergi doğuran olayın gerçekleşmesi gereklidir. Ancak, bu durum yalnızca verginin alınabilmesi için yeterli değildir; ödenecek verginin tam olarak hesaplanması için belirli bir miktarın ya da değer varlığı gereklidir. Bu bağlamda, vergi kanunlarında belirtilen oranların uygulanacağı değer veya miktar önemlidir. Vergi borcunun hesaplanmasında, vergi konusu üzerinden hesaplanan değere matrah denir. Vergi matrahı, vergi borcunun belirlenmesinde kullanılan değeri ifade eder ve bu değer fiziksel ya da ekonomik olabilir. Verginin konusu, üzerinde vergi uygulanan iktisadi unsurdur, matrah ise bu konu üzerinden elde edilen değeri gösterir (Orhaner, 2007:151; Pehlivan, 2009:103).

Her verginin matrahı, vergi yasalarında açıkça belirlenmiştir. Matrahın değer esaslı (ad valorem) ya da miktar esaslı (spesifik) olup olmayacağı, yasama organının kararına bağlıdır. Vergi matrahının yapısı, ekonomik dalgalanmalara karşı farklı hassasiyetler gösterir, bu yüzden dalgalanmaların daha belirgin olduğu durumlarda doğru matrah seçimi büyük önem taşır. Bu durum, matrah yapıların verimliliğiyle ilişkilidir. Matrah, vergi hesaplamasında kullanılan parasal veya fiziki ölçüdür (Erdem vd., 2015:106).

Vergi matrahı, vergi borcunun hesaplanmasında kullanılan temel bir ölçüttür ve genellikle iki ana türde sınıflandırılır: ad-valorem matrah ve spesifik matrah. Ad-valorem matrah, vergi matrahının, vergiye tabi olan şeyin ekonomik değerine dayalı olarak hesaplanmasıdır; örneğin bir binanın piyasa değeri bu tür bir matrahın örneğidir. Diğer taraftan, spesifik matrah, vergi matrahının vergi konusu olan şeyin fiziksel ya da teknik özelliklerine, örneğin yüzölçümü, ağırlık, uzunluk gibi ölçütlere göre belirlenmesidir; motorlu taşıtlar vergisi de taşıtın ağırlığı, yaşı veya taşıma kapasitesi gibi faktörlere göre hesaplandığı için spesifik matrah kategorisine girer (Pehlivan, 2009:103).

Vergi kanunlarında verginin konusu, mükellefi ve oranı açıkça belirtilmiş olmasına rağmen, vergi matrahı çoğu zaman doğrudan bir miktar olarak belirtilmemektedir. Vergi matrahının tespit edilebilmesi için belirli yöntemler kullanılması gerekmektedir. Bu yöntemlere dair esaslar ve usuller ise kanunlarda genel hatlarıyla belirlenmiştir (Orhaner,2007:152).

Beyan usulü; bu usul vergi matrahının belirlenmesinde kullanılan en çağdaş ve etkili yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu usulde, mükelleflerin kendi durumunu en iyi

şekilde bilecekleri düşünülerek, mükelleflerin beyanları esas alınır. Beyan usulünün etkin bir şekilde uygulanabilmesi için mükelleflerin vergiye karşı dürüst olmaları önemlidir. Bu usul özellikle kaynakta kesilen vergilerde son derece verimli bir şekilde işlemektedir. Örneğin, bir işveren, çalışanlarının vergi beyannamelerini eksik gösteremez çünkü işveren, çalışanlarının ücretlerinden kesilen vergileri vergi dairesine ödemekle yükümlüdür. Ayrıca, işveren, işçilerin ücretlerini kendi kazancından gider olarak gösterdiği için eksik beyanda bulunma olasılığı ortadan kalkar (Aydın ve Çaşkurlu, 2013:216).

İdari Taktir Usulü; Vergi matrahının belirlenmesinde, vergi idaresinin takdir hakkını kullanması, belirli göstergeler yerine mükelleflerin kişisel vergi unsurlarına dayalı bir süreçtir. Bu usul, vergi idaresine geniş yetkiler tanırken, mükelleflerin vergi ödeme kapasitelerini belirlemesini sağlar. Ancak, bu yöntemin uygulaması bazı olumsuz etkiler yaratabilir. Devletin güçlü bir mali yapısına sahip olmasını gerektirir ve mükellefleri kişisel ve mesleki bilgilerini açıklamaya zorlayabilir. Ayrıca, mükellefler matrah takdirinin doğru olmadığını ispatlama yükümlülüğüyle karşı karşıya kalır. Vergi yönetiminin keyfi şekilde yüksek matrah takdirleri yapması ya da belirli mükelleflerin korunması, vergi adaletine zarar verebilir. Takdir usulü, beyan usulünü tamamlayıcı olarak uygulanabilir ve yasal yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda vergi idaresi, vergi tarhını resen ya da ikmalen yapma yoluna gidebilir (Akdoğan, 2003:144).

Götürü usulü; kesim usulü olarak da adlandırılır ve vergi borcunun hesaplanmasında matrahın gerçek miktarı yerine, vergi idaresi tarafından tahmini bir şekilde belirlenmesidir. Bu yöntem, beyan usulüne zıt bir yaklaşım sergiler ve belirlenen matrah gerçek vergi matrahından düşük ya da yüksek olabilir. Götürü usulü, idarece takdir usulünden farklıdır çünkü takdir usulünde her mükellef için matrah ayrı ayrı belirlenirken, götürü usulde tüm mükellefler için ortak bir matrah tespit edilir. Götürü usulünün en belirgin avantajı, vergilendirmede sağladığı basitliktir. Ancak, bu yöntemde, bireylerin ödeme güçlerine dayalı gerçek vergi matrahı belirlenemez (Pehlivan, 2009:105).

Karine usulü; bu usul bilinen bazı göstergeler kullanarak bilinmeyen bir durumu belirlemeye yönelik bir yöntemdir. Bu usulde, mükellefin gelir ve servetini değerlendiren göstergeler (örneğin kira, pencere sayısı, makine sayısı) kullanılır ve bunlar aracılığıyla vergi ödeme gücü tahmin edilmeye çalışılır. Karine usulü, vergi matrahını hızlı bir şekilde belirlemek, vergi kaybını azaltmak ve hesaplamaları basit hale getirmek gibi avantajlar sağlar. Ancak, en büyük dezavantajı, vergi ödeme gücünü doğru şekilde yansıtan dış göstergelerin

bulunmasındaki güçlüklerdir. Ayrıca, bu usul verimsiz ve adaletsiz olabilir çünkü basit göstergeler üzerinden doğru bir şekilde vergi ödeme gücü tespiti yapmak zor ve yanıltıcı olabilir. Karine usulü, mali altyapının yetersiz olduğu durumlarda kullanılmakla birlikte, modern vergi yönetim teknikleri ve temel vergi ilkelerine uygun olmadığı için günümüzde büyük ölçüde terk edilmiştir (Orhaner,2007:153).

6. YOLSUZLUK KAVRAMSAL CERCEVESİ VE TANIMI

Yolsuzluk, küreselleşen dünyanın karşı karşıya kaldığı önemli bir küresel sorun haline gelmiş ve son yıllarda akademik araştırmaların odak noktası olmuştur. Özellikle 21. yüzyılda uluslararası örgütler tarafından mücadele kapsamında ele alınan yolsuzluk, kökenleri insanlık tarihinin erken dönemlerine kadar uzanan bir olgudur. Milattan Önce 4000 yılına ait Sümer tabletlerinde yolsuzluk, özellikle rüşvet, konusunu ele alan kayıtlar bulunmaktadır. Buna ek olarak, yolsuzluk üzerine yazılan eserler, insanlık tarihinin derinliklerinde yer almıştır. Örneğin, Hint kralının başveziri Kathilya tarafından kaleme alınan ve yolsuzluğa dair değerlendirmeler içeren "Arhastra" adlı eser, bu bağlamda dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır (Erkal, Akıncı ve Yılmaz).

Gökten, yolsuzluk olgusunu temel olarak iki kategoriye ayırarak tanımlamıştır: küçük yolsuzluk ve büyük yolsuzluk. Küçük yolsuzluk, ölçek ve miktar açısından daha sınırlı olmakla birlikte, toplumda daha yaygın bir biçimde gözlemlenmektedir. Bu tür yolsuzluk, genellikle ücretlerini yetersiz bulan ve yaşam standartlarını iyileştirme arayışında olan çalışanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Öte yandan, büyük yolsuzluk, üst düzey kamu görevlilerinin ihale süreçlerinde ve önemli ekonomik kararların alınmasında belirli grupların veya bireylerin çıkarlarını gözetmesi, bunun karşılığında çeşitli menfaatler veya maddi hediyeler alması şeklinde tanımlanmaktadır (Gökten, 2009:21).

Yolsuzluk, yalnızca kamu sektörü bağlamında değil, iki taraflı bir perspektiften ele alınarak tanımlanmalıdır. Bu bağlamda, kamu dışında yer alan bireylerin mevcut yasalardan ve politikalarından yararlanarak kendi çıkarları doğrultusunda haksız kazanç sağlamaları yolsuzluğun bir boyutunu oluşturmaktadır. Diğer yandan, kamu sektöründe görev yapan bireylerin, ellerindeki yetkileri dost, akraba veya kişisel çıkarlarını gözetmek amacıyla kullanmaları yolsuzluğun bir başka boyutunu teşkil etmektedir. (Aktan 1994, s.26)

Yolsuzluğun tanımı, uluslararası hukuki metinlerde oldukça sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda, tanım, yalnızca 4 Ocak 1999 tarihli Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesi'nin 2. maddesinde açıkça ifade edilmiştir. Bu maddeye göre yolsuzluk; doğrudan ya da dolaylı olarak rüşvet ve yasa dışı bir menfaat sağlanması sonucunda, kişinin yerine getirmesi gereken görevlerin veya beklenen davranışların yasal çerçevede gerçekleştirilmesinde sapsulara yol açan; rüşvetin veya diğer yasa dışı menfaatlerin talep edilmesi, teklif edilmesi, sağlanması ya da kabul edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Özbaran, 2003:18).

Yolsuzluk temelde devlet dışında ve içinde kendisi veya bir yakını için çıkar sağlamak amacı güdülen tanımlama;

1) Devletin dışındaki kişilerin kendi çıkarlarına doğrudan katkıda bulunacak şekilde,

a) Mevcut yasalardan ya da politikalarından kaçınmak suretiyle veya

b) Mevcut yasaların ya da politikaların değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması suretiyle kamu çalışanlarına bazı çıkarlar sağlamaları,

2) Devletin içindeki kişilerin kendi mevkilerini kullanarak kendilerine, ailelerine ve yakın dostlarına,

a) Doğrudan veya dolaylı olarak bazı çıkarlar temin etmek suretiyle veya

Yukarıdaki tanımlamalarda, yolsuzluğun yalnızca mevcut kazanımlarla sınırlı kalmayıp, gelecekte elde edilmesi hedeflenen kazançlar için de gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır. En dar kapsamıyla yolsuzluk, kamu otoritesinin özel çıkarlar doğrultusunda kullanılmasını ifade etmektedir. Burada "özel çıkarlar" kavramı yalnızca para ya da değerli malların edinilmesini değil, aynı zamanda güç ve statü gibi maddi olmayan çıkarları da içermektedir. Dahası, bu çıkarlar, ileride elde edilebilecek kazançlar doğrultusunda bir beklenti ya da motivasyon unsuru da barındırabilmektedir. Daha geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde, yolsuzluk, gelecekteki kazanç ve statü beklentisi ile şekillenebilen bir olgu olarak ele alınmaktadır.

Yolsuzluğa ilişkin tanımlamalara bakıldığında, ortak bir unsur olarak kamu görevlilerinin kişisel çıkar sağlama amacıyla görevlerini kötüye kullanmaları öne çıkmaktadır. Ayrıca, devlet adına çalışan personelin, kendisine verilen yetkiyi suistimal ederek, yasal işlemleri hızlandırması veya yasal olmayan işlemleri gerçekleştirmesi de bu olgunun temel unsurlarından birini oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yolsuzluk tanımına ilişkin çalışmaları oldukça dikkat çekicidir. UNDP, yolsuzluk olgusunu daha somut hale getirmek için bir denklemle ifade etmiştir. Böyle bir yaklaşım, bu karmaşık konunun anlaşılmasını kolaylaştırma amacı taşır. (Karakaş ve Çiçek, 2009:50)

$$\text{Yolsuzluk} = (\text{Tekelci Yapı} + \text{Aşırı Yetki Verilmesi}) - (\text{Hesap Verme Sorumluluğu} + \text{Bütüncül Bakış} + \text{Saydamlık})$$

Denklemden anlaşılacağı üzere, yolsuzluk olgusunu tanımlayan başlıca unsurlar arasında hesap verebilirlikten yoksunluk, bütüncül bir perspektifin eksikliği, şeffaflık ve dürüstlük ilkelerinin ihmal edilmesi bulunmaktadır. Ayrıca, tekelci yapının varlığı ve karar alma mercilerine aşırı derecede yetki tanınması da yolsuzluğun temel unsurlarını oluşturmaktadır.

Yolsuzluk tanımlamalarda farklı kapsamlarda ele alınsa da tüm tanımlar bulunduğu ortak pay da yolsuzluğun elinde bulunan yetkileri haksız yarar sağlamak amacı ile kötüye kullanılması olmuştur.

7. YOLSUZLUK UNSURLARI

Teorik açıdan, bir eylemin yolsuzluk olarak değerlendirilmesi için belirli başlı dört temel unsur öne çıkmaktadır. Bu unsurlar, yetki paylaşımıyla çevrenmiş bir birey veya grup varlığını, bu birey ya da gruba belirli bir sorunu sonuçlandırma yetkisini düzenleyen normların varlığını, bu kişilerin veya grubun ilgili kuralları ihlal etmesini ve kuralların ihlali yoluyla çıkar sağlarken toplumsal ortak değerlere zarar verilmesini içermektedir (İğdeler, 2004, s.78).

Yolsuzluk olgusu, sosyolojik açıdan incelendiğinde, diğer sosyal olgulara kıyasla farklı özellikler taşımaktadır. Bu fark, yolsuzluğun gizli bir şekilde yürütülmesinden kaynaklanmaktadır. Yolsuzluğun yaygın olduğu toplumlarda, her resmi işlemde bir çift yönlü yapı gözlemlenir. Devlet kurumlarının faaliyetlerinde, her işlemin hem resmi bir boyutu hem de gayri resmi bir yönü bulunmaktadır (Aydın ve Yılmaz, 2007:5).

7.1. Yetki Unsuru

Yolsuzluk faaliyetleri, genellikle birden fazla tarafın yer aldığı ve karşılıklı ilişkiler üzerine kurulu bir olgudur. Sadece zimmet suçları bu kapsam dışında değerlendirilebilir. Bu ilişkideki taraflardan biri, belirli yetkilerle donatılmış bir "yetkili" rolündedir. Bu yetkili, kamusal otoriteyi temsil eden bir devlet memuru olabileceği gibi, karar alma ve uygulama süreçlerine katılan özel sektör temsilcisi de olabilir. Ancak, yolsuzluk genellikle kamu sektörü ile ilişkilendirildiğinden, bu yetkili genellikle kamu gücünü temsil eden ve belirli bir takdir yetkisine sahip bir devlet görevlisi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, yolsuzluğun meydana gelebilmesi için öncelikle belirli yetkileri elinde bulunduran bir kamu görevlisinin varlığı gerekmektedir. Bu görevli, sahip olduğu yetkileri, yasalarla ve genel etik değerlerle uyumsuz bir biçimde kişisel çıkar sağlama amacıyla kullandığında, yolsuzluk olgusu ortaya çıkmaktadır (Ata, 2009:55).

7.2. Yetki Veren Kurallar

Yolsuzluk, temelde kurallardan sapma anlamına gelmektedir. Toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğini sağlamak adına, yapılması ya da yapılmaması gerekenlere ilişkin belirli kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar, toplumsal düzenin temel taşı olup, uyumun sağlanabilmesi için çeşitli yaptırımlarla desteklenmektedir. Ancak, yolsuzluk bağlamında ortaya çıkan kurallara aykırılık, kamu görevlilerinin kişisel çıkarlar veya maddi kazanç uğruna kamu hizmeti ve görevleriyle ilişkili kuralları ihlal etmesi şeklinde tanımlanabilir (Berkman, 2009:15).

Yolsuzluk olgusunun her zaman yasalarla çelişen bir durum yaratması gerekmez. Devletin sunduğu sınırlı imkanlar, kamu görevlileri tarafından, kişisel çıkar sağlamak amacıyla belirli şahıslara tahsis edilebilir. Bu bağlamda, kamu gücünü elinde bulunduran kişi, yasal düzenlemeleri ihlal etmeden, kamu görevini kullanarak kendi çıkarlarını temin etmektedir (Özsemerci, 2003:7)

7.3. Kuralların Kişi veya Gruplar Tarafından İhlal Edilmesi

Toplumsal hayatın düzeni ve devletin etkin işleyişi için kuralların gerekliliği gerçekten önemli bir konudur. Bu tür kurallar, toplumun huzurunu koruma ve kamu kaynaklarının adaletli bir şekilde dağıtılmasını sağlama amacı taşır. Yolsuzluk ise, bu düzeni sarsan ve bireylerin ya da grupların kendi çıkarları uğruna kuralları ihlal etmesiyle ortaya çıkan ciddi bir sorundur.

Yolsuzlukla mücadelede devletin güçlü yaptırımlar ve caydırıcı önlemler alması hem kamusal güvenin artırılmasını hem de sosyal adaletin sağlanmasını destekler. Bu konuda uygulanacak önlemler arasında şeffaflık ilkelerine bağlı kalmak, hesap verebilirliği artırmak ve hukukun üstünlüğünü sağlamak önemli bir yer tutar (Özsemerci, 2003:13).

7.4. Çıkar Unsuru

Yolsuzluk, genellikle karşılıklı çıkar ilişkilerine dayanan bir etkileşim olarak tanımlanabilir ve iki taraf arasında gerçekleşir. Bu etkileşimde, taraflardan biri, hukuki düzenlemelere aykırı bir şekilde, kamu görevlisinin yetkilerini kişisel çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışır. Bu süreçte, etkileşim araçları maddi değerler (para, mal, hediye gibi) ya da ailevi, akrabalık ya da arkadaşlık gibi maddi olmayan faktörlerden kaynaklanan kayırmacılığı içerebilir. Her iki durumda da yetki sahibi olan bireyler görevlerini kişisel çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanırken, kamu görevlileri ise çıkar sağlayan tarafın talepleri doğrultusunda işlem yapar. Ayrıca, sosyal ya da siyasi güce sahip bireyler, bu nüfuzlarını bir etkileşim aracı olarak kullanarak, kamu görevlilerinden ayrıcalıklı bir işlem talep edebilir ve böylece kayırmacılığa dayalı bir uygulama gerçekleştirebilirler (Berkman, 1983:15-16).

8. YOLSUZLUĞUN SINIFLANDIRILMASI

Yolsuzluk, siyasetin ve toplumun var olduğu her coğrafyada, farklı yoğunluklarda gözlemlenebilen bir kavramdır. Zaman veya mekân açısından sınırlı olmamakla birlikte, geçmişten günümüze uzanan ve devlet yapısıyla bağlantılı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ise neredeyse tüm ülkelerde farklı şekillerde rastlanabilir. Literatürde yolsuzluğun birçok tanımı yapılmış, bu olgunun türleri çeşitli biçimlerde sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte, en yaygın sınıflandırma siyasal ve bürokratik yolsuzluk şeklinde görülmektedir.

Tanzi'ye (1998:565) göre yolsuzluk eylemleri belirli kategorilere ayrılarak incelenmiştir;

- Bürokratik küçük ölçekli yolsuzluklar ve siyasal büyük ölçekli yolsuzluklar, etki alanlarının büyüklüğüne göre sınıflandırılmaktadır.
- Maliyet azaltıcı veya çıkar elde ettiren yolsuzluklar, bireysel veya kurumsal ekonomik hedefler doğrultusunda ortaya çıkmaktadır.
- Rüşvet teklif eden veya rüşvet bekleyen taraflardan kaynaklanan yolsuzluklar, iki taraflı bir ilişkiyi içermekte ve etik ihlaller yaratmaktadır.
- Zorunlu durumlarda ya da tamamen bireyin kendi rızasıyla gerçekleştirilen yolsuzluklar, motivasyon kaynaklarına göre farklılık göstermektedir.
- Merkezi hükümette veya yerel yönetimlerde karşılaşılan yolsuzluklar, yönetim seviyelerine göre incelenmektedir.
- Gelecekteki kazançlar için planlanmış ya da uygun prosedürlere uymaksızın gerçekleştirilen yolsuzluklar, zaman boyutu ve yöntem açısından farklılaşmaktadır.

Yolsuzluk, sınıflarına göre kategorize edilip literatüre dayalı bir inceleme yapıldığında, temel olarak şu kategorilerde değerlendirilebilir: arazi yolsuzlukları, yönetsel yolsuzluklar ve çeşitli yazarlar tarafından önerilen sınıflandırmalar. Bunun yanı sıra, yolsuzluklar, ölçeklerine göre büyük ve küçük ölçekli olmak üzere iki farklı boyutta ele alınmaktadır. Bu ayırım, yolsuzluk olgusunun farklı bağlamlarda nasıl şekillendiğini ve hangi etkileri doğurduğunu anlamak adına önemli bir temel sağlamaktadır.

8.1. Küçük ve Büyük Ölçekli Yolsuzluklar Sınıflandırması

Yolsuzluk, boyutlarına göre "küçük ölçekli yolsuzluklar" (Petty Corruption) ve "büyük ölçekli yolsuzluklar" (Grand Corruption) olarak sınıflandırılabilir. Bu ayrım, üst düzey kamu görevlilerinin yüksek miktarlarda gerçekleştirdiği yolsuzluklar ile alt düzey kamu personelinin daha küçük meblağlarda gerçekleştirdiği yolsuzlukları ayırt edebilmek amacıyla yapılmaktadır. Bu bağlamda, küçük ölçekli yolsuzluklar, alt ve orta düzeydeki memurların görevlerini kötüye kullanarak elde ettikleri düşük miktardaki gayri resmi ödemeler ve rüşvetleri ifade ederken, büyük ölçekli yolsuzluklar, üst düzey bürokratlar ve siyasetçilerin nüfuzlarını kullanarak elde ettikleri yüklü miktarlardaki rüşvetleri tanımlamaktadır. Büyük ölçekli yolsuzluklar genellikle büyük devlet projelerinin planlanması ve uygulanması süreçlerinde rüşvet ve ihale usulsüzlükleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlara, ayrıcalıklı krediler ve yardım programları yoluyla finanse edilen projeler de dahildir (Hutchinson, 2005:3).

Küçük çaplı ya da bürokratik yolsuzluk, alt düzey kamu görevlilerinin makamlarını kişisel çıkar sağlamak için kullanmalarını, gayri resmi ödeme taleplerini ve rüşveti içermektedir. Buna karşın, büyük çaplı ya da siyasi yolsuzluk, daha üst düzey bürokratlar ve siyasetçilerin görevlerini kötüye kullanarak mali kazanç elde etmeleriyle ilişkilendirilir. Bu tür yolsuzluklar genellikle kamu ihalelerinde zimmete para geçirme veya rüşvet alınması gibi şekillerde kendini göstermektedir. Ayrıca, yardımlarla desteklenen projeler dahil olmak üzere geniş çaplı hükümet projelerinin hayata geçirilmesinde ya da ayrıcalıklı kredilerin tahsisinde de ortaya çıkabilmektedir.

Küçük çaplı yolsuzluklar, bireylerin hukuk sistemine duyduğu güveni zedeleyerek toplumsal ahlakın bozulmasına yol açmaktadır. Büyük çaplı yolsuzlukların ise ekonomiyi, özellikle yatırımları, olumsuz etkilediği ve ekonomik karar alma süreçlerinde irrasyonel tercihlere neden olduğu gözlemlenmektedir (Pedersen ve Johansen, 2005:7 ve Rose-Ackerman, 1999b:8).

8.2. Siyasal ve Yönetmel Yolsuzluklar Sınıflandırması

Yolsuzluk, genel kabul gören bir tanımla, kamu görevlilerinin yetkilerini kişisel çıkarlar doğrultusunda kötüye kullanmaları şeklinde ifade edilmektedir. Bu çerçevede, yolsuzluk kavramı kamusal hizmeti, kamu otoritesini ve yetkiyi kapsamaktadır. Günümüzde, kamu otoritesinin ve yetkisinin çoğunlukla siyasal ve yönetmel işlevler çerçevesinde iki temel biçimde kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Siyasal kararların egemenliğinde şekillenen bütçe hazırlık sürecinde, ekonomik ve rasyonel olmayan yozlaşmış faaliyetler siyasal yolsuzluk kapsamında değerlendirilebilir. Bağımsız karar organlarının yolsuzluk yapan görevliler tarafından manipüle edilmesi, siyasal yolsuzluğun ortaya çıkmasına ve sosyal refahın azalmasına neden olurken, kamusal kaynakların yanlış yönlendirilmesine yol açmaktadır. Siyasal karar alma sürecindeki aktörlerin, kişisel çıkar elde etmek amacıyla toplumun normlarını ihlal eden eylem ve faaliyetlerde bulunmaları da siyasal yolsuzluğun temelini oluşturmaktadır. Kurumsallaşmamış siyasi partilerin varlığı ve seçmenlerin yeterli bilinç ve bilgi seviyesine sahip olmaması, gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluğun artışına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca, siyasal yolsuzluğun yoğunluğu, siyasetçilerin ekonomik kararlar üzerindeki etkisine bağlıdır. Siyasal yolsuzluğun en sık görüldüğü dönemler ise yasama ve seçim süreçleridir. Bu bağlamda, adayların seçilme amacıyla mali kaynaklarını aşırı şekilde kullanmaları veya şirketler tarafından finanse edilen adayların, seçildikten sonra bu şirketlerin çıkarlarını gözetmeye devam etmeleri, siyasal yolsuzluğa örnek teşkil etmektedir (Korkmaz, vd,2001:17).

Siyasal yolsuzluk, siyasal görevlerle bağlantılı olarak kamusal otoritenin politika yönetimi veya politika oluşturma süreçlerinde, çıkar gözetmek amacıyla yasal düzenlemelere aykırı şekilde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Berkman (1983, s:18)siyasal yolsuzluğu şu örnekle açıklamaktadır: Bir çıkar grubunun, parlamentere sağladığı menfaat karşılığında kanun tasarısı üzerinde etkide bulunması ya da iktidardaki siyasi partinin, yandaşlarının çıkarları doğrultusunda siyasal gücünü kullanması gibi durumlar siyasal yolsuzluk örneklerini oluşturmaktadır.

Siyasal parti ile bağlantısı bulunan parti üyeleri, katılımcılar, parti yöneticileri, milletvekilleri ve bakanlar hem doğrudan hem de dolaylı olarak siyasal yolsuzluklara karışabilmektedir. Yasama faaliyetlerini yürüten milletvekilleri, doğrudan siyasal yolsuzluğa dahil olabilecekleri gibi, diğer politik aktörlerin kendilerine oy sağlaması karşılığında dolaylı olarak siyasal yolsuzluklara da katkıda bulunabilmektedirler (Özsemerci, 2003:14).

Yönetimsel yolsuzluk, dünya genelinde en sık rastlanan yolsuzluk biçimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bunun başlıca nedeni, kamu görevlilerinin sahip oldukları yetkileri kişisel menfaat elde etmek amacıyla kötüye kullanmalarının, neredeyse tüm ülkelerde önemli bir sorun teşkil etmesidir. Bu tür yolsuzluk, kamu yönetiminin etkinliğini zayıflatarak toplumsal güveni sarsmakta ve ekonomik adaletsizlikleri derinleştirmektedir (Kahraman, 2010:6).

Yönetmel yolsuzluk, yasaların ve kamu politikalarının uygulanması sırasında, kamusal gücü elinde bulunduran aktörler tarafından yetkinin kötüye kullanılmasıyla ortaya çıkan bir olgudur. Bu bağlamda, yönetmel yolsuzluk sürecine dahil olan taraflardan biri her zaman kamu görevlileridir. Yolsuzluğun az gelişmiş ülkelerde yoğun bir şekilde görülmesi, bu ülkelerde çıkar grupları ya da sivil toplum örgütlerinin yasama süreçleri üzerinde etkili olabilecek bir güce henüz ulaşmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşın, bu ülkelerde akraba ilişkileri, aile bağları, etnik kimlikler ve yerel unsurlar, kamu yönetimi sürecinde daha belirgin bir etkiye sahiptir. Sonuç olarak, talepler genellikle yasaların oluşturulması aşamasından ziyade, uygulama süreçlerinde ortaya çıkmaktadır (Özsemerci, 2003:15).

8.3. Arızı yolsuzluklar Sınıflandırması

Arızı yolsuzluk, genellikle fırsatçı bireyler ile kamu kurumlarında kıdem sahibi olmayan kamu görevlilerinin gerçekleştirdiği bir yolsuzluk türü olarak tanımlanmaktadır. Bu tür yolsuzluklar, zimmete para geçirme, rüşvet alma ve adam kayırma gibi faaliyetler şeklinde kendini göstermektedir. Ayrıca, arızı yolsuzluğun ekonomik faktörler üzerinde daha sınırlı bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, bu yolsuzluk türüyle mücadele etmenin daha zor olduğu ve bu bağlamda, devlet tarafından geliştirilen programların kamu görevlilerinde sadakat duygusunu güçlendirmeyi amaçladığı bilinmektedir (Kupendeh, 1998:97).

8.4. Sistematik yolsuzluklar Sınıflandırması

Sistematik yolsuzluklar, organize edilmiş olmasına rağmen yaygınlaşmamış ve tam anlamıyla kurumsallaşmamış yolsuzluk türleridir. Genellikle önemli ölçüde maddi kazanç sağlayan ve büyük çaplı skandallara neden olabilen bu tür yolsuzluklar, çeşitli ülkelerde yaygın bir ekonomik faaliyet olan kaçakçılık üzerinden örneklenebilir. Bu bağlamda, gümrük görevlilerinin kaçakçılık faaliyetlerinden defalarca maddi fayda sağladıkları da bilinmektedir (Kpundeh, 1998:96).

Sistematik yolsuzluklar şu şekilde sıralanmaktadır (Sayan vd., 2004:3-4).;

- Büyük ölçekli rüşvet olayları,
- Zimmete para geçirme faaliyetleri,
- Siyasi amaçlarla gerçekleştirilen manipülasyonlar,
- Ekonomik avantaj veya ayrıcalık sağlama girişimleri,

- Kaçakçılık faaliyetleri, (Sayan vd., 2004:4).

8.5. Sistemik yolsuzluklar Sınıflandırması

Sistemli yolsuzluk, yolsuzluk faaliyetlerinin üst düzey ekonomik ve siyasi kurumlarda kök salarak kurumsallaştığı bir yapıyı ifade eder. Bu tür yolsuzluklar, genellikle üst düzey siyasetçiler, bürokratlar ve iş insanları tarafından gerçekleştirilir. Sistemli yolsuzluk genellikle büyük çaplı rüşvet, zimmete para geçirme ya da devlet fonlarının yasa dışı yollarla ele geçirilmesi gibi biçimlerde ortaya çıkar. Bu durum, devlet sisteminin derin bir yozlaşma sürecine girdiğini ve devlet liderlerinin yolsuzluğu sıradan bir olgu olarak kabul ettiklerini göstermektedir (Akçay, 2001:17).

Sistemik yolsuzluklar aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır;

- Büyük çaplı rüşvet,
- Zimmete geçirme,
- Devletin değerlerinin hortumlanmasıdır

Bu yolsuzluk bağlamında, devlet yapısının ciddi biçimde yozlaştığı ve özellikle yolsuzluk faaliyetlerinin üst düzey yöneticiler tarafından organize bir şekilde yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerinin eksik olduğunu ortaya koymaktadır (Gültekin, 2015:402).

8.6. David Osterfield'in Yolsuzluk Sınıflandırması

David Osterfield'in 1992 tarihli çalışmasına göre, ülkede yoğun regülasyon uygulamalarının görüldüğü dönemlerde, ekonomik sistemlerde iki farklı türde yolsuzluk meydana gelmektedir. Bu yolsuzluk türleri, "genişletici yolsuzluk" ve "kısıtlayıcı yolsuzluk" olarak sınıflandırılmaktadır

Genişletici yolsuzluklar, piyasalarda esnekliğin ve rekabetin artmasıyla birlikte sosyal açıdan fayda sağlayabilecek fırsatların ortaya çıkmasını teşvik eden faaliyetlerden oluşmaktadır. Osterfield, bir ülkede stratejik şekilde seçilen kamu görevlilerine verilen rüşvetin, aşırı devlet regülasyonlarını hafifleterek bürokrasinin olumsuz etkilerini azaltacağını ve böylece ekonomik katılımı teşvik edeceğini ifade etmektedir. Ancak, bu tür genişletici yolsuzlukların, bazı araştırmacılar tarafından oldukça tehlikeli sonuçlara yol açabileceği öne

sürülmektedir. Bu bağlamda, ülkelerde rüşvet alışverişine ilişkin uygulamaların titizlikle kontrol edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Kısıtlayıcı yolsuzluklar, sosyal faydayı artırabilecek fırsatların engellenmesiyle tanımlanan bir yolsuzluk türüdür. Bu tür yolsuzluklar, refah ve gelirin bireyler ya da gruplar arasında yeniden dağılımını sağlarken, kamu kurumları içinde yaygın olarak görülmektedir. Kamu kurumlarındaki yolsuzlukların önemli bir kısmı, kısıtlayıcı yolsuzluk kategorisine girmektedir. Bu durum, kamu kaynaklarının kişisel menfaatler doğrultusunda kullanılması ya da bireylerin, kamunun onlara sağladığı statüyü suistimal etmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Kamu sektöründe meydana gelen bu tür yolsuzluklar, piyasa sisteminin işleyişini engelleyerek, ülke ekonomisinin gelişimini yavaşlatmaktadır (Osterfield, 1992:204-206).

8.7. Syed Alatas'ın yolsuzluk sınıflandırması

Syed Alatas'ın 1990 yılında gerçekleştirdiği araştırmaya göre, yolsuzluk, yedi ana başlık altında incelenmektedir. Bu başlıklar, yolsuzluğun farklı boyutlarını analiz etmek ve etkilerini yorumlamak amacıyla detaylı bir şekilde ele alınmaktadır (Türkdönmez, 2019, s.9–10).

-Muamele yolsuzluğu; yolsuzluğa dahil olan iki tarafın karşılıklı anlaşma sağladığı ve bu durumdan her iki tarafın da fayda elde ettiği bir yolsuzluk türü olarak tanımlanmaktadır. Bu tür yolsuzluk, tarafların karşılıklı çıkar sağlaması sonucunda kurumların zarar görmesine yol açmaktadır.

- Yatırımcı yolsuzluk; gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir iş veya avantaj için, bugünden mal veya hizmet sunumu yapılmasını ifade eden bir yolsuzluk türüdür. Bu yolsuzluğa örnek olarak, bir belediyede ileride düzenlenecek bir ihaleyi kazanmak amacıyla, ihale gerçekleşmeden önce ilgili personele rüşvet verilmesi durumu gösterilebilir.

-Baskıcı yolsuzluk; bireylerin kendileri açısından değerli gördükleri kişilerin veya varlıkların tehdit edilerek rüşvet vermeye zorlanması olarak tanımlanmaktadır. Bu tür yolsuzluk hem özel sektör kuruluşlarında hem de devlet kurumlarında görülebilmektedir. Özellikle bireylerin sahip olduğu varlıklar üzerinden bu tür yolsuzluk uygulamaları yaygın olarak gerçekleştirilebilmektedir.

-Savunmacı Yolsuzluk; bireylerin tehditlere veya baskıya karşı kendilerini ya da sevdiklerini korumak amacıyla yasa dışı eylemlerde bulunmasıdır. Örneğin, bir hakimin tehditlerden korunmak için yetkisini kötüye kullanması bu tür yolsuzluğa örnek olabilir. Bu nedenle, devletin üst düzey görevlileri koruma tedbirleri alması önemli görülmektedir.

-Nepotizm Yolsuzluğu; kamu görevlilerinin, akraba ve tanıdıklarını liyakat kriterlerini gözetmeksizin kamu kurumlarında işe yerleştirmesi veya kamu kaynaklarından maddi destek sağlamasıdır. Bu durum, kamu dairelerinde liyakatsiz atamalar olarak kendini göstermektedir.

-Destekleyici Yolsuzluk; doğrudan parasal veya maddi getiriler sağlamaksızın mevcut yolsuzluklara kayıtsız kalmayı, onları teşvik etmeyi ve daha da güçlendirmeyi ifade eder. Bu tür yolsuzluğa, dürüst ve yetkin bir kamu görevlisinin stratejik pozisyonlara atanmasının engellenmesi örnek olarak verilebilir.

-Oto Yolsuzluk; kamu görevlilerinin, buldukları özel konumları ve erişim sağladıkları bilgilerden yararlanarak gerçekleştirdikleri yolsuzluk türünü ifade etmektedir. Bu tür yolsuzluk, tek taraflı bir süreçtir ve örnek olarak, bir bölgenin iskân edileceğine dair bilgiye sahip olan kamu görevlilerinin, bu bilgi kamuya açıklanmadan ve arazi fiyatları yükselmeden önce uygun fiyata arsa satın alması gösterilebilir. Böylece, kişiler buldukları makamın sağladığı ön bilgileri kullanarak haksız kazanç elde etmektedir.

9. YOLSUZLUK TÜRLERİ

9.1. Rüşvet

Rüşvet, yolsuzluk türleri arasında en yaygın biçimde karşılaşılan ve en sık başvurulan uygulamalardan biridir. Bu durum, kamu görevlisinin, kamuya ait mal ve hizmetlerden yararlanmak isteyen bireylere maddi çıkar sağlama amacıyla, sahip olduğu yetkileri kötüye kullanarak belirli kişilere ayrıcalıklı hizmet sunması şeklinde tanımlanabilir (Berkman, 1983: 26–28).

Türk Ceza Kanunu'nda rüşvet suçu, 5237 sayılı yasanın 252. maddesinde ele alınmıştır. İlgili maddeye göre rüşvet; “*Görevinin ifasıyla ilgili bir işi yapması veya yapmaması için, doğrudan veya aracılar vasıtasıyla, bir kamu görevlisine veya göstereceği bir başka kişiye menfaat sağlanmasıdır.*” şeklinde tanımlanmıştır. (5237 sayılı TCK)

Çeşitli tanımları bulunsa da rüşvet, özünde bireyin kişisel çıkar elde etmek amacıyla sahip olduğu görev ve yetkileri amacı dışında kullanmasıdır. Bu bağlamda, yetki ve görev istismarı iki temel biçimde ortaya çıkmaktadır (Aktan, 2002:55):

- Çarpıtıcı rüşvet: Kanunlarla yasaklanmış işlemlerin menfaat sağlama amacıyla gerçekleştirilmesi suretiyle görev ve yetkinin suistimal edilmesi durumudur.
- Çabuklaştırıcı rüşvet: Hukuka uygun kamu hizmetlerinin daha hızlı ve etkin şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla görev ve yetkinin kötüye kullanılmasıdır.

Rüşvet, tarafların karşılıklı çıkar sağlama motivasyonu ile hareket etmesi sonucunda toplumsal ilişkileri zayıflatmakta ve toplumda güven eksikliğine yol açmaktadır. Aynı zamanda rüşvet, yalnızca ahlaki çöküşün bir sonucu değil, bu çöküşü derinleştiren önemli bir etken olarak da değerlendirilmektedir (Kocaman, 2019: 1).

9.2. Zimmet

Kamu görevlileri, görevleri gereği kendilerine emanet edilen para ve mal niteliğindeki kamusal kaynakların korunmasından sorumludur. Bu kişilere, ilgili mevzuat çerçevesinde bu kaynaklar üzerinde belirli sınırlar dahilinde tasarruf yetkisi tanınmaktadır. Ancak bu kaynakların, yasalara aykırı biçimde kişisel çıkar amacıyla ya da üçüncü şahısların menfaatine olacak şekilde kullanılması veya sahiplenilmesi durumu *zimmet* olarak tanımlanır. Dolayısıyla kamu görevlisinin, söz konusu kaynaklar üzerinde kendi çıkarlarını gözeterek tasarrufla bulunması halinde zimmet suçu oluşur. Bu suç, kamu görevlisinin kendisine duyulan güveni

kötüye kullanmasıyla doğrudan ilişkilidir ve genel anlamda, emanet edilen kamu kaynaklarının görevi ihlal edecek şekilde kullanılması şeklinde değerlendirilir (Akalan, 2006: 129).

Zimmete ilişkin bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir (Aktan, 2002: 180):

- Kamu görevlisinin devlete ait kırtasiye malzemelerini kişisel işleri için kullanması,
- Devlet mülkiyetindeki fotokopi makinelerini özel amaçlarla kullanması,
- Kamu kaynaklarının devlet görevlisi tarafından dış kişi veya kuruluşlara ticari kazanç sağlamak amacıyla pazarlanması.

Zimmet suçu, diğer yolsuzluk türlerinden farklı olarak yalnızca tek taraflı bir eylem şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle, ikinci bir tarafın bulunmaması zimmet suçunu diğer yolsuzluk biçimlerinden ayıran temel bir özelliktir. Bu bağlamda, zimmet suçunun faileri yalnızca kamu görevlileri olmakta; emanet edilen kaynakları yasal sınırların dışına çıkararak kişisel menfaatleri doğrultusunda kullanmaları suçun oluşması için yeterli sayılmaktadır.

9.3. İrtikap

İrtikap, kamu görevlisinin sahip olduğu yetkiyi kullanarak, ilgili bireylerden işleriyle ilgili taleplerini yerine getirmek karşılığında maddi bir bedel istemesi veya onları bu bedeli ödemeye zorlaması durumudur. Rüşvet suçunun özgül bir alt türü olarak değerlendirilen irtikap, tek taraflı bir eylem niteliği taşıması nedeniyle rüşvetten ayrılmaktadır. Bu yönüyle literatürde irtikap, "zorla yiyicilik" şeklinde de tanımlanmaktadır (Aktan, 2001: 5).

Genel bir perspektiften bakıldığında, irtikap ile rüşvet arasında çok belirgin farklar bulunmamakla birlikte, bu iki suç tipi yasal düzenlemelerle birbirinden ayrıştırılmaya çalışılmaktadır. Ancak uygulamada, aralarındaki sınırların net olarak çizilemediği durumlarla karşılaşılabilir. Örneğin, kamu görevinde bulunan bir yetkilinin, görevini ifa etmesi karşılığında elde ettiği maddi kazancın rüşvet mi yoksa haraç mı olduğunun belirlenmesi her zaman kolay olmamaktadır. Öte yandan, bazı durumlarda rüşvet ile irtikap arasındaki ayrım daha açık ve belirgin şekilde yapılabilmektedir. Sonuç olarak, bir kamu görevlisinin görevini yerine getirmesi için karşı taraftan yasa dışı şekilde maddi bir talepte bulunması, irtikap suçu kapsamında değerlendirilir (Çoban, 1999: 181).

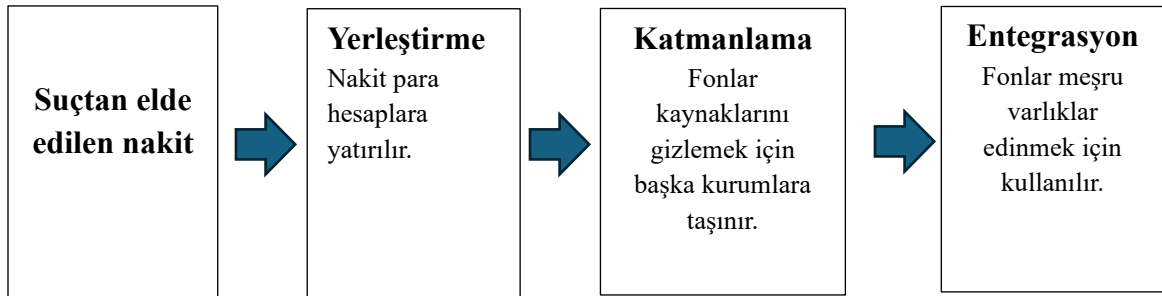
9.4. Kara Para ve Aklanması

Kara para, yalnızca yasalarda suç olarak tanımlanan faaliyetlerden elde edilen gelirleri değil, aynı zamanda ekonomik hayatı düzenleyen kural ve usullerin ihlaliyle sağlanan kazançları da kapsamaktadır. Bu çerçevede, özellikle vergi kaçakçılığı amacıyla yürütülen usulsüz ve gizli ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen gelirler, kara para kapsamında değerlendirilmektedir. Söz konusu gelirlerin, meşru ve yasal bir para görünümü kazandırılarak ekonomik sisteme entegre edilmesi ise *kara paranın aklanması* olarak tanımlanmaktadır (Gediz Oral, 2009:36)

Kara para aklama süreci üç temel aşamada incelenmektedir. İlk aşama olan yerleştirme, yasa dışı yollarla elde edilen nakit veya fonların finansal sisteme dahil edilmesini ifade eder. Katmanlama aşaması, bu fonların kaynağından uzaklaştırılmasını sağlamak için yapılan karmaşık işlemleri içerir. Son olarak, entegrasyon aşaması, yasadışı şekilde kazanılan fonların ticari işlemler veya diğer yöntemlerle yasal kazanca dönüştürülmesi sürecini kapsar (Levi ve Reuter, 2006: 313).

Şekil 9.1. bu süreci akış şeklinde görselleştirmektedir.

Şekil 9.1. Kara Para Haklama Şeması

Kaynak: (Levi ve Reuter, 2006:313)

Kara para aklama, literatürde farklı şekillerde tanımlanmakta olup, yalnızca ekonomik boyutuyla değil, aynı zamanda sosyal, ahlaki ve hukuki çerçevelerde de ele alınmaktadır. Bu bağlamda, kara para kavramı aşağıdaki açılardan detaylandırılmaktadır (Şahin, 2010:155).

Ahlaki Anlamda Kara Para: Ahlaki bir bağlamda kara para, yasalar ve hukuki düzenlemelerle ilişkilendirilmeden, toplum nezdinde yanlış olarak kabul edilen eylemler sonucunda elde edilen varlıklar olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede, toplum normlarının

dışında gerçekleşen her türlü faaliyet sonucu elde edilen gelirler, halk tarafından kara para olarak nitelendirilmektedir.

Ekonomik Anlamda Kara Para: Kara paranın bu türü, yasal düzenlemelerce suç olarak tanımlanan eylemler ötesinde, ekonomik sistemdeki kuralların ihlal edilmesiyle elde edilen gelirler olarak değerlendirilir. Örneğin, vergi kaçakçılığı amacıyla gerçekleştirilen bazı faaliyetlerin gizlilik içinde yürütülmesi, ekonomik sistemdeki kurallara aykırı bir şekilde kara para olarak ele alınmaktadır.

Hukuki Anlamda Kara Para: Hukuki anlamda kara para, devlet tarafından suç unsuru olarak tanımlanan eylemler sonucunda elde edilen gelirleri ifade etmektedir. Bu tür kara para, yasaların ihlaliyle elde edilen ve suç olarak kabul edilen gelirlerin bütününe kapsar.

9.5. İçerden Öğrenenlerin Ticareti

İçerden öğrenenlerin ticareti, kamuoyuyla henüz paylaşılmamış belirli bilgilerin, bu bilgilere erişim yetkisi bulunan kişiler tarafından, maddi kazanç ya da manevi fayda sağlama amacıyla eş, dost, tanıdık ya da üçüncü şahıslara iletilmesi sürecini ifade etmektedir. Bu yolla elde edilen kazanç, ekonomik bir değer niteliğinde olabileceği gibi, manevi açıdan değerli bir unsur şeklinde de ortaya çıkabilmektedir (Başar, 2004:8).

Devletin bazı faaliyetleri, çeşitli gerekçelere dayalı olarak kamuoyunun erişimine kapalı tutulmakta ve bu bilgiler "kamu sırrı" kapsamında değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, gizli kalması gereken bilgilerin kamu görevlileri tarafından kişisel çıkar sağlamak amacıyla belirli kişi veya kurumlara aktarılması, literatürde içerden öğrenenlerin ticareti (insider trading) olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu bilgi aktarımında yer alan kamu görevlileri, bu süreç sonucunda hem maddi hem de manevi kazanç elde edebilmektedir (Yavuziğit, 1996:19).

9.6. Rant Kollama

Rant, arzı sınırlı olan toprak ve diğer doğal kaynakların üretim süreçlerinden elde edilen gelir olarak tanımlanmaktadır. Üretim sürecinde emeğin geliri "ücret", sermayenin geliri "faiz" ve teşebbüsün geliri ise "kâr" şeklinde adlandırılmaktadır. İktisat literatüründe "rant" denildiğinde, öncelikli olarak toprak rantı akla gelmekte olup, toprağın kıt bir kaynak olması nedeniyle, herhangi bir çaba harcamaksızın kısa veya uzun vadede toprak sahibine gelir sağlaması kaçınılmazdır. Bu bağlamda, verimlilik düzeyi ne olursa olsun, kıt kaynak niteliği taşıyan toprakların sahiplerine gelir sağlamaya devam etmesi "gerçek rant" olarak ifade edilmektedir (Aktan, 1993: 121).

Rant kollama, devletin veya kamuya ait kurumların belirli düzenleme ve sınırlamalarla oluşturduğu tekel niteliğindeki monopollere ilişkin imtiyaz haklarının özel sektöre devri sürecinde ortaya çıkan bir olgudur. Bu süreçte çıkar grupları ve baskı unsurları, söz konusu imtiyazların kendileri veya yakın çevreleri lehine tahsis edilmesini sağlamak amacıyla rüşvet, lobicilik ve benzeri yöntemlere başvurarak rant kollama faaliyetlerinde bulunmaktadır. Devletin bazı firmaların piyasaya girişini ya da piyasada serbestçe faaliyet göstermesini kota ve lisans gibi araçlarla sınırlandırırken, diğer firmalara tam serbestlik tanınması, ekonomik açıdan gerekçelendirilemeyen rant alanlarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Karakaş ve Çak, 2007: 77).

Rant kollama faaliyetleri farklı şekillerde tezahür edebilmekte olup, bu faaliyetlerin başlıca türleri aşağıda özetlenmiştir (Özsemerci, 2003: 19–20):

- Monopol Kollama: Devlet tarafından sağlanan ayrıcalıklı bir tekel statüsüne sahip olmak amacıyla baskı ve çıkar gruplarınca yürütülen tüm faaliyetleri ifade eder.
- Teşvik Kollama: Çıkar ve baskı grupları, faizsiz veya düşük faizli krediler, tarım ürünlerine yönelik destek alımları, vergi muafiyetleri ve istisnalar gibi ekonomik, mali ve teknik yardımlardan faydalanmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunurlar.
- Yardım Kollama: Sosyal devlet anlayışı kapsamında, devletin bireylere ve kurumlara sağladığı yoksulluk ve işsizlik yardımı gibi mali desteklerden, bu haklara sahip olmayan kişi ya da grupların haksız biçimde yararlanmaya çalıştığı faaliyetlerdir.
- Kota Kollama: Devletin üreticiyi ve ekonomik yapıyı koruma amacıyla belirli ürünlerde uyguladığı ithalat ve ihracat kotalarının, baskı ve çıkar gruplarınca kişisel menfaat doğrultusunda yönlendirilme çabalarını ifade eder.
- Lisans Kollama: İthalat kotalarıyla ilişkili lisans belgelerini elde edebilmek amacıyla yürütülen lobicilik faaliyetleridir.

9.7. Kayırmacılık

Kayırmacılık, kamu görevlisinin, belirli bireylere veya gruplara, çoğunlukla yakınlık bağlarından kaynaklanan ayrıcalıklar tanınması durumunu ifade etmektedir. Bu ayrıcalıklar, maddi kazanç veya hediyeler şeklinde olmayıp, kişisel ilişkilerin bir etki aracı olarak kullanılmasına dayanmaktadır. Halk arasında "torpil" olarak bilinen bu uygulama, akademik literatürde "iltimas" terimiyle tanımlanmaktadır (Şener, 2001: 20).

Kayırmacılık farklı şekillerde oluşmaktadır. Toplumsal hayatta en çok karşılaşılan kayırmacılık türleri şunlardır:

- Nepotizm (Akraba Kayırmacılığı): Nepotizm, bireyin beceri, yetenek, başarı, eğitim gibi nitelikleri göz önünde bulundurulmaksızın, yalnızca politikacılar, bürokratlar veya diğer kamu görevlileriyle olan akrabalık ilişkileri temel alınarak bir kamu görevine atanması ya da istihdam edilmesi durumunu ifade eder. Bu uygulama, geleneksel bağların ve ilişkilerin güçlü olduğu toplumlarda daha yaygın bir şekilde görülmektedir.

- Kronizm (Eş-Dost Kayırmacılığı): Kronizm, kamu görevlilerinin istihdamında liyakat ve eşitlik ilkelerinin göz ardı edilerek, yakın arkadaşlık ve dostluk ilişkilerinin temel alınmasıyla gerçekleştirilen bir kayırmacılık türüdür. Bu bağlamda, hemşeri kayırmacılığı, kronizmin özel bir alt kategorisi olarak değerlendirilebilir.

- Siyasal Kayırmacılık (Partizanlık ve Siyasal Yandaşlık): Siyasal kayırmacılık, siyasal partilerin iktidara geldikten sonra, kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli ayrıcalıklar tanıyarak bu kişilere haksız kazanç sağlamaları olarak tanımlanmaktadır. Bu tür kayırmacılık, bürokrasinin hem üst düzeyinde hem de alt kademelerinde kamu kaynaklarının israfına neden olmaktadır. Özellikle aşırı partizanlık, yerel kamu hizmetlerini yürüten birimlerde yaygın bir şekilde görülmektedir (Aktan, 1999:28-29).

- Hizmet Kayırmacılığı: Siyasi iktidarın, gelecekteki seçimlerde yeniden iktidarda kalma hedefi doğrultusunda, bütçe tahsisatlarını kendi seçim bölgelerine yönlendirerek oylarını artırmayı amaçladığı bir uygulamadır. Bu süreç, kamu kaynaklarının etkin olmayan bir şekilde kullanılması ve yağmalanması sonucunu doğurabilir (Aktan, 1999:31).

9.8. Lobicilik

Lobicilik, çıkar gruplarının, siyasi karar alma süreçlerinde, iktidar ve muhalefet partileri ile bürokrasi yetkililerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme ve etkileme faaliyetini ifade etmektedir. Bu süreç, genellikle baskı gruplarının stratejik hedeflerine ulaşmak amacıyla yürütülmektedir (Aslan, 2015:1).

Ekonomik çıkarlarını maksimize etmeyi hedefleyen güçlü baskı grupları, devletin ekonomiye müdahalesi sonucu ortaya çıkan avantajlardan yararlanmak için lobicilik faaliyetleri gerçekleştirir ve siyasi karar alma süreçlerini etkilemeye çalışır. Bu gruplar, çıkarlarına uygun kararlara destek verirken, karşıt kararlara karşı çıkmaktadırlar. Bu durum, baskı gruplarının devletle birlikte ekonomiye önemli ölçüde müdahale etmelerine yol açmaktadır. Ayrıca,

siyasetçiler için "oy" kavramı büyük bir öneme sahiptir. Siyasetçiler, yüksek oy potansiyeline sahip baskı gruplarına bu nedenle büyük değer atfetmektedir (Ay, 1997: 1194).

9.9. Oy Ticareti

Oy ticareti, yasama sürecinde ortaya çıkan ve siyasi partilerin, kendi çıkarları doğrultusunda parlamentoya sundukları yasa tasarıları ve tekliflerini karşılıklı olarak desteklemeleriyle gerçekleşen bir faaliyettir. Bu durum, taraflar arasında karşılıklı oy alışverişini ifade etmektedir. Oy ticareti, yalnızca siyasi partiler arasında değil, aynı zamanda özel sektörün talep ettiği bir yasayı onaylatmak amacıyla kullanılan bir yöntem olarak da karşımıza çıkabilir (Korkmaz vd., 2001:22).

Oy ticareti, özellikle yasa yapım süreçlerinde ortaya çıkan bir olgudur. Kanun tasarılarının yasalaşması için belirli bir oy çoğunluğunun sağlanması gerektiğinden, siyasi partiler, kendi çıkarları doğrultusunda destek almak amacıyla diğer partilerin oylarına ihtiyaç duyabilmektedir. Bu bağlamda, diğer parti, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek şartlı destek sağlayabilir; yani, kendi çıkarlarına uygun bir yasa taslağına destek verilmesi durumunda, diğer yasa tasarısına da destek sunabilir. Bu süreçte, her iki parti de tasarılarının yasalaşması karşılığında karşılıklı olarak oy desteği sağlayabilir. Ancak, bu tür karşılıklı menfaat içeren destek mekanizmaları, siyasal etik ilkelerine aykırı olmakla birlikte ciddi haksız sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle milletvekili hakları ve emeklilik yaşları gibi çıkar odaklı konularda partiler, birbirlerini herhangi bir koşul öne sürmeksizin destekleme eğilimi gösterebilmektedir (Aktan, 2001: 59-60)

10. YOLSUZLUĞUN NEDENLERİ

Yolsuzluk, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde daha yaygın olarak görülmektedir. Bu yaygınlığın nedeni bireylerin farklılıkları değil; mevcut koşulların, yolsuzluğun ortaya çıkmasına olanak tanınmasıdır (Meriç, 2004, s. 74). Kıt kaynakların adil bir şekilde dağıtılamaması, yolsuzluğun temel sebeplerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar yolsuzluğun nedenlerini kesin biçimde saptamak zor olsa da bu durumun genellikle sosyal, yönetsel ve ekonomik faktörlerden kaynaklandığı ifade edilebilir.

10.1. Yolsuzluğun Yönetim Kaynaklı Nedenleri

Yönetim kaynaklı yolsuzluk nedenleri, araştırmacılar tarafından yolsuzluğun en temel ve ciddi boyutlarından biri olarak değerlendirilmektedir. İdari sistemde görev yapan yetkililer, etik kurallar ve yasal çerçeve doğrultusunda yolsuzlukla mücadele etmesi gereken aktörler olmalarına rağmen, sıklıkla bu suça dâhil olmakta ve sorunu daha da karmaşık hâle getirebilmektedirler.

10.1.1. Bürokrasinin İşleyişinden Kaynaklanan Nedenler

Bir kamu kurumunun işlev ve kararları, bireyler ya da diğer kurumlar için ekonomik bir değer taşıdığına, bu kurumda yolsuzluk yapılma olasılığı artmaktadır. Bürokrasideki merkeziyetçi ve durağan yapı, devleti vatandaşlara karşı koruyan bir mekanizma hâline gelmekte; yerinden yönetim, yetki devri ve sivilleşme gibi süreçlere ise olanak tanımamaktadır. Merkezi yönetimden yerel yönetimlere tahsis edilen kaynakların sınırlı olması, yerel yönetimlerin merkezi yönetime olan bağımlılığını artırmaktadır. Bu bağımlılık neticesinde, yerel yönetimler; siyasiler ve merkezi yönetimde görevli yetkililerin taleplerini yerine getirirken, verimlilik, ekonomiklik ve etkinlik gibi temel kamu yönetimi ilkelerini göz ardı edebilmektedir (Hasanoğlu ve Aliyev, 2007: 17–18).

Bürokrasideki merkeziyetçi yapı ve denetim mekanizmalarının yetersizliği, rüşvetin kurumsallaşarak sistematik bir hâl almasına zemin hazırlamaktadır. Bürokratik yapıda rüşvete karşı duyarlılık, büyük ölçüde merkezi yönetimin üst düzey yöneticilerinin bu konudaki hassasiyetiyle ilişkilidir. Bürokrasi içinde yerleşik hâle gelmiş rüşvet ilişkileri, üst düzey yöneticilerden birinin bu düzene uyum sağlayamaması durumunda, söz konusu yöneticinin dışlanması sebep olabilmektedir. Ayrıca, kamu yönetimindeki dışa kapalılık, yolsuzluk olaylarının doğrudan artmasına yol açmaktadır. Daha kapalı yapıya sahip kamu kurumlarında,

yolsuzluk vakalarının daha sık görüldüğü dikkat çekmektedir (Hasanoğlu ve Aliyev, 2007:17–18).

Kamu yönetiminde hâkim olan merkezîyetçi anlayış, kamu hizmetlerinin etkinlik ve verimlilik ilkelerine uygun şekilde sunulmasını engellemekte ve demokratik değerlere de zarar vermektedir. Tüm vatandaşları ilgilendiren hizmetler hakkında kararların merkezî düzeyde alınması, bireylerin bu kararlara yönelik tepkilerini ifade etme imkânını kısıtlamaktadır. Bu durum, demokrasinin temel ilkelerinden biri olan hesap verebilirlik ilkesine aykırılık teşkil etmektedir (Hasanoğlu ve Aliyev, 2007:17–18).

10.1.2. Şeffaflıktan Kaynaklanan Sorunlar

Kuralların, yasaların ve hukuki süreçlerin şeffaflıktan yoksun olması, yolsuzluğun ortaya çıkması için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Genellikle karmaşık bir yapıya sahip olan bu kurallar, halkın erişimine açık olmamakta ve bu durum, yolsuzlukla mücadeleyi daha da zorlaştırmaktadır (Tanzi, 1998/2001: 124).

Kamusal faaliyetlerin gizlilik esasına dayalı olarak yürütülmesini öngören geleneksel yapı, bireylerin siyasal süreçlere katılımını engellemekte ve onları bu süreçlerden uzaklaştırmaktadır. Bu durum, kamu yönetiminde görevli yetkililerin kendi yetkilerini artırmak amacıyla bilgi saklamalarına neden olabilmekte; hatta zaman zaman kamu kurumlarının birbirleriyle dahi bilgi paylaşımından kaçındıkları gözlemlenmektedir (TEPAV, 2006: 54).

Vatandaşların doğrudan ilgisini çeken ve karmaşık yapıya sahip kararların gerekçelerinin kamu makamları tarafından açıklanmaması ile bilgi paylaşımının yetersiz kalması, kuralların yeterince duyurulmadan, kapalı kapılar ardında değiştirilmesine neden olmaktadır. Bu süreç, kişisel menfaatlara zemin hazırlayarak yolsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmakta ve vatandaşların demokratik haklarına zarar vermektedir. Şeffaflıktan uzak şekilde oluşturulan kurallar, demokrasinin temel ilkeleriyle çelişmektedir (TEPAV, 2006: 54).

10.1.3. Hesap Verme Eksikliği

Yolsuzlukların tespiti, denetim faaliyetlerinin temel sorumluluk alanlarından biridir. Denetim, aynı zamanda şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin yerleşmesine önemli katkılar sunmaktadır. Ancak, yalnızca girdilere odaklanan düzenlilik denetimi, çıktılara yönelik değerlendirmeleri ihmal ettiği için kamu harcamalarının verimli, etkin ve ekonomik biçimde gerçekleştirilmesini engellemektedir. Bu durum, düzenlilik denetiminin tek başına yeterli

olmadığını ve kamu yönetiminde performansa dayalı denetimlerin de uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Buna ek olarak, denetim birimleri arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle denetim faaliyetleri sıklıkla mükerrer hâle gelmektedir. Bir denetim kurumu tarafından incelenen bir faaliyet, başka bir denetim kurumu tarafından da yeniden denetlenebilmektedir. Bu durum hem maddi hem de zaman açısından kayıplara neden olmaktadır (Karakaş, 2007, s. 53).

10.1.4. Vergilemeyle İlgili Sorunlar

Devletin gerçekleştirdiği kamu harcamaları, temel olarak topladığı vergiler aracılığıyla finanse edilmektedir. Kamu gelirlerinin bir diğer önemli kaynağı ise gümrük gelirleridir. Vergi ve gümrük idareleri, sağladıkları finansal kaynaklar nedeniyle bürokrasi içerisinde nispeten daha öncelikli bir konumda yer almaktadır. Ancak bu önem, söz konusu idarelerde yolsuzluk oranlarının daha yüksek olmasına yol açabilmektedir. Bu sorunun önüne geçebilmek amacıyla bazı ülkelerde, bu kurumlarda görev yapan personelin pozisyonlarının sık sık değiştirildiği görülmektedir (Çelen, 2007: 59).

Vergi kanunlarının karmaşık bir yapıya sahip olması, mükellefler açısından vergileme maliyetlerini artırmakta ve çeşitli uyuşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, vergileme sürecinde yolsuzlukların artmasına zemin hazırlayan pek çok sorunun varlığını ortaya koymaktadır (Çelen, 2007: 59). Bu sorunlar şu şekilde sıralanabilir (Tanzi, 1998/2001: 117-118):

- Vergi mevzuatının karmaşık olması, hükümlerinin yoruma açık ve anlaşılması güç hâle gelmesine neden olmakta; bu durum, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine getirirken profesyonel desteğe ihtiyaç duymalarına yol açmaktadır.
- Vergi ödeme sürecinde, mükellefler ile vergi tahsilatı yapan kamu görevlilerinin sık sık yüz yüze gelmesi, yolsuzluk için uygun bir zemin oluşturmaktadır.
- Vergi idaresi personelinin maaşlarının yetersiz düzeyde olması, etik dışı davranışlara eğilimi artırabilmektedir.
- Vergi idarelerinde ortaya çıkan yolsuzlukların çoğu zaman görmezden gelinmesi, tespit edilmesinin zor olması ve yaptırımların caydırıcılıktan uzak kalması, sorunun sürekliliğine katkı sağlamaktadır.

- Vergi teşviklerinin sağlanması ve vergi tahakkuklarının gerçekleştirilmesinde görevli makamların, denetim ve değerlendirme süreçlerinde objektif kriterler yerine keyfi uygulamalara başvurmaları, kurumsal şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından ciddi sorunlara yol açmaktadır.

- Devletin vergileme faaliyetlerini yürüten kurumlar üzerindeki denetim mekanizmalarının zayıf ve yetersiz olması, vergi sisteminde yolsuzluk riskini artıran önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, devletin vergileme işlevi, yolsuzluğa açık bir yapı sunmaktadır. Özellikle yüksek vergi oranlarının uygulandığı ülkelerde, vergiler üzerinden gerçekleştirilen yolsuzlukların getirisi artmakta ve bu durum, birçok mükellefin bu yöntemi tercih etmesine neden olmaktadır.

10.2. Ekonomik Nedenler

Yolsuzluk, dünya genelinde ülkelerin ekonomik kalkınmasını, kaynakların etkin biçimde dağıtılmasını ve gelir adaletini engelleyen önemli bir sorundur. Bu durum, yolsuzluk ile ekonomik gelişme arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bir yandan yolsuzluk ekonomik büyümeyi olumsuz etkilerken, diğer yandan ekonomik açıdan geri kalmış ülkelerde yolsuzluk olaylarının daha sık yaşandığı gözlemlenmektedir (Topkaya ve Topkaya, 2006:70).

10.2.1. Devletin Ekonomideki Ağırlığı

Gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde devlet, ekonomik ve toplumsal hizmetlerin büyük bir kısmını yerine getirme sorumluluğuna sahiptir. Ancak kıt kaynakların varlığı ve hizmet talebinin sürekli artması nedeniyle, devlet çoğu zaman toplumun beklentilerini karşılayamamaktadır. Bu durum, kamu hizmetlerinin sunumu sırasında yolsuzlukların meydana gelmesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır (Tarhan vd., 2006: 64).

Bürokrasinin sunduğu küçük ölçekli kamu hizmetlerinde düşük seviyelerde kayırma ve rüşvet olayları gözlemlenirken, ekonomik denetim, düzenleme ve ihale gibi daha geniş ölçekli faaliyetlerde çok daha büyük çaplı yolsuzluklara rastlanmaktadır (Tarhan vd., 2006 64).

Devletin gerçekleştirdiği geniş çaplı bürokratik düzenlemeler, büyük ölçekli ihaleler, sağlanan teşvikler ve krediler ile sahip olduğu kapsamlı yetkiler hem devlete hem de bu düzenlemeleri uygulayan görevlilere belirli avantajlar sunmaktadır. Bu yetkilerden faydalanan bürokratlar, tekel bir güç elde ederek bu durumu kendi lehlerine kullanabilmektedir. Tekel

gücünü kullanarak yürüttükleri işlemleri hızlandırmakta ve karşılığında rüşvet talep etme gibi etik dışı davranışlar sergileyebilmektedirler (Karakaş, 2007: 55).

Neoliberal görüşe göre, devletin ekonomi ve sivil alan üzerindeki müdahalelerinin azalması, yolsuzlukların önlenmesine yardımcı olabilir. Devletin karar yetkisinin geniş olduğu alanlarda yolsuzlukların ortaya çıkma ve yayılma ihtimalinin yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu yaklaşım, serbest piyasa ekonomisinin kapsamını genişleterek ve rekabeti artırarak yolsuzluk talebini azaltmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, neoliberal anlayışa göre, devletin düzenleyici rolünün yeniden dağıtılmasından çok, etkili piyasa mekanizmalarının geliştirilmesi önceliklidir. Bu doğrultuda, daha sınırlı ve piyasa dostu düzenlemelerin uygulanması, siyasal yolsuzluğun azaltılmasına katkı sağlayabilir (TEPAV, 2006: 64).

Devletin ekonomik faaliyetlere yoğun şekilde müdahale ettiği ülkelerde, bürokrasi ve kırtasiyeciliğin yaygınlığı dikkat çekmektedir. Bu durum, özellikle rüşvet başta olmak üzere çeşitli yolsuzluklara zemin hazırlamaktadır. Bürokratik prosedürlere takılan bireyler, işlerini kolaylaştırmak için sıklıkla rüşvet gibi yolları tercih etmektedir. Aynı zamanda, bu uygulamaların yoğunluğu, kamu görevlileri arasında bir "rüşvet piyasasının" oluşmasına neden olabilmektedir (Özsemceri, 2003: 8).

Dünya genelinde yapılan araştırmalar, devletçi politikaların ağırlıkta olduğu ülkelerde yolsuzluk seviyelerinin daha yüksek olduğunu; buna karşın, serbest piyasa ekonomisinin yaygın olduğu ülkelerde yolsuzluk oranlarının daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Devletçi politikaların etkin olduğu Türkiye gibi ülkelerde ise potansiyel yolsuzluk alanları şu şekilde sıralanabilir (Özsemceri, 2003: 8):

- Kamu ihalelerinin büyük ölçekli olması ve müteahhitlere önemli kazançlar sağlanması, yolsuzluk riskini artırmaktadır.
- Bazı hammaddelerin tahsisi konusunda hükümetin tek yetkili makam olması, tekelleşme ve yolsuzluk imkanlarını doğurabilmektedir.
- Yüksek miktarda vergi toplanması, mükelleflerin daha düşük vergi ödemek amacıyla rüşvet teklif etmesine yol açmakta, bu durum vergi sisteminde ciddi suiistimallere neden olmaktadır.
- Elektrik, gaz ve akaryakıt gibi stratejik sektörlerde fiyat ve kâr oranlarının hükümet tarafından belirlenmesi, bu sektörlerdeki şirketlerin kârlarını artırmak adına yolsuzluk yöntemlerine başvurmalarına neden olabilmektedir.

- Hükümetin çeşitli sektörlerde sağladığı kredi ve teşviklerden yararlanma imkanı, bu avantajlardan faydalanmak isteyen aktörler arasında yolsuzluk faaliyetlerini tetikleyebilmektedir.

Neoliberal yaklaşım, devletin ekonomik ve toplumsal alanlardaki müdahalesinin azaltılmasının yolsuzlukların önlenmesinde etkili olabileceğini savunmaktadır. Devletin karar yetkisinin geniş olduğu durumlarda, yolsuzluk vakalarının daha sık ve hızlı bir şekilde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, serbest piyasa ekonomisinin kapsamının genişletilmesi ve rekabetin artırılması, yolsuzluk talebini düşürebilir. Ayrıca, şeffaflık ilkesine uygun bürokratik yapıların geliştirilmesi ve hukuk devleti anlayışının benimsenmesi, yabancı sermayeyi çekme süreçlerini kolaylaştırabilir ve yolsuzlukla mücadele açısından disiplinli bir ortam yaratabilir. Devletçi politikaların baskın olduğu durumlarda kamu sektörü yolsuzluğu teşvik edebilirken, kamu sektörünün küçültülmesi, temiz yönetim anlayışının gelişmesini desteklemektedir.

10.2.2. Enflasyon

Enflasyon, yolsuzluğa neden olan ekonomik faktörler arasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Artan ihtiyaçlar doğrultusunda, enflasyon nedeniyle alım gücünün sürekli olarak azalması, kamu görevlilerinin yolsuzluk eylemlerine yönelmesine yol açan başlıca nedenlerden biridir. Ayrıca, yolsuzlukların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkileri bulunduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra, yolsuzluklar enflasyon maliyetlerini artırarak ekonomik sıkıntıları daha da derinleştirebilir (Hasanoğlu ve Aliyev, 2007:25).

Enflasyon, yalnızca satın alma gücünü değil, mevcut değerler sistemini de etkileyerek yolsuzluk oranlarının artmasına katkıda bulunmaktadır. Ekonomistler tarafından sıklıkla dile getirilmeyen enflasyonun sosyal maliyeti, yolsuzluk düzeyindeki artış olarak kendini göstermektedir. Yüksek ve değişken enflasyon, fiyatlar üzerinde belirsizliklerin artmasına neden olmakta; bu durum, bireylerin davranışlarını denetlemenin maliyetini yükseltmektedir (Tosun, 2001: 106).

Enflasyon oranlarının yüksek ve değişken olduğu toplumlarda, kamu çalışanlarının fatura tutarlarını olduğundan daha yüksek, satıcıların ise fatura tutarlarını daha düşük gösterebilme eğiliminde oldukları belirtilmektedir. Bu bağlamda, rapor edilen fiyatların

denetimi, enflasyon oranlarının yüksek seyrettiği koşullarda daha zor ve maliyetli hale gelebilir; dolayısıyla, yolsuzluk oranlarının yükselmesine zemin hazırlanabilir (Tosun, 2001: 106).

10.2.3. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi, gizli ekonomi, yeraltı ekonomi, enformel ekonomi, gölge ekonomi, yasadışı ekonomi, kara para ekonomisi, beyan dışı ekonomi ve vergi dışı piyasa ekonomisi gibi farklı terimlerle ele alınmıştır. Bu terimler, her ne kadar aynı temel anlamı taşısa da, kayıt dışı ekonominin farklı yönlerini ve ekonomik faaliyetlerin çeşitli biçimlerde nasıl ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Savaşan vd., 2016, s.163). Kayıt dışı ekonomi ile yolsuzluk arasında güçlü ve doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının kayıt dışı sektörlere bağlı olduğu durumlarda, yolsuzlukların önlenmesi neredeyse imkânsız hale gelmektedir (Korkmaz vd., 2001:78).

Kayıt dışı ekonominin varlığı, vergi kayıplarına, istihdam sorunlarına ve yasadışı faaliyetlerin artmasına neden olarak ekonomiye zarar vermektedir. Kanunen yasak olmayan ancak bilinçli olarak kayıt dışında bırakılan işlemler sonucunda ortaya çıkan vergi kaçakları, ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Kayıt dışı ekonomiyle etkin bir mücadele için, tüm ekonomik faaliyetlerin kayıtlara geçirilmesi, vergilerin yasal çerçevede toplanması ve suç unsuru taşıyan faaliyetlerin engellenmesi amacıyla gerekli önlemlerin alınması devletin sorumluluğudur (Tepav, 2006: 68).

10.2.4. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik

Gelir dağılımı, belirli bir dönemde bir ülkede üretilen milli gelirin bireyler, bireylerden oluşan gruplar ve üretim faktörleri arasında paylaştırılmasını ifade eder. Gelir dağılımı kavramı, üretilen milli gelirin bireyler veya gruplar, sektörler ve bölgeler arasındaki dağılım biçimi olmak üzere dört farklı şekilde tanımlanabilir (Çalışkan, 2010: 92-94). Bu çerçevede:

- Fonksiyonel gelir dağılımı, üretilen gelirin üretim sürecine katılan faktör sahipleri (iş gücü, sermaye vb.) arasındaki dağılımını ifade etmektedir.
- Bireysel gelir dağılımı, toplumu oluşturan bireyler arasındaki gelir dağılımını belirlemeye yönelik bir ölçüttür.
- Bölgesel gelir dağılımı, milli gelirin farklı coğrafi bölgeler arasında nasıl paylaşıldığını tespit etmek amacıyla kullanılan gelir dağılımını ifade eder.

- Sektörel gelir dağılımı, milli gelirin tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasında nasıl dağıldığını gösteren bir gelir dağılımı türüdür.

Kamuda çalışan memurların maaşlarının yetersizliği, kamu yönetiminde yolsuzlukların en temel sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Çalışanlar, hak ettiklerini düşündükleri maaşı alamadıklarında güvensizlik hissi yaşamakta ve bu durum, etik değerlere uygun davranış sergilemek için gereken çabanın eksikliğiyle sonuçlanmaktadır. Sınırlı kaynakların varlığı, memurları kişisel çıkarlarını ön plana alarak usul ve kurallara uygun olmayan yolları tercih etmeye itmektedir. Sonuç olarak, memurlar rüşvet alma yoluna yönelmektedir (Hasanoğlu ve Aliyev: 22).

Kamu yönetiminde yolsuzluklara yol açabilecek sorunlardan biri de kamu görevlilerinin maaş ve ücretlerindeki dengesizliktir. Hükümeti doğrudan etkileyebilecek meslek grupları daha yüksek maaş alırken, hükümet üzerinde herhangi bir etkisi olmayan meslek grupları daha düşük maaşları kabul etmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca, kamu sektöründe işçi ücretlerinin memur maaşlarına göre daha yüksek olması, kamu görevlileri arasında huzursuzluk yaratmaktadır (Tarhan vd., 2006:69).

10.3. Sosyal ve Kültürel Nedenler

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan modernleşme ve teknolojik gelişmeler, toplumun her kesiminde önemli değişimlere yol açmıştır. Bu değişimler, ahlak kurallarının ve kültürel değerlerin dönüşümüne neden olmuştur. Toplumsal yapıdaki bu değişim, yasadışı faaliyetlerin önlenmesinde kritik bir role sahip olan ahlaki değerlerin geçerliliğini yitirmesi sonucunu doğurmuştur (Aydın ve Yılmaz, 2010:81).

Hızlı nüfus artışı ve artan nüfusun gereksinim duyduğu istihdam olanaklarının yetersizliği, yolsuzlukların artmasına zemin hazırlamaktadır. Yüksek işsizlik oranları, ülkelerde politikacılar üzerinde ciddi bir baskı yaratmaktadır. Nüfusun köylerde yeterli iş imkânı bulamaması, metropol kentlere büyük ölçekli göç dalgalarına neden olmaktadır. Ancak, bu göçler, gerekli altyapının eksikliği nedeniyle beraberinde farklı sorunları da getirmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sıkça görülen bu göç hareketleri, büyük şehirlerde rüşvet, adam kayırma ve diğer suç türlerinin artışı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Aydın ve Yılmaz, 2010:82-83).

Ezber odaklı ve rekabet temelli bir yapıya dönüşmüş olan eğitim sistemi, öğrencileri kendi çıkarlarını öncelikli tutmaya ve fırsatçılığa yönlendirmektedir. Bu sistem, bireyleri

retkenlikten uzaklaştırarak, kısa yoldan başarı elde etmeyi hedefleyen bir anlayışı benimsemelerine yol açmaktadır. Eğitim sisteminin dürüst ve alışkan bireyler yetiştirmedeki başarısızlığı, toplumun tüm kesimlerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kamu yönetimi de bu durumdan etkilenmekte; kamu görevlilerinin kendi çıkarlarını ön planda tutma eğilimleri, yolsuzlukların artışına zemin hazırlamaktadır (Aydın ve Yılmaz, 2010:82-83).

10.3.1. Eğitim

Eğitim, beşer sermaye birikimini artırarak ve toplam faktör verimliliğini destekleyerek ekonomik büyümenin temel itici glerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca eğitim, suç oranlarının düşmesinde, demokrasinin istikrarının sağlanmasında ve yüksek vasıflı bireylerin politik süreçlere daha aktif bir şekilde katılımında önemli bir rol oynamaktadır (Bauer ve Vorell, 2010: 5–6). Ancak, yeterli eğitim düzeyine sahip olmayan sivil toplumların bulunduğu az gelişmiş ülkelerde halk, yolsuzluk konusunda hem yeterli bilgiye sahip değildir hem de organize bir şekilde hareket edememektedir. Öte yandan, eğitimi bireylerin yaşadığı ülkelerde vatandaşlar, yolsuzluk konusunda daha bilinçli olup, hükümet politikalarını yakından takip ederek yasa dışı faaliyetlere karşı tepkilerini etkili bir şekilde dile getirmektedirler.

Eğitim düzeyinin yanı sıra, eğitimin niteliği de yolsuzluk seviyesini belirleyen önemli faktörlerden biridir. Ezber odaklı bir eğitim sistemi, bireyleri üretkenlikten uzaklaştırmakta ve yaratıcı düşünmeyi engellemektedir. retmeyen ve ürettiğinden fazlasını talep eden bireyler, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla etik dışı ve kısa yoldan kazanç sağlayan yöntemlere yönelmektedir. Ahlak ve dürüstlük kavramlarının yeterince öğretilmediği, kolaycılığın teşvik edildiği bir eğitim sistemi, yolsuzlukların temel kaynaklarından biri olarak değerlendirilmektedir (Akalan, 2006: 99).

10.3.2. Toplumsal Yapı

Kamu görevlilerinin yakınlarına yardım etme davranışı, bürokratik kurallardan önce gelen toplumsal kurallar tarafından şekillenmektedir. Bu yardım talepleri, kamu görevlilerinin üzerlerinde bir baskı hissetmelerine neden olmaktadır. Kamu görevlisinin yakınları, onu bir kamu görevlisi olarak değil, bir aile yesi veya dost olarak görme eğilimine girmektedir. Bu koşullar, kamu görevlilerini istemeden de olsa baskı altında hareket etmeye zorlayabilmektedir. Özellikle gelişmemiş toplumlarda, yakınları kayırma davranışı bir kusur olarak değil, aksine bir erdem olarak değerlendirilmektedir (Hasanoğlu ve Aliyev: 28-29).

Az gelişmiş ülkelerde, kamu görevlileri genellikle seçkin bireyler olarak kabul edilmektedir. Kamu sektörü dışında yeterli iş imkânının bulunmaması ve diğer mesleklerin daha az saygınlık taşıması, eğitilmiş bireylerin kamu sektörünü tercih etmelerine yol açmaktadır. Bu durum, kamu görevlilerinin kendilerini diğer yurttaşlardan üstün görmelerine, yurttaşların ise kamu görevlilerini bir tür “efendi” olarak kabul etmelerine sebebiyet vermektedir. Sonuç olarak, kamu hizmetleri vatandaşlık hakkı olarak değil, bir lütuf olarak algılanmaktadır. Kamu hizmetlerine dair bu anlayış, kamu görevlileri ile vatandaşlar arasındaki eğitim seviyesindeki fark ve vatandaşların kamu işlemleri hakkında bilgi eksikliği ile birleştiğinde, kamu görevlilerinin rüşvet alma ya da yolsuzluk yapma olasılığını artırmaktadır (Hasanoğlu ve Aliyev: 28-29).

Rüşvet, iki taraf arasında gerçekleşen ve hukuk kurallarına aykırı bir ilişkidir. Rüşvet almak ve vermek hukuk dışı olmasına rağmen, toplum rüşvet alan kişiyi kınarken, rüşvet veren kişiye yönelik olumsuz bir tutum sergilememektedir. Toplum, rüşvet verenin bu duruma mecbur bırakıldığını düşünmekte ve bu nedenle rüşvet veren kişi, elde ettiği büyük ekonomik kazançlara rağmen eleştirilmemektedir (Hasanoğlu ve Aliyev:28-29).

10.3.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Yetersizliği

Yolsuzlukla etkili bir şekilde mücadele etmek, yalnızca devletin çabalarıyla sınırlı olamayacak kadar karmaşık ve kapsamlı bir süreçtir. Bu mücadelede, vatandaşlardan kurum ve kuruluşlara, sivil toplum örgütlerinden devlete kadar her bir birey ve yapı üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmelidir. Özellikle sivil toplum kuruluşlarının (STK) bu süreçteki varlığı ve etkin işleyişi büyük önem taşımaktadır. Kamuoyunun şekillenmesinde önemli bir role sahip olan STK'lar, vatandaşların fikirlerini örgütlü bir şekilde sunmalarına ve bu fikirlerle siyasal ve toplumsal yaşama etkide bulunmalarına olanak tanımaktadır.

Yolsuzlukların olmadığı, şeffaf bir kamu yönetimine ulaşılmasında STK'lara kritik roller düşmektedir. Ancak bu kuruluşların sayısının fazla olması tek başına yeterli değildir; görev kapsamına yolsuzlukla mücadeleyi de dahil etmeleri gerekmektedir. Yolsuzluğa eğilimi olmayan, şeffaf ve güvenilir bir yapı oluşturarak toplumsal yaşamda gerçek anlamda olumlu etkiler bırakabilmek için çıkar odaklı değil, özveriyle bir anlayışla hareket etmelidirler. Ayrıca, siyasi partilere yakın durmamaları, bağımsız bir şekilde görev yapmaları ve üye yapılarında eski siyasetçi ya da profesyonel dernekçilerden çok, halktan bireylerin yer alması kritik bir öneme sahiptir (Şener, 2001: 41-42).

10.3.4. Yurttaşlık Bilincinin Yeterince Gelişmemiş Olması

Kamu yararı nosyonunun en üst düzeyde sosyal fayda sağlaması, bu nosyonun yurttaşlık bilinciyle harmanlanmasıyla mümkündür. Bu bağlamda bireyler, kamu hizmetlerini bir lütuf veya yardım olarak değil, temel bir vatandaşlık hakkı olarak görmelidir. Ancak, vatandaşların bu bilince sahip olmaması, üst düzey yöneticilerin küçümseyici tavırlarıyla birleştiğinde ve bilgi eksikliği de eklendiğinde, yolsuzluk ve rüşvet olaylarının yaşanma olasılığı artmaktadır (Tarhan, vd., 2006: 71).

Sorumluluk, etik değerler ve yurttaşlık bilincinin güçlü bir şekilde yerleştiği bir sosyal yapı, yolsuzlukların önlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bilinçli bir yurttaş, kamusal sorunlarla yakından ilgilenir ve devlet işleyişinde karşılaşılan aksaklıkları ya da olumsuzlukları gidermek için aktif bir şekilde çaba gösterir.

Toplumun bir parçası olan birey, iyi insan olma niteliğini öncelikle ailesinden, okuldan ve sosyal çevresinden kazanır. Ancak iyi insan ve iyi yurttaş olma özelliklerinden yoksun bireylerde demokrasi kültürü gelişemez. Ahlaklı birey, kendi çıkarları uğruna toplumun genel yararına zarar verecek davranışlardan kaçınır. Kamu yararı kavramı, toplumsal faydayı sağlama amacı taşır ve bu kavramın yurttaşlık bilinci ile içselleştirilmesi gereklidir. Bu bilinci taşımayan kamu görevlileri, vatandaşa hizmet etme yükümlülüklerini unutarak yolsuzlukların artışına sebep olmaktadır (Aydın ve Yılmaz, 2010:82-83)

11. YOLSUZLUĞUN ÖLÇÜLMESİ

Yolsuzluğun varlığını, gelişimini ve süreç içerisindeki etkilerini incelemek, neden-sonuç ilişkisini analiz etmek ve bu bağlamda yolsuzluğu değerlendirmek amacıyla yolsuzluk ölçümüne verilen önem giderek artmaktadır. Bununla birlikte, yolsuzluğun gizli bir şekilde gerçekleştirilmesi, ölçüm sürecini oldukça zorlaştırmaktadır. Yolsuzluk olgusunun çeşitlilik göstermesi ve kavramsal açıdan karmaşık bir yapıya sahip olması, ölçüm koşullarını ciddi şekilde zorlamaktadır. Bu nedenle, yolsuzluk ölçümü genellikle yaklaşık değerlerle gerçekleştirilmektedir (Bayar, 2007: 4).

Yolsuzluğun ölçülmesine yönelik en önemli sorunlardan biri, yolsuzluk faaliyetleri üzerinden çıkar sağlayan bireylerin bu konuya ilişkin bilgileri gizlemeyi tercih etmeleridir. Bu durumu açıklayan iki temel neden bulunmaktadır. İlk olarak, yolsuzluk, toplumsal bağlamda etik dışı bir davranış olarak görülmekte ve yanlış bir tutum olarak değerlendirilmektedir; bu nedenle kişiler, bu konuda sessiz kalmayı seçmektedir. İkinci olarak ise, yolsuzluğun hukuka aykırı bir eylem olması ve bu tür faaliyetlerin sonucunda cezai yaptırımların uygulanması, bireyleri bilgi gizleme yönünde hareket etmeye sevk etmektedir. Cezai yaptırımlar bağlamında, ülkede yolsuzlukla ilgili görülen dava sayıları ve bu davalarda hüküm giyenlerin oranı, yolsuzluğun ölçümü konusunda genel bir fikir sunabilmektedir. Ancak, tarafların gizli bilgilere başvurması, bu verilerin yolsuzluk ölçümü açısından yeterli olmamasına neden olmaktadır (Aktan, 2002:115).

Yolsuzluğun ciddi ve gerçekçi bir şekilde ölçülmesine yönelik çalışmalar, oldukça yeni bir geçmişe dayanmaktadır. Bu tür çalışmaların başlangıcından itibaren sivil toplum örgütleri, yolsuzluk ölçümünde öncü bir rol üstlenmiş ve hükümetler üzerinde baskı oluşturarak yolsuzlukla mücadelede önemli bir etki sağlamıştır. Yolsuzluk ölçümünün ilk nesil yöntemleri 1990'lı yıllarda ortaya çıkmış olup, bu dönemde demokrasi, barış, kadınların iş gücündeki yeri ve ekonomik durum gibi veri noktaları öne çıkmıştır. 2000'li yılların başında ise daha doğru ve gerçekçi sonuçlar sunan yeni indeksler geliştirilmiştir. İkinci nesil yolsuzluk indeksleri genel olarak entegrasyon, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Ardından, ikinci nesil hesaplama yöntemleri etkisini sürdürürken, üçüncü ve en son nesil yöntemler ve indeksler geliştirilmiştir. Üçüncü nesil yöntemler, yolsuzluğun ekonomik risklerini merkezine almış ve bu riskleri ortadan kaldırmaya yönelik çözüm önerileri sunmuştur (Heinrich ve Hodess, 2011:21-25).

Üçüncü nesil yolsuzluk ölçüm yöntemleri, günümüzde yolsuzlukla mücadelede başvurulan çeşitli indekslerin hesaplanma süreçlerini kapsamaktadır. Bu ölçüm yaklaşımlarının temel karakteristikleri şu şekilde özetlenebilir (Heinrich ve Hodess, 2011: 25-26):

- Ölçümün yapılacağı ülkenin, gerekli kurumsal ve yönetsel kapasiteye sahip olması,
- Yolsuzluk endekslerinin hesaplanmasına katkı sağlayabilecek nitelikte, çeşitli araştırma bulgularının ve veri setlerinin sürece dâhil edilmesi,
- Yolsuzlukla ilişkili aktörlerin yapısına ve bu aktörler arasındaki etkileşimlere odaklanması,
- Farklı bakış açıları, aktörler ve araştırma sonuçlarının sürekli olarak dikkate alınması,
- Kullanılan kanıtların ve değişkenlerin, önceki nesil ölçüm yöntemlerine kıyasla daha güvenilir ve geçerli olması.

11.1. Uluslararası Şeffaflık Örgütü Yolsuzluk Algılama Endeksi

Yolsuzluk Algılama Endeksi (YAI), ülkelerde kamu görevlileri ve politikacılar arasında var olduğuna inanılan yolsuzluğun derecesini değerlendiren bir sıralama sistemidir. Endeks, yolsuzluğun en az algılandığı ülkelere 10 üzerinden en yüksek puanı, yolsuzluğun en fazla algılandığı ülkelere ise en düşük puanı (YAI puanı) vererek hazırlanır. Örneğin, 10 puan, ilgili ülkede yolsuzluğun hiç görülmediğini, 0 puan ise yolsuzluğun o ülkedeki tüm politikacı ve kamu görevlilerine yayıldığını ifade eder. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, en düşük puanı alan ülkenin yolsuzluğun en fazla olduğu ülke değil, yolsuzluk algısının en yüksek olduğu ülke olarak değerlendirilmesidir (Yeşilyurt, 2013: 64-65).

Örneğin, A ülkesinin YAI puanı 4, B ülkesinin ise 6 olarak belirlenmişse, bu durum A ülkesindeki yolsuzluk oranının B ülkesine göre daha yüksek olduğu anlamına gelmez. Daha ziyade, A ülkesindeki yolsuzluk algısının B ülkesine kıyasla daha yüksek olduğunu ifade eder. Yani akademisyenler, siyasetçiler, iş insanları ve analistler, A ülkesinde yolsuzluğun B ülkesine kıyasla daha yaygın olduğunu düşünmektedir.

11.2. Yolsuzluk Algılama Endeksi

Yolsuzluk Algılama Endeksi (Corruption Perception Index, CPI), ülkelerin yolsuzluk seviyelerini karşılaştırmak amacıyla geliştirilen ve en yaygın kullanılan ölçüm yöntemlerinden biridir. Johann Lambsdorff liderliğindeki Göttingen Üniversitesi araştırma ekibi tarafından düzenli ve sistematik bir şekilde oluşturulmuştur. CPI, kamu görevlilerinin ve siyasetçilerin rüşvete ne ölçüde açık olduğunu, kamu satın alma süreçlerindeki yasa dışı ödemelerin boyutlarını, kamu fonlarının zimmete geçirilme oranlarını ve benzeri suçların yaygınlığını değerlendiren kapsamlı bir endekstir (Andvig, vd., 2001: 26).

1993 yılında Berlin’de kurulmuş olan ve halen dünya genelinde yüzün üzerinde ülkenin yolsuzluk ve şeffaflık konusundaki yıllık verilerini kamuoyuna açıklayan bu örgüt, yolsuzlukla mücadelede küresel ölçekte önemli bir rol oynamaktadır. Örgütün yayınladığı veriler, 0 ile 100 arasında bir değerlendirme ölçeğine sahiptir. Bu ölçeğe göre, 100’e en yakın puan alan ülkeler yolsuzlukla mücadelede en başarılı olarak kabul edilirken, 0’a yakın puan alan ülkeler mücadelede başarısız ülkeler arasında yer almaktadır. Uluslararası düzeyde yolsuzlukla mücadele kapsamında öne çıkan başlıca stratejiler arasında; uluslararası yolsuzlukla mücadele sözleşmelerinin oluşturulması, yolsuzlukla ilişkilendirilen siyasi liderlerin tespit edilerek edinmiş oldukları mal varlıklarının kamuoyuna açıklanması, ulusal seçim süreçlerinde yolsuzluğun etkisinin analiz edilmesi ve kamu kurumlarının hem ulusal hem de uluslararası düzeyde hesap verebilirliğinin güçlendirilmesi yer almaktadır (Malito, 2014: 16).

11.3. Küresel Yolsuzluk Barometresi

Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından yürütülen Küresel Yolsuzluk Barometresi (The Global Corruption Barometer), ülkelerdeki yolsuzluk algılarını, bireylerin rüşvet alışverişine dair deneyimlerini ve yolsuzluktan etkilenen kurumların durumunu analiz eden bir kamuoyu yoklamasıdır. Ayrıca, hükümetlerin yolsuzlukla mücadele çabalarına yönelik kamuoyunun görüşlerini değerlendirir. Barometre, yolsuzluğun önceki dönemlere kıyasla artıp artmadığı, hangi kurumların daha fazla yozlaşmış olduğu, hükümetlerin bu mücadelede etkinlik gösterip göstermediği ve resmi kurumlara yönelik güven düzeyini ölçen soruları kapsar (Seffaflik, agis, 2015b).

Küresel Yolsuzluk Barometresi, Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI) ve Rüşvet Verenler Endeksi (BPI) ile uyum içinde çalışarak bu endekslerin tamamlayıcı bir unsuru olarak görev yapmaktadır (Seffaflik, agis, 2015b).

11.4. Rüşvet Verenler Endeksi

Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından oluşturulan bir diğer önemli ölçüm aracı Rüşvet Verenler Endeksi'dir (BPI, Bribe Payers Index). Bu endeks, Yolsuzluk Algılama Endeksi ve Küresel Yolsuzluk Barometresi'nden farklı olarak, ülkelerdeki iş insanlarının yabancı pazarlara girişte ve bu piyasalarda faaliyetlerini sürdürebilmek amacıyla ne sıklıkla rüşvet verdiğini değerlendirmektedir. Rüşvetin farklı ülkelerdeki yaygınlık düzeyine dair sunduğu bilgiler, endeksi önemli bir kaynak haline getirmektedir.

Rüşvet Verenler Endeksi, ilk kez 1999 yılında yayımlanmış, son çalışması ise 2011 yılında tamamlanmıştır. Endeks, 0 ile 10 arasında bir değerlendirme ölçeğine sahiptir. Puanların 10'a yakın olması ülkede rüşvete eğilimin düşük olduğunu gösterirken, 0'a yaklaşan puanlar daha yüksek bir eğilim olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, 2011 yılında yayımlanan rapor doğrultusunda Hollanda, 8.8 puan ile en düşük rüşvet eğilimine sahip ülke olarak belirlenirken, Rusya 6.1 puan ile bu sıralamada geride kalmıştır.

Endeksin kapsamı yıllar içinde genişlemiş; 2002 yılında 21 ülkeyi kapsarken, 2006 yılında 30, 2008 yılında 22 ve son olarak 2011 yılında 28 ülke verileri yayımlanmıştır. 1999 ve 2002 yıllarındaki çalışmalar Gallup International tarafından yürütülmüş ve bu süreçte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra küresel ihracatın %60'ını temsil eden 15 ülke değerlendirilmiştir. Gallup International, bu endeks için bankacılık sektörünün üst düzey yöneticileri, mali müşavirler ve şirket yöneticileri ile görüşmeler yaparak ülkelerin yolsuzluk eğilimlerini ölçmüştür.

12. YOLSUZLUĞUN EKONOMİK ETKİLERİ

Yolsuzluk, vergi vermekten kaçınma, vergi kaçırma veya uygunsuz vergi muafiyeti gibi durumlar üzerinden ekonomik sistemlere zarar vermektedir. Bu durum, vergi gelirleri ve kamu harcamalarını doğrudan etkileyerek enflasyonun yükselmesine, halkın yaşam kalitesinin düşmesine ve bireylerin refah düzeyinin azalmasına yol açar. Yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerde fakirlik artarken, vatandaşların devlete olan güvenlerinde de ciddi azalmalar görülür. Yüksek enflasyon oranları ise yolsuzluğun artışıyla paralel bir seyir izler. Öte yandan, fakirlikten zenginliğe geçiş yaşayan toplumlarda refah seviyesi yükselir ve buna bağlı olarak yolsuzluk oranları ters orantılı bir şekilde azalır (Göktaş, 2009).

Uluslararası Şeffaflık Enstitüsü ve benzeri kuruluşların yolsuzluk endeksleri, yolsuzlukların özellikle gelişmekte olan ve piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki ülkelerde daha yaygın olduğunu göstermektedir. Yolsuzluk, birçok ekonomik, sosyal ve siyasi etkenin bir sonucu olarak kompleks bir kavramdır. Bu etkenler arasında devletin ekonomideki rolü, uygulanan fiyat kontrolleri, fakirlik, gelir dağılımındaki eşitsizlik, ticari kısıtlamalar, yoksulluk, düşük eğitim seviyesi, yetersiz denetim, uygun olmayan çalışma koşulları, kötü yönetim, devlet sübvansiyonları, kıt kaynaklar ve çoklu kur sistemleri bulunmaktadır. Bu faktörlerin bir araya gelmesi, gelişmekte olan ülkelerde yolsuzlukların artmasına neden olmaktadır (Altunç ve Yıldırım, 2017: 17).

Kamu yönetiminde yolsuzluğun yapısal belirleyicileri arasında, kişi başına düşen milli gelir seviyesi ve gelir dağılımındaki adaletsizlik, önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Bu unsurlar, ekonomik eşitsizlikleri derinleştirerek kamu kaynaklarının kötüye kullanım riskini artırmaktadır. Ayrıca, devletin ekonomideki rolünün kapsamı, bürokrasinin kurumsal kapasitesi ve etkinliği, devlet tekelinde bulunan mal ve hizmetlere ilişkin regülasyonların yapısı ve bazı temel mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarının altında arz edilmesi gibi uygulamalar da yolsuzluk riskini artıran diğer faktörlerdir. Bununla birlikte, kamu sektöründe uygulanan düşük ücret politikaları, kara borsa faaliyetlerinin yaygınlığı, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve vergilendirme sistemindeki şeffaflık eksiklikleri ile karmaşık vergi mevzuatı, yolsuzluğa zemin hazırlayan yapısal sorunlar arasında değerlendirilmektedir (Altunç ve Yıldırım, 2017: 17).

12.1. Yolsuzluğun Kamu Harcamaları Üzerine Etkisi

Yolsuzluk hem ekonomik hem de kamu kaynaklarının israf edilmesi ve kötüye kullanılması olarak tanımlanabilir. Bu durum, yolsuzluğun sosyal bir maliyet olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Kaynakların gereksiz veya düşük öncelikli alanlara ve

kalitesiz altyapı hizmetlerine yönlendirilmesi, yolsuzluğun ekonomik ve toplumsal etkilerini daha da belirgin hale getirmektedir (Gedikli, 2011: 179). Yolsuzluk, kamu maliyesine doğrudan zarar vererek kamu açıklarının büyümesine yol açmakta ve vergi sisteminin yanı sıra kamu harcamalarının verimliliğini düşürmektedir. Bu durum hem ekonomik dengeleri olumsuz etkilemekte hem de kaynakların etkin kullanımını önünde ciddi engeller oluşturmaktadır.

Yolsuzluklar, kamu yönetiminin sunduğu mal ve hizmetlerin vatandaşlar için daha maliyetli hale gelmesine yol açmaktadır. Bu durum, vatandaşların kamusal hizmetler için ödedikleri vergilerin anlamını yitirmesine neden olurken, bu hizmetlerden faydalanabilmek için rüşvet ödeme gibi ikinci bir vergi yükü altına girme eğilimini artırmaktadır (Özsemerci, 2003: 71-72).

12.2. Yolsuzluğun Kamu Gelirleri Üzerine Etkisi

Yolsuzluk, vergide adalet ilkesini zedeleyerek bazı mükelleflerin vergi yüklerini yolsuzluk yoluyla azaltmalarına neden olmakta, bu yüklerin diğer mükelleflere aktarılmasına yol açmaktadır. Bu durum, vergideki adaletsizliği artırırken, vergi yükünden kurtulan mükelleflerin oluşturduğu kayıpların aynı ölçüde telafi edilememesi, vergi gelirlerinin düşmesine sebep olmaktadır (Benk ve Karakurt, 2010: 139).

Literatürde yapılan çeşitli çalışmalar, vergi sisteminde meydana gelen yolsuzlukların kamu gelirlerini ciddi şekilde azalttığını ortaya koymaktadır. Yolsuzluğun vergi kaçırma, usulsüz vergi muafiyetleri veya istisna uygulamalarına dönüşmesi, devlet açısından kaçınılmaz olarak gelir kaybına yol açmaktadır. Ayrıca, vergi memurlarının rüşvet karşılığında vergi mükelleflerinin çıkarlarını gözeten davranışlar sergilemesi, vergi toplama süreçlerini önemli ölçüde zorlaştırmakta ve kamu gelirlerinde kayda değer düşüslere sebep olmaktadır (Gedikli, 2011: 180).

12.3. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri

Ekonomik büyüme, bir ülke veya bölgede yaşayan bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik mal ve hizmetlerin miktarındaki artışı ifade etmektedir. Ekonomik kalkınma ise bireylerin yaşam standartlarını yükselmesini amaçlayan daha geniş bir kavramdır. Yaşam standartları, yalnızca gelir, tüketim ve tasarruf gibi maddi unsurları değil; aynı zamanda eğitim, sağlık hizmetleri, sağlıklı ve kaliteli gıda ile temiz su gibi temel ihtiyaçları da içermektedir (Eğilmez, 2012:1).

Yolsuzluğun ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini savunan görüşlere karşı, son yıllarda yapılan çalışmalar, yolsuzluğun bu alanlarda olumsuz etkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Literatür, yolsuzluğun kamuya olan güveni zayıflatarak ve sermaye birikimini aşındırarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı engelleyen bir unsur olarak değerlendirildiğini göstermektedir (Al, 2005:241).

Yolsuzluğun ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki olumsuz etkileri çok yönlüdür. Bu etkiler aşağıda özetlenmiştir:

- Rant Arayışına Yönelme: Yolsuzluğun yaygın olduğu bölgelerde bireyler, üretken faaliyetlerden uzaklaşarak enerjilerini rant kollama ve yasa dışı kazanç elde etme yollarına yönlendirmektedir. Bu durum, ekonomik büyümeyi yavaşlatmakta ve kaynakların verimli kullanılmasını engellemektedir (Aydoğmuş, Kutlu ve Yıldırım, 2005:5).

- Devlet Müdahaleleri ve Kamu Harcamaları Üzerindeki Etkisi: Yolsuzluğun devlet müdahaleleriyle olan bağı, özellikle sosyal politika, eğitim ve sağlık alanlarında yapılan kamu harcamalarının gerçek etkisini azaltmakta; bu alanlara ayrılan kaynakların etkili ve şeffaf biçimde kullanılmasını engellemektedir (Aydoğmuş vd., 2005:5).

- Yatırım Düzeyinde Azalma: Yolsuzluk, hem yerli hem de yabancı yatırımların azalmasına neden olmakta, bu durum ekonomik büyüme oranlarını düşürmektedir.

- Yatırım Maliyetlerinin Artması: Yolsuzluk nedeniyle yatırım maliyetleri artmakta, bu da projelerin tamamlanma süresini uzatmakta ve kıt kaynakların israf edilmesine yol açmaktadır (Karakaş, 2007:58).

- Geçiş Ekonomilerinde Maliyet Artışı: Rüşvet gibi yolsuzluk biçimleri, kolektivist ekonomik sistemlerden piyasa ekonomilerine geçiş süreçlerinde maliyetleri artırmakta ve ekonomik belirsizlikleri beraberinde getirmektedir (Meriç, 2004: 78).

- Uzun Vadeli Yatırımlar ve Yapısal Bozulmalar: Yolsuzluk, uzun vadeli doğrudan yabancı yatırımları engellemekte; rant kollama faaliyetlerinin yaygınlaşmasına, teknoloji tercihleri ile sektör önceliklerinin çarpıklaşmasına neden olmaktadır. Bu süreç, yeraltı ekonomisinin büyümesine, vergi tabanının daralmasına ve kamu gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak kamu hizmetlerinin kalitesi düşmekte ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin genişlemesiyle yolsuzluk daha da derinleşmektedir (Meriç, 2004: 78).

Tanzi (1998), yolsuzlukların piyasa mekanizmasını bozarak kaynakların etkin olmayan biçimde tahsis edilmesine neden olduğunu ve bunun da ekonomik verimlilik ile büyüme üzerinde olumsuz etkiler yarattığını belirtmektedir.

Bu doğrultuda yolsuzluğun doğurduğu sonuçlar şu şekilde sıralanabilir (Tanzi, 1998: 583):

- Düzenleyici Otoritenin Zayıflaması: Yolsuzluk, devletin piyasa başarısızlıklarını gidermek amacıyla yürütmesi gereken düzenleme ve denetim faaliyetlerinin etkinliğini azaltmaktadır. Bu durum, devletin bankacılık, sağlık, gıda, ulaşım ve finans gibi stratejik sektörler üzerindeki düzenleyici rolünü yeterli düzeyde yerine getirememesine yol açmaktadır.

- Kaynakların Üretken Olmayan Alanlara Yönelmesi: Yolsuzluk ortamında bireyler, enerjilerini üretken faaliyetler yerine yolsuz uygulamalara harcamaktadır. Bu tür faaliyetler, bazı durumlarda olumsuz katma değer yaratmakta ve ekonomik açıdan zarar doğurmaktadır.

- Rüşvetin Ekonomik Yükü: Yolsuzluğun bir biçimi olan rüşvet, keyfi bir vergi niteliği taşımakta ve yüksek ekonomik maliyetler doğurmaktadır. Bu tür yükler, ekonomik karar alma süreçlerini olumsuz etkilemektedir.

- Hukuki ve Kurumsal Yapıların Zedelenmesi: Yolsuzluk, kamu ihalelerinin sağlıklı yürütülmesini ve mülkiyet haklarının korunmasını zayıflatmaktadır. Bu zedelenme, yatırım ortamının bozulmasına ve dolayısıyla ekonomik büyümenin sekteye uğramasına neden olmaktadır.

- Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinin Meşruiyet Kaybı: Yolsuzluklar, piyasa ekonomisi ve demokratik yönetim biçiminin meşruiyetini sorgulamakta; bu sistemlere geçiş sürecini yavaşlatmakta, hatta kimi durumlarda tamamen engelleyebilmektedir.

- Gelir Eşitsizliğinin Artması: Son olarak, yolsuzluk kamu gelirlerini azaltmakta, kaynakların verimli ve adil dağıtımını engellemektedir. Bu durum, gelir dağılımının bozulmasına ve dolayısıyla yoksulluğun artmasına yol açmaktadır.

12.4. Yolsuzluğun Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Yolsuzluk, ekonomik etkilerinin yanı sıra yatırım süreçleri üzerinde de belirgin olumsuz etkiler yaratmaktadır. Tanzi ve Davoodi'nin (1997: 12–14) çalışmalarında vurgulanan bir husus, yolsuzluğun kamu yatırımlarını artırıcı bir etkiye sahip olması ancak bunun yanında bakım ve

onarım harcamalarını azaltarak yatırımın verimliliğini düşürmesidir. Bunun yanı sıra, yolsuzluğun yalnızca kamu yatırımları üzerinde değil, yabancı yatırım kararları üzerinde de belirgin etkileri bulunmaktadır. Yolsuzluk, toplam yatırımların seviyesini, doğrudan yabancı sermaye girişlerini ve yatırım projelerinin niteliğini değiştirerek yatırım ortamına zarar vermektedir (Oral, 2009: 53). Bu olumsuz etkinin temelinde, yolsuzluk faaliyetlerinin girişimciler açısından ek bir maliyet unsuru oluşturması yatmaktadır.

Yatırım izni sürecinde yasa dışı ödemelerin zorunlu hale gelmesi, girişimcilerin yatırım yapma konusundaki motivasyonlarını azaltmakta ve yatırım arzusunu kırmaktadır. Özellikle yüksek tutarlarda rüşvet talepleri, verimli yatırım projeleri üzerinde dışlama etkisi yaratmaktadır. Sonuç olarak, yatırımcılar daha çok rant kollama fırsatları sunan sektörlerle yönelme eğilimi göstermektedir (Bardhan, 1997: 1328).

Yatırım ve yolsuzluk arasındaki ilişkide, öngörülebilirlik önemli bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Eğer bir ülkede yolsuzluk maliyetleri ve yolsuzluğun meydana gelebileceği alanlar önceden tespit edilebiliyorsa, yatırım kararları bu risklerden korunabilecek şekilde şekillendirilebilir. Bu doğrultuda, yatırımcılar tahmin edilebilir maliyetler ve kanallar üzerinden stratejilerini belirleyerek hareket edebilmektedir. Ancak, yolsuzluk seviyesinin öngörülemez olduğu ve yatırımcıların beklenmedik yolsuzluk vakalarıyla karşılaşma olasılığının yüksek olduğu durumlarda, yatırım kararları üzerinde caydırıcı bir etki oluşmakta ve yatırım seviyelerinde belirgin bir azalma gözlemlenebilmektedir (Çelen, 2007: 101).

12.5. Yolsuzluğun Tasarruflar Üzerindeki Etkisi

Bir ekonomide toplam tasarruf düzeyi, özel tasarruflar, kamu tasarrufu ve yabancı tasarrufların toplamı ile belirlenmektedir. Tasarruf seviyesini etkileyen faktörler ise hem olumlu hem de olumsuz yönde değişkenlik göstermektedir. Pozitif faktörler arasında kişi başına düşen milli gelir, ekonomik büyüme, gelir dağılımının dengeli olması, genç nüfus oranı ve şehirleşme süreci yer almaktadır. Buna karşılık, yolsuzluk, enflasyon, büyüme oranındaki dalgalanmalar, faiz oranları, finansal derinlik eksikliği ve yaşlı nüfus gibi unsurlar tasarruf üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Yurdakul, 2013: 100).

Yolsuzluk ve tasarruf arasındaki ilişki, hem doğrudan hem de dolaylı olarak şekillenmektedir. Yolsuzluk, sermaye kaçışına neden olarak ulusal tasarruf seviyesini düşürmekte ve kamu gelirlerini azaltarak kamu tasarruflarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, yolsuzluk oranı yüksek ülkeler yabancı yatırımları çekmekte zorlanırken, bazı durumlarda mevcut yabancı sermaye bile geri çekilmektedir. Dolaylı etkiler arasında ise

yolsuzluğun ekonomik büyümeyi yavaşlatması, kişi başına düşen milli geliri azaltması ve gelir dağılımında adaletsizliğe yol açması yer almaktadır. Gelir eşitsizliğinin tasarruf üzerindeki etkisine dair iki farklı görüş bulunmaktadır. Bazı yaklaşımlar, gelir eşitsizliğinin toplam tasarrufu artırabileceğini savunurken, diğerleri düşük gelirli kesimin ihtiyatlı tasarruf eğilimleri nedeniyle genel tasarruf seviyesinin düşebileceğini öne sürmektedir. Yolsuzluk aynı zamanda ekonomik belirsizliği ve risk algısını artırarak yatırım ve tasarruf kararlarını olumsuz etkilemektedir. Faiz oranlarının yükselmesiyle yatırım seviyeleri azalmakta, rüşvet ve yasa dışı kazançlardan elde edilen gelirler ise hızlıca tüketilerek tasarrufların daha da düşmesine sebep olmaktadır (Çelen, 2007: 95-97).

13. YOLSUZLUKLA MÜCADELE VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Yolsuzluğu önlemek ve etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla yetkililer, kuruluşlar ve bireyler tarafından gerçekleştirilen eylemler, "yolsuzlukla mücadele" olarak adlandırılmaktadır. Yaygın bir sorun teşkil eden yolsuzluk, halkın kamu kurumlarına olan güvenini zayıflatmakta ve ekonomiler, toplumsal yapılar ile siyasi sistemler üzerinde önemli ve geniş kapsamlı etkiler yaratmaktadır.

Yolsuzluğu önlemek amacıyla çeşitli adli, idari ve toplumsal girişimler uygulanmaktadır. Uluslararası bir sorun olarak değerlendirilen yolsuzluk, yalnızca ulusal düzeyde değil, küresel ölçekte de etkin bir mücadeleyi gerektirmektedir. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Dünya Ekonomik Forumu (WEF) gibi pek çok uluslararası kuruluş, yolsuzluğun azaltılması ve kalkınma hedeflerinin etkinliğinin artırılması amacıyla şeffaflık, hesap verebilirlik ve iyi yönetim ilkelerini teşvik etmektedir.

13.1. Birleşmiş Milletler Örgütü

Birleşmiş Milletler, yolsuzlukla mücadelede uluslar üstü bir yaklaşımı benimseyerek devletlere yol gösterici bildirimler ve bağlayıcı kararlar sunmaktadır. Öne çıkan bildirimler arasında adalet, kamu görevlileri için davranış kuralları ve uluslararası ticari ilişkilerde yolsuzlukla mücadele üzerine deklarasyonlar yer almaktadır. BM, 2000 yılında yolsuzlukla mücadele sözleşmesi hazırlanması için geçici bir komite kurmuş, 2003 yılında sözleşmeyi imzaya açmıştır. Türkiye bu sözleşmeyi aynı tarihte imzalamıştır. Yolsuzluğa Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, küresel ölçekte düzenlenmiş ilk hukuk belgesi olup, uluslararası iş birliğini teşvik ederek ülkelerin kurumsal kapasitelerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Sözleşme, halkın katılımını sağlayan, kamu harcamalarında şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini benimseyen uygulamaların önemini vurgulamaktadır. Haksız zenginleşme, zimmet, rüşvet, nüfuz ticareti ve görevi kötüye kullanma gibi suçlar, sözleşme kapsamında ele alınmaktadır. Ülkelerin yolsuzlukla mücadele için etkin kuruluşlar oluşturması ve bu kuruluşlara özerklik, yeterli ödenek ve uzman personel sağlaması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, yargı bağımsızlığı ve hukukun üstünlüğü prensiplerine riayet edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Sözleşme, yolsuzluktan elde edilen gelirlerin kaynak ülkeye iadesini de kapsamaktadır. Taraf ülkeler, sözleşmedeki hükümleri uygulamakla yükümlüdür ve kendi hukuk sistemlerine göre daha ağır tedbirler alma hakkına sahiptir (Karakaş ve Çak, 2007:82-83).

13.2. Dünya Ekonomik Forumu

Dünya Ekonomik Forumu (WEF), yolsuzluğun toplumlar ve ekonomiler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla çalışmalar yürütmekte olup, 2004 yılında başlatılan "Yolsuzluğa Karşı Ortaklık Girişimi" (PACI) platformu aracılığıyla bu mücadeleyi desteklemektedir. PACI, hükümet temsilcileri, şirket yöneticileri, sivil toplum kuruluşları ve uzmanları bir araya getirerek yolsuzlukla mücadeledeki en iyi uygulamaların tartışılması, paylaşılması ve hayata geçirilmesi için çok paydaşlı bir iş birliği ortamı sağlamaktadır. Bu girişim, kamu ve ticaret sektörlerinde hesap verebilirlik, dürüstlük ve şeffaflığı artırmanın yanı sıra daha güvenli ve güvenilir bir iş ortamı oluşturmayı hedeflemektedir (World Economic Forum, t.y.).

Sonuç olarak, uluslararası kuruluşlar, politikalar ve girişimler aracılığıyla yolsuzlukla mücadelede kritik bir rol oynamaktadır. Bu çabalar, uluslararası ticari işlemlerde eşitlik sağlanması, dürüstlüğün teşvik edilmesi ve daha şeffaf ve istikrarlı bir küresel ekonomi oluşturulması yönünde önemli katkılar sağlamaktadır.

13.3. Dünya Bankası

Dünya Bankası Grubu, yolsuzlukla mücadeleye destek sağlamak amacıyla bir dizi girişim hayata geçirmiştir. Bu kapsamda, Banka Grubu'nun bağımsız Yaptırım Sistemi'nin bir parçası olan Dürüstlükten Sorumlu Başkan Yardımcılığı, Dünya Bankası tarafından finanse edilen projelerde dolandırıcılık ve yolsuzluk iddialarını soruşturma yetkisiyle donatılmıştır (World Bank, t.y.-c).

Ayrıca, Dünya Bankası Grubu, Eylül 2020'de "Devletin Etkinliğinin ve Şeffaflığının Artırılması: Yolsuzlukla Mücadele" başlıklı küresel bir rapor yayınlamış olup, bu raporda yolsuzlukla mücadelede benimsenen çeşitli stratejik yaklaşımlara yer verilmiştir (World Bank, 2023).

13.4. Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), yolsuzlukla mücadele kapsamında çeşitli politikalar geliştirmiştir. Bu bağlamda, 1997 yılında örgüt, "Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesiyle Mücadele Sözleşmesi"ni kabul etmiş ve bu sözleşme 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, ticaret ve yatırım yapan ülkelerin çoğunluğunu temsil eden 36 taraf devleti kapsamaktadır. Ancak, sözleşme yalnızca aktif olarak rüşvet veren tarafların sorumluluğunu düzenlemekte olup, rüşvet talep eden veya

kabul eden yabancı kamu görevlileri bu kapsamın dışında bırakılmıştır (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2008).

13.5. Uluslararası Para Fonu

Uluslararası Para Fonu (IMF), yolsuzlukla mücadele çabalarının bir parçası olarak üye ülkelerde hesap verebilirlik, şeffaflık ve iyi yönetimi teşvik etmeye çalışmaktadır. 2018 yılında, IMF, yönetim riskleri, özellikle yolsuzluk, konusunda üye ülkelerle daha sistematik, verimli, şeffaf ve adil bir iletişim sağlamak amacıyla bir yönetim politikası geliştirmiştir. Bu politika, mali yönetim, finansal sektör denetimi, merkez bankası yönetimi ve işlemleri, piyasa düzenlemeleri, hukukun üstünlüğü, ve kara para aklama ile terörizmin finansmanına karşı mücadele gibi ekonomik faaliyetlerde hükümetin en kritik alanlarına odaklanmaktadır (International Monetary Fund).

14. LİTARATÜR TARAMASI

Sayın Akıncı vergi gelirlerini devletin egemenlik gücüne dayanarak cebri olarak topladığını ve devletin kamu gelirleri kalemin de en yüksek paya sahip olduğunu vurgulamıştır. Malı politikaların pek çok ekonomik değişkeni doğrudan veya dolaylı yoldan etkilediğini ve ekonomik büyüme hedeflerine ulaşması ile bu değişkenlerin doğrudan veya dolaylı yollar ile olumlu etkilenmesi ekonomik sistemde yaşanan olumlu yansımaları ile birlikte ekonomide ki hareketliliğin artması vergi gelirlerinde doğrudan bir artışa yol açtığını beyan etmiştir. Yaptığı çalışmada ekonomik büyüme ve vergi gelirlerinin arasında ki ilişkiyi Türkiye örneği üzerinden 2006:Q1-2018:Q3 zaman aralığının da ki verileri kullanarak zaman seri analiz yönteminden yararlanarak analiz etmiştir. Analizi sonucu Türkiye ekonomisinde vergi gelirleri ve büyüme arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisi sağlamıştır. Çalışma da dikkat çeken maki eşbütünleşme testi sonucu dikkat çeken kırılma tarihleri tespit etmiştir. Mortgage krizi (2008) sonrası 2009 ve sonrasında krizden etkilenerek değişen maliye politikaları ekonomik faaliyetlerin hızlandırmaya çalışmış fakat vergi gelirlerinde ciddi kayıplara yol açmış ve bütçe açığında makas giderek artmıştır. Maliye politikaları etkisini göstermiş ve 2010 yılından sonra büyüme ivmesi kazanan Türkiye ekonomisinin de vergi gelirleri artmış cari açıda azalma gözlenmiştir. (Akıncı, 2019)

Çalışmada serbest ekonomi ile birlikte özelleşmenin başladığı 1980'li yıllar ile vergi gelirlerini etkileyen başlıca değişkenler incelenmiştir. Zaman serisi analizi yapılan çalışmada 1980-2017 yılları baz alınmıştır. Analizde ele alınan değişkenler işsizlik, kayıt dışı ekonomi ve tüketici enflasyonu negatif etki ederken, ekonomik büyümeye ve kentleşme vergi gelirlerine pozitif etki ettiği tespit edilmiştir. (Öztürk vd., 2019)

Vergi gelirleri ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmada 32 OECD Ülkesi 1996-2016 yılları baz alınarak Pedroni(1999), Kao(1999) ve Johansen-Fisher panel eşbütünleşme testi ve FMOLS, DOLS uzun dönem eşitliği tahmincileri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda vergi gelirleri ve ekonomik özgürlük arasında uzun dönemde bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. (Bahtiyar ve Odabaş, 2020)

Demokrasi ve dışa açık oranın vergi gelirleri üzerine etkisinin incelendiği çalışmada 24 OECD Ülkesi ele alınmıştır.1980-2018 veri seti kullanılarak panel veri analizi kullanılmıştır. Bağlı değişken olarak vergi yükü bağımsız değişken olarak ise demokrasi ve dışa açıklık oranı göstergeleri Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda ticari açıklık ve demokrasi düzeyinin vergi yükü üzerinde olumlu bir etkisi olduğu

sonucuna varılmıştır. OECD ülkelerinde dış ticaretin desteklenmesi ve demokratik düzeyin gelişmesinin vergi gelirleri üzerine pozitif bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. (Şahbaz vd., 2022)

OECD ülkelerinin ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin 1990-2014 yılları baz alınarak panel FMOLS yöntemi ve Dumitrescu-Hurlin (2012) nedensellik testi ile analiz edilmiştir. FMOLS yöntemi sonucu toplarlar vergiler ve dolaysız vergiler arsında negatif bir ilişki varken, ekonomik büyüme ve dolaylı vergiler arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada ekonomik büyüme ve vergiler arasında nedensellik ilişkisi ise bulunamamıştır. Çalışmanın geneline bakılacak olursa ekonomik büyümeyi dolaysız vergilerdeki ve toplam vergilerdeki artış negatif etkilerken, dolaylı vergiler de ki artış pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. (U. Sandalcı ve İ. Sandalcı, 2017)

Gelişmekte olan ülkelerde vergilerin mali olmayan amaçları söz konusu olduğunda fiyat istikrarı ve tam istihdam düzeyi söz edilebilir. Buradan hareketle sorunların başında enflasyon akla gelmektedir. Çalışmada buradan yola çıkarak Türkiye örneği ele alınmış olup 2006:M1-2018:M5 zaman aralığının da ki veriler ele alınarak ARDL zaman serisi modeli kullanarak dolaylı vergilerin enflasyon üzerine etkisi incelenmiştir. Vergilerde mali olmayan amaçlar doğrultusunda çalışmada dolaylı vergiler ve enflasyon arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. (Akıncı ve Özçelik, 2018)

Sayın ÖZTÜRK yaptığı çalışmada dolaylı ve dolaysız vergilerin Türkiye örneği üzerinden analiz etmiş kısa, orta ve uzun vadede ekonomik büyümeye etkilerini incelemiştir. 1965-2019 yılları aralığındaki verileri kullanarak frekans alanı nedensellik testi uygulanmıştır. Yapılan çalışma neticesinde kısa dönemde dolaysız vergilerden ekonomik büyümeye doğru, orta ve uzun dönemde ise dolaylı vergilerden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer taraftan ise ekonomik büyümeden dolaysız vergilere doğru kısa orta ve uzun dönemde nedensellik olduğu belirlenmiştir. (Öztürk, 2021)

Beş kıvrılgan ekonominin (Brezilya, Hindistan, Türkiye, Endonezya, Güney Afrika) yabancı yatırımların, vergi gelirleri ve büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada panel nedensellik ve panel eşbütünleşme analizleri uygulanarak incelenmiştir. Panel nedensellik testi sonucunda kısa dönemde ekonomik büyümeden vergi gelirlerine doğru tek yönlü uzun dönemde ise çift yönlü nedensellik ilişkisi saplanmış olup, doğrudan yabancı yatırımlar dan hem vergi gelirlerine hem de ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Panel eşbütünleşme testi sonucunda ise uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlar, vergi

gelirleri ve ekonomik büyüme arasında ilişki ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucun da değişkenler ile ilgili politikaların uzun dönemde daha etkin olduğu tespit edilmiştir. (Sağdıç vd., Sayın, 2020)

24 OECD Ülkesinin vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkisinin 1980-2018 yılları arası verileri kullanarak analiz edilmiştir. Panel eşbütünleşme yöntemi yararlanılmıştır. DOLSMG panel eşbütünleşme takipçisi kullanılmış ve ulaşılan sonuçlara göre vergi gelirlerinin ekonomik büyümeye pozitif etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Fakat sonuçlar kesit bazda değerlendirildiğinde İsviçre hariç diğer ülkelerin kat sayıları istatistiksel olarak anlamlı iken bu ülkeler içerisinde Yunanistan'ın katsayısı sadece negatif tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucun da vergi yapısının ekonomik büyümeye pozitif yansıdığı sonucuna varılmıştır. (Altuntaş vd., 2021)

Enflasyon ve enflasyon oynaklığının vergi gelirleri üzerine etkisinin incelendiği çalışmada Türkiye örneği 1965-2019 yılları verileri kullanılarak Juselius eşbütünleşme testi ve VAR modeli uygulanmıştır. Çalışmada sırası ile EGARCH yöntemi, Augmented Dickey-Fuller ve Philips-Perron birim kök testi uygulanmıştır. Çalışmada elde edilen ampirik bulgular enflasyon ve enflasyon oynaklığı vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişkiyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. VAR Granger enflasyondan enflasyon oynadığına ondan da vergi gelirlerine tek yönlü bir nedensellik sonucuna ulaşılmıştır. (Koçak vd., 2022)

Sayın YILDIZ çalışmasın da yüksek gelirli 19 OECD Ülkesinin 1995-2017 verileri baz olarak vergi gelirlerinin ekonomik belirleyiciler üzerine etkisini incelenmiştir. Yapılan ampirik analiz sonucunda kamu harcamalarının ve tarımsal katma değer vergi gelirleri üzerine istatistiksel olarak anlamlı negatif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Enflasyon ve ticari açıklığın vergi gelirleri üzerine istatistiksel olarak anlamlı etkisine ise tespit edilememiştir. (Yıldız, 2019)

Türkiye de vergi aflarının vergi geliri üzerine etkisinin incelendiği çalışmada rekreasyon modeli kullanılarak iki model oluşturulmuştur. Birinci modelde değişkenler enflasyon, GSYH ve vergi afları olarak vergi gelirini açıklamak için belirlenmiştir. Birinci modelde alınan sonuçta enflasyon ve GSYH da ki değişimin anlamlı bir etkiye sahip olduğu fakat vergi aflarının vergi geliri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci modelde ise değişkenler vergi gerindeki değişim, enflasyon oranındaki değişim, GSYH 'da ki ve vergi aflarındaki değişim olarak belirlenmiştir. İkinci modelde vergi gelirlerindeki değişim üzerine, enflasyondaki değişim ve vergi aflarını da ki değişimin bir etkisi olmadığı ama GSYH' da ki

değişimin sadece etkili olduğu tespit edilmiştir. (Akbelen vd., 2024)

G-7 ülkeleri üzerine yapılan bu çalışmada ampirik çalışmada ülkelerin farklı sonuçlara ulaşılması dikkat çekmektedir. Bu çalışmada ekonomik büyümenin vergi gelirlerine olan etkisi 1970-2020 yıllarına ait veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Yapısal kırılmalı dikkate alan Westerlund (2006) Eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Bunun sonucunda bahsi geçen değişkenler arasında Japonya, ABD, Almanya, Fransa, İtalya ve Kanada uzun dönemli bir ilişki bulunmuş fakat İngiltere' de uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir. Uzun dönemde vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme tespit edilen ülkeler arasında Almanya, İtalya ve Japonya pozitif yönlü iken ABD, Kanada ve Fransa da bu ilişki negatif yönlü tespit edilmiştir. (Atabey ve Şimşek, 2022)

Gelişmekte olan 29 ülkenin incelendiği çalışmada vergi gelirlerinin ekonomik büyümeye etkisini ve bu konuda ticari açıklığın etkisi konu edilmiştir. 2000-2020 yılları arası veriler kullanılarak Sabit Etki Modeli (FEM) ve Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GLS) tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği ticari açıklığın ise bu ilişkiyi artırdığı fakat aşırı ticari açıklığın bu etki azalttığı bulgusu tespit edilmiştir. (T.T Ho, X.H. Tran ve Q.K. Nguyen, 2023)

OECD ülkelerinin 2000-2011 verileri kullanılarak vergi politikalarının ekonomik büyüme üzerine olan etkileri Panel veri analizi kullanılarak incelenmiştir. Analizin sonucunda kurumlar vergisi ve gelir vergisinin ekonomik büyümeyi negatif etkilerken dolaylı vergilerde ise bu tip bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmıştır. (Macek, 2014)

Çalışmada G7 ülkelerinin (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Birleşik Krallık ve ABD) hükümet harcamaları ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, 1980-2016 yılları arası veriler kullanılarak zaman ve frekans alanı panel nedensellik testi yapılarak araştırılmıştır. Çalışma da zaman alanı testi bulguları vergi gelirleri hükümet harcamaları arasında tek yönlü nedensellik var iken, ekonomik büyüme ve hükümet harcamaları arasında çift yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Frekans alanı testi sonuçlarında ise ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasında hem kısa dönemde hem de uzun dönemde çift yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. (Gürdal, Aydın ve Inal, 2021)

Dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomik büyüme ve toplam vergiler üzerindeki etkisi incelenmiştir. 1992-2016 verilerinin kullanılarak 51 ülkenin dahil edildiği çalışmada dinamik panel GMM tahmin yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Doğrudan vergiler vergi geliri ile pozitif, ekonomik büyüme ile negatif ilişkilidir. Dolaylı vergiler ise ekonomik büyüme konusunda pozitif ama önemsiz bir etkiye sahiptir. Toplam vergiler konusunda doğrudan vergiler pozitif etkili iken ekonomik büyüme konusunda da negatif etkilidir. (Hakim, 2020)

Gelir vergisi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 25 zengin OECD ülkelerinin 1975-2010 yılları verileri kullanılarak panel veri analizi kullanılarak analiz ediliyor. Gelir vergisinin ekonomik büyümeye negatif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. (Dackehag ve Hansson, 2012).

15.DATA VE METODOLOJİ

Bu çalışmada, 2000-2023 yılları için yolsuzlukların vergi gelirlerini nasıl ve ne şekilde etkilediğini OECD ülkeleri örneklemini üzerinde incelenmiştir. OECD üyesi ülkelerin toplam sayısı 38 olmakla birlikte çalışma, 25 ülkeyi kapsamıştır. Çünkü Şili, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, İsrail, Polonya, Slovenya ile Slovakya, Almanya ve birkaç ülkenin daha verilerinde var olan eksiklikler, analizin veri setini 25 OECD üyesi üzerinde çalışmasına neden olmuştur.(ülkeler; Avustralya, Türkiye, Japonya, Norveç, İngiltere ,Portekiz, İspanya, İsveç, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, İsviçre, Güney Kore, Lüksemburg, ve Amerika Birleşik Devletleri)

Bu araştırmada, yolsuzlukların vergi gelirleri üzerindeki etkisi, dinamik panel veri analiz tekniklerinden biri olan **Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu** aracılığıyla incelenmiştir. Dinamik modeller, geçmiş dönem bağımlı değişken değerlerinin açıklayıcı değişkenler arasında yer aldığı ekonometrik modeller olarak tanımlanır. Bu tür modeller, zamana bağlı etkileri dikkate alarak daha gerçekçi sonuçlar elde etmeyi amaçlar. Genel ifade biçimiyle dinamik modeller şu şekilde formüle edilebilir:

$$y_{it} = \gamma y_{it-1} + \beta_t x_{it} + \eta_{it} + \lambda_t + \varepsilon_{it}, \quad -1 \leq i=1, \dots, N \text{ ve } t= 1, \dots, T$$

Burada y_{it-1} y , bağımlı değişken y_{it} 'nin gecikmeli değerini; η_{it} , gözlenemeyen diğer etkileri; λ_t , gözlenemeyen zaman faktörüne özgü etkileri; ε_{it} ise yatay kesitler arası ve zamana göre değişen gözlenemeyen değişkenlerin oluşturduğu etkiyi göstermektedir. Modelde η_{it} ile λ_t 'nin sabit olduğu varsayımı kabul edilmektedir.

Dinamik panel modellerde, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ile hata terimi arasında bir ilişki bulunması durumunda, En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle yapılan tahminler sapmalı ve güvenilir olmayan sonuçlar verebilmektedir. Bu tür sorunların üstesinden gelmek için dinamik panel veri analizlerinde Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) önerilmektedir. GMM, hem uygulanmasının pratik olması hem de araç değişkenler için nispeten daha basit varsayımlara dayanması nedeniyle sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir.

Bu yönteme dayanan tahmin ediciler arasında, Arellano ve Bond (1991) tarafından geliştirilen ve literatürde geniş yer bulan Fark GMM tekniği öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, modeldeki sabit etkileri ortadan kaldırmak için değişkenlerin birinci farklarını kullanmakta ve gecikmeli bağımsız değişkenleri araç değişken olarak değerlendirmektedir. Bu teknik, modelin hem fark denklemlerini hem de düzey denklemlerini birlikte ele alarak tahmin yapılmasına

olanak tanır. Blundell ve Bond (1998) ile Blundell ve arkadaşları (2000), Fark GMM yaklaşımının sınırlı örneklem büyüklüklerinde yetersiz kaldığını ve tahmin edilen katsayıların sapma içerdiğini göstermişlerdir. Bunun aksine, Sistem GMM yaklaşımının daha güvenilir ve güçlü tahminler sunduğu sonucuna varmışlardır.

Bu çalışmada, analizler yıllık veriler kullanılarak gerçekleştirilmiş olup, incelenen dönem 2000-2023 yılları arasını kapsamaktadır. Ancak vergi sistemlerinin ekonomik dalgalanmalara duyarlılığı ve belirli dönemlerde uygulanan vergi aflarının vergi tahsilatında yoğunlaşmalara neden olması, dönemsel dalgalanmaların etkisini azaltmak amacıyla yıllık ortalamalar yerine dört yıllık ortalama değerlerin kullanılmasını gerekli kılmıştır. Yolsuzluğun toplam vergi gelirleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik bu analizde, sadece toplam vergi gelirleri (TVG) değil, aynı zamanda vergi türleri bazında ayrıştırılmış etkiler de değerlendirilmiştir. Bu çerçevede;

*Doğrudan vergiler kapsamında ele alınan gelir, kâr ve sermaye kazançları üzerinden alınan vergiler (DVG)

*Dolaylı vergiler kapsamında değerlendirilen mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler (DLVG) üzerindeki etkiler de analiz kapsamına alınmıştır.

Hem teorik çerçevede hem de uygulamalı vergilendirme literatüründe (Tanzi ve Zee, 2000; Imam ve Jacobs, 2007), bu vergi türlerinin gelir sağlama kapasiteleri, bazı temel bağımsız değişkenlerle ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle, söz konusu çalışmada tahminlerin doğruluğunu artırmak amacıyla, diğer GMM tahmincilerine kıyasla daha isabetli sonuçlar sunduğu belirtilen sistem GMM yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan ekonometrik modeller, farklı türdeki vergi gelirleri baz alınarak sistem GMM çerçevesinde aşağıda sunulmuştur.

$$TVG_{it}=\alpha TVG_{it-1}+\beta_1 YOL_{it}+\beta_2 GSYH_{it}+\beta_3 BA_{it}+\mu_i+\varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$DVG_{it}=\alpha TVG_{it-1}+\beta_1 YOL_{it}+\beta_2 GSYH_{it}+\beta_3 BA_{it}+\mu_i+\varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$DLVG_{it}=\alpha TVG_{it-1}+\beta_1 YOL_{it}+\beta_2 GSYH_{it}+\beta_3 BA_{it}+\mu_i+\varepsilon_{it} \quad (3)$$

Modele Dahil olan tüm değişkenler (Veriler 2000-2023 yılları Wolrd Bank Data ‘dan elde edilmiştir.):

• TVG_{it} : i ülkesinin t dönemindeki toplam vergi gelirleri (bağımlı değişken) (DVG: Doğrudan vergi, DLVG: Dolaylı vergi olarak modelde yerini almıştır.)

• TVG_{it-1} : toplam vergi gelirlerinin gecikmeli değeri

- YOL_{it} : yolsuzluk düzeyi (örn. yolsuzluk algı endeksi - ters skala)
- $GSYH_{it}$: gayrisafi yurt içi hasıla (ekonomik büyüklük)
- BA_{it} : bütçe açığı
- μ_i : ülkeye özgü sabit etkiler
- ε_{it} : hata terimi

Bu modeli STATA, R veya EViews gibi yazılımlarda uygulamak mümkündür.

Yolsuzlukların vergi gelirleri üzerindeki etkisini inceleyen bu araştırmada, dinamik panel veri analiz tekniklerinden biri olan Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (Sistem GMM) tercih edilmiştir. Bu yöntemin uygulanmasında, modeldeki değişkenlerin durağan olmaları gerektiği varsayımı dikkate alınmaktadır (Jung ve Kwon, 2007: 2). Bu nedenle, tahmin sürecine geçilmeden önce panel veri setinde yer alan değişkenlerin durağanlık düzeyleri analiz edilmiştir.

Çalışmada değişkenlerin durağanlığını tespit edebilmek amacıyla, literatürde sıkça kullanılan Levin, Lin ve Chu (2002) ile Choi (2001) tarafından geliştirilen panel birim kök testleri uygulanmıştır. Levin, Lin ve Chu testinde temel olarak “tüm seriler ortak bir birim köke sahiptir” şeklindeki sıfır hipotezi test edilmektedir. Buna karşılık Choi testinde ise “her bir yatay kesitte birim kök vardır” ifadesi sıfır hipotezini oluşturmaktadır.

Modelde yer alan değişkenlere ait birim kök testlerinin sonuçları ise aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 15.1. Birim Kök Sonuçları

Değişkenler	(LLC)	(Choi)
TVG	-15,89(0,002)*	297,34(0,001)*
DVG	-17,41(0,010)*	301,65(0,000)*
DLVG	-15,08(0,003)*	278,54(0,001)*
YOL	-9,57(0,002)*	137,31(0,002)*
GSYIH	-23,12(0,004)*	252,39(0,001)*
BA	-16,19(0,001)*	194,09(0,010)*
P	1,13(0,763)*	65,23(0,017)*

Not: Birim kök test sonuçları, hem bireysel sabit terimi hem de trend içeren model spesifikasyonlarına dayanmaktadır. Gecikme uzunlukları, **Akaike Bilgi Kriteri** kullanılarak otomatik olarak belirlenmiştir. Test sonuçlarının yanında parantez içinde verilen değerler,

olasılık sonuçlarını göstermektedir. Tablo içerisinde * işareti, ilgili test istatistiğinin **%1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı** olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 15.1. de ki analiz sonuçlarından Choi ve LLC testine göre, panel veri setindeki bütün değişkenler durağandır. Buna göre sistem GMM yaklaşımındaki değişkenlerin durağan olduğu varsayımını karşılar niteliktedir. Böylelikle GMM yaklaşımı tahmin edilmiştir. Sonuçlar, Tablo 15.2. de yer almaktadır.

Tablo 15.2. Yolsuzlukların Vergi Türleri Üzerindeki Etkileri (Toplam, Doğrudan ve Dolaylı)

Bağımlı Değişken	TVG	DVG	DLVG
Gecikmeli Bağımlı Değişken	0,8117 (0,000)*	0,8510 (0,000)	0,7902 (0,000)*
YOL	0,0726 (0,01)*	0,0301 (0,051)**	0,0346 (0,045)**
GSYİH	0,2156 (0,000)*	0,1667 (0,000)*	0,3629 (0,000)*
BA	0,0239 (0,765)	-0,0529 (0,316)	0,0571 (0,433)
P(olasılık)	0,0006 (0,784)	-0,0192 (0,564)	0,0402 (0,453)
Gözlem Sayısı	136	136	136
Grup Sayısı	25	25	25
Wald Chi2 (p)	(0,0001)	(0,0001)	(0,0001)
Sargan Chi2	117,65 (0,145)	112,65 (0,165)	111,65 (0,132)
AR (1) İçin Arellano-Bond Testi (p değeri)	-2,64 (0,004)	-2,31 (0,005)	-3,46 (0,001)
AR (2) İçin Arellano-Bond Testi (p değeri)	0,85 (0,354)	0,67 (0,445)	1,59 (0,104)

Not: *, **, *** ; sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesindeki istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

Panel regresyon analizine geçmeden önce, Sistem GMM tahmincisinin geçerliliğini değerlendirmek amacıyla üç temel test uygulanmıştır. Bunlar; modelin genel anlamlılığını test eden Wald testi, kullanılan araç değişkenlerin geçerliliğini sınavan Sargan testi ve modelde otokorelasyonun olup olmadığını belirleyen Arellano-Bond testidir. Wald testi sonuçlarına göre, kurulan modellerin genel olarak istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Sargan testi, kullanılan araç değişkenlerin hata terimiyle ilişkisiz olduğunu varsayan sıfır hipotezi çerçevesinde gerçekleştirilmiş ve bu değişkenlerin geçerli olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca AB testi, ikinci dereceden otokorelasyonun olmadığını ortaya koymuştur. Panel regresyon sonuçları incelendiğinde, modelde yer alan vergi türlerine göre bazı ortak eğilimler belirlenmiştir. Özellikle GSYH'nin vergi gelirleri üzerindeki etkisi, beklendiği gibi pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Öte yandan, dışa açıklık ve fiyatlar genel düzeyinin etkileri

beklenen yönlerde olmakla birlikte, istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Yolsuzluk algılama endeksi ile vergi gelirleri arasındaki ilişki, hem kuramsal hem de ampirik literatürle uyum içindedir. Analiz sonuçları, yolsuzluk arttıkça (algı endeksinde azalma), toplam vergi gelirlerinin azaldığını göstermektedir. Bu durum, yolsuzluğun kamu maliyesi açısından önemli bir tehdit oluşturduğunu ve kamu hizmetlerinin finansmanını zorlaştırabileceğini ortaya koymaktadır.

Vergi türleri açısından detaylı incelendiğinde; gelir, kâr ve sermaye kazançları üzerinden alınan vergiler (doğrudan vergiler) ile yolsuzluk arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, doğrudan vergilerin doğası gereği vergi idaresi ile mükellef arasında birebir etkileşimi zorunlu kılması sebebiyle beklenen bir durumdur. Bu tür vergilerde, tahakkuk ve tahsil süreçlerinde yolsuzlukların ortaya çıkma ihtimali daha yüksektir. Benzer şekilde, mal ve hizmetler üzerinden alınan dolaylı vergilerde de yolsuzlukla negatif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir. Her ne kadar bu vergilerde doğrudan temas daha az olsa da, ticari işlemlerin gizlenmesi ya da satışların olduğundan düşük gösterilmesi gibi yollarla yolsuzluk etkisi ortaya çıkmaktadır. Panel regresyon bulguları da bu ilişkiyi doğrular niteliktedir.

Genel olarak çalışmanın bulguları, vergi sisteminin yapısı ve idari etkinlik düzeyinin yanı sıra, yolsuzluk düzeyinin de vergi gelirleri üzerinde kayda değer bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu etki, vergi türlerinin yapısal özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Sonuç olarak, istikrarlı bir kamu maliyesi yapısının sağlanabilmesi için yolsuzlukla etkin bir mücadelenin, vergi gelirlerini artırmayı hedefleyen politikaların vazgeçilmez bir unsuru olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, kamu gücünün özel çıkarlar doğrultusunda kötüye kullanılması anlamına gelen yolsuzluğun, devletin en temel gelir kaynaklarından biri olan vergi gelirleri üzerindeki etkisi kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ekonomilerde de önemli bir yapısal sorun olarak varlığını sürdüren yolsuzluk, kamu maliyesi açısından ciddi tehditler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yolsuzluğun ekonomik yapılar üzerindeki olumsuz etkilerinden biri olarak kabul edilen vergi gelirleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi gerek akademik literatür gerekse kamu politikaları açısından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Çalışmada, 2000–2023 yılları arasında 25 OECD ülkesine ait panel veri seti kullanılmış ve yolsuzluk ile vergi gelirleri arasındaki ilişki **dinamik panel veri analizi** yöntemiyle test edilmiştir. Özellikle sistem GMM (Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi) tekniği kullanılarak yapılan analizlerde, bağımlı değişken olan toplam vergi gelirleri ile bağımsız değişken olan yolsuzluk düzeyi arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, yolsuzluk düzeyinin artmasının vergi gelirlerinde düşüşe neden olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Analiz sonuçları göstermektedir ki, yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde vergi uyumu düşük olmakta, vergi kaçakçılığı artmakta ve kayıt dışı ekonomi genişlemektedir. Bu durum yalnızca kamu gelirlerini azaltmakla kalmamakta, aynı zamanda kaynakların etkin ve adil dağılımını da engellemektedir. Özellikle dolaysız vergilerin tahsil sürecinde kamu görevlileri ile mükellef arasındaki doğrudan ilişki, yolsuzluk için bir zemin oluşturmaktadır. Bu da vergi sisteminin adaletini ve etkinliğini zedelemekte, vatandaşların vergiye olan güvenini sarsmaktadır. Ayrıca, yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerde kamu harcamalarının kompozisyonu da bozulmakta, kamu kaynakları verimsiz alanlara yönlendirilerek bütçede israf ortaya çıkmaktadır.

Yolsuzluk, kamu idaresinin meşruiyetini zayıflatmakta, vergi idaresi ile vatandaşlar arasındaki güven ilişkisini ortadan kaldırmakta ve toplumda genel bir ahlaki çöküntüye neden olmaktadır. Bu durum, sadece mali anlamda değil, sosyal sermayenin zayıflaması açısından da ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluğun kamu gelirleri üzerindeki etkisi daha belirgin olmakta, bu da sosyal hizmetlerin sunumunu kısıtlamakta ve gelir dağılımındaki adaletsizliği derinleştirmektedir.

Bu çerçevede, çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda birtakım politika önerilerinde bulunmak mümkündür:

- **Vergi Denetim Sisteminin Güçlendirilmesi:** Vergi tahsilatında görevli kamu görevlilerinin denetim mekanizmalarıyla daha etkin bir şekilde izlenmesi ve hesap verebilirlik ilkesinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- **Şeffaflık ve Bilgi Teknolojilerinin Kullanımı:** Vergi tahsilatı, harcamalar ve kamu ihalelerinde şeffaflık artırılmalı; dijital vergi sistemlerine geçilerek birey ile memur arasındaki birebir temas en aza indirilmelidir.
- **Kamu Etiği ve Eğitim:** Kamu personelinin etik değerlere bağlılığı artırılmalı; hizmet içi eğitimlerle yolsuzluğa karşı farkındalık geliştirilmeli ve etik davranış normları güçlendirilmelidir.
- **Bağımsız Denetim ve Yargı Mekanizmaları:** Yolsuzlukla mücadelede etkin ve bağımsız bir yargı sisteminin varlığı hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda, hukuki altyapı güçlendirilmeli ve yolsuzluğa karışan kamu görevlilerine yönelik cezai yaptırımlar caydırıcı olmalıdır.
- **Toplumsal Bilinç ve Katılımcı Yönetim:** Yolsuzlukla mücadelede yalnızca idari değil, aynı zamanda toplumsal bir bilinç de oluşturulmalı; vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları ve medya, kamu yönetiminin hesap verebilirliğini denetleyen bir konuma getirilmelidir.

Sonuç olarak, bu çalışması yolsuzluğun sadece ekonomik değil, aynı zamanda yapısal ve toplumsal bir sorun olduğunu ortaya koymakta ve vergi gelirleri üzerindeki doğrudan etkisine dikkat çekmektedir. Kamu gelirlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak, vergi adaletini tesis etmek ve ekonomik istikrarı güçlendirmek için yolsuzluğun önlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, vergi politikalarının yolsuzlukla mücadele stratejileriyle entegre bir biçimde kurgulanması gerekmektedir. Yolsuzluğun azaltılması yalnızca kamu maliyesine değil, aynı zamanda demokratik yönetişimin güçlendirilmesine ve toplumsal refahın artırılmasına da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akalan, A. R.** (2006). *Türk kamu hizmetinde yönetim ilkeleri ve yolsuzlukla mücadele* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akbelen, Z., & Aydın, Z.B. & Polat, O.** (2024). Türkiye’de vergi aflarının vergi gelirleri üzerine etkisi: Ampirik bir analiz. *The Journal of Academic Social Science*, 64(64), 255-270.
- Akdoğan, A.** (2003). *Kamu maliyesi* (9. baskı). Gazi Kitabevi.
- Akdoğan, A.** (2011). *Kamu Maliyesi* (14. Baskı). Gazi Kitapevi.
- Akdoğan, A.** (2019). *Kamu maliyesi*. Gazi Kitabevi.
- Akıncı, A.** (2019). Vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 100–106.
- Aktan, C. C.** (1993). Politikada rant kollama. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(4), 119–136.
- AKTAN, C. C.** (1994). *Yolsuzluk ve Ekonomik Kalkınma*. TAKAV Matbaası, Ankara.
- Aktan, C. C.** (1999). *Kirli devletten temiz devlete*. Yeni Türkiye Yayınları; 2. Semih Ofset.
- Aktan, C. C.** (2001 & 2002). *Yolsuzlukla mücadele stratejileri*. Hak-İş Yayınları.
- Aktan, C. C.** (2001). *Yolsuzlukla mücadele stratejileri*. Ankara: Hak-İş Yayınları. (7. baskı, 2017).
- Aktan, C. C.** (1999). *Kirli devletten temiz devlete*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Akçay, S.** (2001). *Gelişmekte olan ülkelerde yolsuzlukların ekonomik analizi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyon.
- Akıncı, A., & Özçelik, Ö.** (2018). *Türkiye’de dolaylı vergilerin enflasyon üzerindeki etkisi*. Maliye ve Finans Yazıları, 9-20.
- Al, H.** (2005). *Türk kamu yönetiminde yolsuzlukla mücadele: Geleneksel bürokratik yapı ve yeni etik değerler. II. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı* s.239–249. Sakarya Üniversitesi.
- Altuntaş, M., Kılıç, E., Mercan, N., & Yavuz, E.** (2021). Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisinin panel veri yöntemiyle analizi: OECD ülkelerinden kanıtlar. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 53–72.

- Altunç, Ö. F., & Yıldırım, A.** (2017). Yolsuzluğun ekonomik büyümeyi etkileme kanalları: Ülkeler arası bir çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(63), 15–27.
- Arellano, M., & Bond, S.** (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *Review of Economic Studies*, 58(2), 277–297.
- Fjeldstad, O., Amundsen, I., & Sissener, T.** (2000). *Research on corruption: A policy-oriented survey*. Chr. Michelsen Institute & Norwegian Institute of International Affairs.
- Arslan, M.** (2017). *Kamu maliyesi ders notları*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu.
- Aslan, S.** (2015). Siyasal iktidarı etkileme yöntemlerinden biri olarak lobcilik. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 1–7.
- Ata, A. Y.** (2009). *Kurumsal iktisat çerçevesinde yolsuzluğun fırsat ve motivasyonları: AB ülkeleri üzerine bir inceleme* (Yayınlanmış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Atabey, A. Ö., & Şimşek, M. H.** (2022). Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: G-7 ülkelerinden ampirik kanıtlar (1970-2020). *Econder International Academic Journal*, 6(2), 221–234.
- Ay, H.** (1997). Siyasal karar alma sürecinde lobcilik. *Yeni Türkiye Dergisi*, 14, 1191–1195.
- Ay, H.** (2014). *Kamu maliyesi* (Gözden geçirilmiş 2. basım). Nobel Yayınevi.
- Aydoğmuş, İ., Kutlu, E., & Yıldırım, S.** (2005). Yolsuzluk ve doğrudan yabancı yatırımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 7(2), 1–21.
- Aydın, S., & Yilmazer, Y.** (2010). *Yolsuzluk ve mali suçlar*. Adalet Yayınevi.
- Aydın, S., & Çaşkurulu, E.** (2013). *Kamu maliyesi* (2. baskı). Gazi Kitabevi.
- Aydın, S., & Yilmazer, Y.** (2007). *Yolsuzluk ve mali suçlar*. Adalet Yayınevi.
- Bahtiyar, E., & Odabaş, H.** (2020). Vergi gelirlerini etkileyen bir faktör olarak ekonomik özgürlükler: OECD ülkeleri üzerinde bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 137–161.
- Baldemir, E., Özkoç, H., & İşçi, Ö.** (2009). MIMIC model ve yolsuzluk üzerine Türkiye uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 50–52.

- Bardhan, P.** (1997). Corruption and development: A review of issues. *Journal of Economic Literature*, 35(3), 1320–1346.
- Bauer, T. K., & Vorell, M.** (2010). External effects of education: Human capital spillovers in regions and firms (Ruhr Economic Paper No. 195). Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung (RWI).
- Bayar, G.** (2007). *Türkiye’de yolsuzluğun nedenleri: Ekonometrik bir inceleme* (Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni No. 2007/3). Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Bağdigen, M., & Dökmen, G.** (2006). Yolsuzluklarla kamu harcamaları arasındaki ilişkinin ampirik bir analizi: Türkiye örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(4), 23–38.
- Başar, S.** (2004). *Yolsuzluklar ve makroekonomik etkileri* (Yayınlanmış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Benk, S., & Karakurt, B.** (2010). Gelir idareleri ve yolsuzluk: Motivasyonlar, fırsatlar ve mücadele yolları. *Business and Economics Research Journal*, 1(4), 133–148.
- Berkman, A. Ü.** (1983). *Az gelişmiş ülkelerde kamu yönetiminde yolsuzluk ve rüşvet*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Berkman, A. Ü.** (2009). *Gelişmekte olan ülkelerde kamu yönetiminde yolsuzluk ve rüşvet* (Genişletilmiş 2. baskı). Ankara: TODAİE.
- Bilgin, M.** (2021). Antik Yunan’da vergi sistemi. *Tarih Okulu*, 15(57), 1–12.
- Bodur, Ş.** (2012). *Vergi suçlarının ortaya çıkmasında mali ve sosyolojik faktörler: Tokat örneği* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burgess, R., & Stern, N.** (2007). Vergileme ve kalkınma (M. Durmuş, Çev.). *Maliye Dergisi*, 152, 1–59.
- Bulutoğlu, K.** (1981). *Kamu ekonomisine giriş* (4. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Choi, I.** (2001). Unit root test for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249–272
- Dackehag, M., & Hansson, A.** (2012). *Taxation of income and economic growth: An empirical analysis of 25 rich OECD countries*. Working Paper.
- Demir, İ. C.** (2015). *Kamu maliyesi*. Afyonkarahisar: Limit Yayınları.

- Blundell, R., & Bond, S.** (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115–143.
- Blundell, R., Bond, S., & Windmeijer, F.** (2000). Estimation in dynamic panel data models: Improving on the performance of the standard GMM estimator. In B. Baltagi (Ed.), *Nonstationary panels, panel cointegration, and dynamic panels* (Advances in Econometrics, 15, pp. 53–91). JAI Press.
- Demir, İ. C.** (2016). Vergilemede fayda ilkesi bağlamında sosyal güvenlik primlerine bakış: Türkiye örneği. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 57–66.
- Çelen, M.** (2007). *Yolsuzluk ekonomisi: Kamusal bir kötülük olarak yolsuzluğun ekonomik analizi*. İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (İSMMM Yayın No: 77).
- Çomaklı, Ş. E., & Doğruyol, C.** (2013). *Kamu maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çoban, O.** (1999). Bir siyasal yozlaşma türü olarak rüşvet ve ekonomik etkileri. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 173–195.
- Edizdoğan, N.** (1998). *Kamu maliyesi I*. Ekin Kitabevi.
- Edizdoğan, N.** (2008). *Kamu maliyesi* (10. baskı). Ekin Yayınevi.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., & Gümüş, E.** (2012). *Kamu maliyesi* (4. baskı). Ekin Yayınevi.
- Ejder, H. L.** (2011). *Maliye ders notları (KPSS ve kurum sınavlarına yönelik)*. Cem Veb-Ofset.
- Eker, A.** (2004). *Kamu maliyesi*. Kayılmaz Matbaası.
- Erdem, M., Şenyüz, D., & Tathoğlu, İ.** (2012). *Kamu maliyesi* (10. baskı). Ekin Basım Yayın.
- Erdem, M., Şenyüz, D., & Tathoğlu, İ.** (2015). *Kamu maliyesi* (12. baskı). Ekin Basım Yayın.
- Erdem, M., Şenyüz, D., & Tathoğlu, İ.** (2019). *Kamu maliyesi* (15. baskı). Ekin Basım Yayın.
- Erkal, G., Akıncı, M., & Yılmaz, Ö.** (2014). Yolsuzluk ve iktisadi büyüme ilişkisi: OECD ve AB ülkeleri üzerine panel sınır testi analizi. *Sayıştay Dergisi*, (92), 143–162.
- Eskicioğlu, O.** (2007). *Çağdaş vergi anlayışının İslam hukuku açısından eleştirisi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Eğilmez, M.** (2012). *Büyüme başka şey gelişme başka*. [Erişim: 06.06.2024 <http://www.mahfiegilmez.com>]

- Gedikli, A.** (2011). Kamu hizmetlerinin yönetimi sürecinde yolsuzluğun derinleştirdiği ekonomik büyüme ve yoksulluk sorunu üzerine bir değerlendirme. *Öneri Dergisi*, 9(36), 169–188.
- Oral, B. G.** (2009). *Yolsuzluk - Türk vergi sistemi ilişkisi ve mücadele stratejileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Gürdal, T., Aydın, M., & İnal, V.** (2021). The relationship between tax revenue, government expenditure, and economic growth in G7 countries: New evidence from time and frequency domain approaches. *Economic Change and Restructuring*, 54, 305–337.
- Göktaş, A.** (2009). Yolsuzluğun büyüme üzerindeki etkileri ve yolsuzluğu önleme stratejileri. *Çimento İşveren Dergisi*, Temmuz sayısı.
- Gültekin, S.** (2015). Etik yönetim, yolsuzluk ve yoksulluk ilişkisi üzerine bir inceleme. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7(14).
- Hakim, T. A.** (2020). Direct versus indirect taxes: Impact on economic growth and tax revenue. *International Journal of Financial Research*, 11(2), 146-153.
- Hasanoğlu, M., & Aliyev, Z.** (2007). *Yönetimde yolsuzluk ve mücadele stratejileri*. Nobel Yayınları.
- Heindrich, F., & Hodess, R.** (2011). *Handbook of global research and practice in corruption*. Edward Elgar Publishing.
- Ho, T. T., Tran, X. H., & Nguyen, Q. K.** (2023). Tax revenue-economic growth relationship and the role of trade openness in developing countries. *Cogent Business & Management*, 10(2), 2213959
- Hutchinson, F.** (2005). A review of donor agency approaches to anti-corruption. *Asia Pacific School of Economics and Government, Policy and Governance Discussion Papers*, (3), 1–21.
- International Monetary Fund.** (2023). *IMF & governance and anti-corruption*. [Erişim: 15.07.2024, <https://www.imf.org/en/Topics/governance-and-anti-corruption>]
- Imam, P. A., & Jacobs, D.** (2014). Effect of corruption on tax revenues in the Middle East. *Review of Middle East Economics and Finance*, 10(1), 1-24.
- İğdeler, S.** (2004). Yolsuzluk ve yolsuzluklarla mücadele. *Türk İdare Dergisi*, 76(442), 77–108.
- Jung, H., & Kwon, H. U.** (2007). *An alternative system GMM estimation in dynamic panel models*. Institute of Economic Research, Hitotsubashi University.

Kahraman, S. (2010). *Türk kamu yönetiminde yolsuzlukla mücadelede hukuki ve idari düzenlemelerin etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.

Karakaş, M. (2007). Yolsuzluğun nedenleri, etkileri ve yolsuzlukla mücadelede alternatif bir yaklaşım olarak yönetim. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Seri 50*.

Karakaş, M., & Çak, M. (2007). Yolsuzlukla mücadelede uluslararası kuruluşların rolü. *Maliye Dergisi, 153, 77*.

Karakaş, M., & Çiçek, H. (2009). Vergi yükümlülerinin yolsuzluğa ilişkin tutum ve tepkileri: Gaziantep örneği. *Sosyoekonomi, 9(9)*.

Kayan, A. (2000). Verginin tarihsel gelişimi ve sebep olduğu bazı önemli olaylar. *Maliye Dergisi, 135, 80-87*.

Korkmaz, E., Erkal, M. E., Minibaş, T., Baloğlu, T., Yılmaz, B. E., & Çak, M. (2001). *Türkiye’de yolsuzluğun sosyoekonomik nedenleri, etkileri ve çözüm önerileri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Korkmaz, E., Erkal, M. E., Minibaş, T., Baloğlu, T., Yılmaz, B. E., & Çak, M. (2001). *Türkiye’de yolsuzluğun sosyo-ekonomik nedenleri, etkileri ve çözüm önerileri* (Yayın No: 2001-35). İstanbul Ticaret Odası. Prive Grafik & Matbaacılık.

Koçak, S., Karış, Ç., & Çil, D. (2022). Enflasyon, enflasyon oynaklığı ve vergi gelirleri arasındaki dinamik ilişkiler: Türkiye örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (36), 209–222*.

Kpundeh, S. J. (1998). Political will in fighting corruption. In *Corruption and integrity improvement initiatives in developing countries* (pp. 91–110).

Levi, M., & Reuter, P. (2006). Money laundering. *Crime and Justice, 34(1), 289–375*

Macek, R. (2014). The impact of taxation on economic growth: Case study of OECD countries. *Review of Economic Perspectives, 14(4), 309–328*.

Malito, D. (2014). Yolsuzluk göstergeleri ve endekslerinin ölçülmesi. *Robert Schuman İleri Araştırmalar Merkezi Araştırma Makalesi, 13*.

Mazlum, Z. (2004). *Türk vergi sistemi ve Avrupa Birliği vergi sistemi karşılaştırması* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Meriç, M. (2004). Yolsuzluk nedenleri ve önlemeye yönelik çalışmalar. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 71–85.

Nadaroğlu, H. (1996). *Kamu maliyesi teorisi*. Beta Basım Yayın.

Oktar, S. A. (2010). *Vergi hukuku* (Gözden geçirilmiş ve güncelleştirilmiş 5. baskı). Türkmen Kitabevi.

Oral, B. G. (2009). *Yolsuzluk- Türk vergi sistemi ilişkisi ve mücadele stratejileri* (Yayınlanmış doktora tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2008). *Corruption: A glossary of international criminal standards* (OECD Glossaries). [Erişim: 15.7.2024 <https://www.oecd.org/corruption/corruption-glossary.htm>]

Orhaner, E. (2007). *Kamu maliyesi*. Siyasal Kitapevi

Osterfeld, D. (1992). *Prosperity versus planning: How government stifles economic growth*.

Öner, S. (2005). Yoksulluk olgusuna siyaset bilimi çerçevesinden bir bakış. *Sayıştay Dergisi*, Nisan-Haziran 2005(57), 39–54.

Özbaran, H. M. (2003). Yolsuzluk ve bu alanda mücadele eden uluslararası örgütler ve birimler. *Sayıştay Dergisi*, 50-51, 18.

Özsemerci, K. (2003). Türk kamu yönetiminde yolsuzluklar, nedenleri, zararları ve çözüm önerileri. *TC Sayıştay Araştırma, İnceleme, Çeviri Dizisi*, 27, 16-22.

Öztürk, Ö. F. (2021). Dolaysız ve dolaylı vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 430-44.

Öztürk, Ö. F., Şaşmaz, M. Ü., Bayar, Y., & Odabaş, H. (2019). Türkiye’de başlıca ekonomik değişkenlerin vergi gelirleri üzerindeki etkisi: Çoklu doğrusal regresyon analizi. *Sayıştay Dergisi*, (115), 37-53.

Pedersen, K. H., & Johannsen, L. (2005). Corruption: Commonality, causes & consequences comparing 15 ex-communist countries. *Department of Political Science, University of Aarhus*.

Pehlivan, O. (2016). *Kamu maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Püren, S. (2012). *Vergi kaçakçılığının farklı nitelikteki suçlar ile karşılaştırılması: Zonguldak ilinde bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

- Rose-Ackerman, S., & Palifka, B. J.** (2016). *Corruption and government: Causes, consequences, and reform*. Cambridge university press.
- Sandalcı, U., & Sandalcı, İ.** (2017). *OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin ampirik analizi: 1990–2014*.
- Savaşan, F., Yardımcıoğlu, F., & Demir, İ.** (2016). Türkiye’de kayıtdışı ekonomi: Zaman serisi ve panel veri MIMIC tahminleri. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 161-201.
- Sayan, İ. Ö., & Kışlalı, M.** (2004). Yolsuzluk üzerine ekonometrik bir çalışma. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(2), 31–50.
- Sağdıç, E. N., Yıldız, F., & Sayın, H. H.** (2020). Doğrudan yabancı yatırımlar, vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Kırılgan beşli ülkeler örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi *Vizyoner Dergisi*, 11(28), 680–699.
- Seffaflık.** (2015b). *2016 Küresel Yolsuzluk Barometresi*. Uluslararası Şeffaflık Örgütü. [Erişim: 15.7.2024, <http://www.seffaflik.org/uluslararasi-seffaflik-orgutu-2016-kuresel-yolsuzluk-barometresini-acikladi/>]
- Şahbaz, A., Koç, Ş., & Ceylan, A.** (2022). Demokrasi ve dışa açıklığın vergi gelirleri üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri için panel veri analizi (1980-2018). *Fiscaoeconomia*, 6(3), 1367-1388.
- Şen, H., & Sağbaş, İ.** (2017). *Vergi teorisi ve politikası*. Barış Arıkan Yayınları.
- ŞENER, N.** (2001). *Tepeden tırnağa yolsuzluk*. Metis Yayıncılık.
- Şenyüz, D., & Tatlıoğlu, İ.** (2011). *Kamu maliyesi*. Ekin Kitabevi.
- Şenyüz, D., Yüce, M., & Gerçek, A.** (2023). *Türk vergi sistemi*. Ekin Basım Yayın.
- Tanzi, V., & Davoodi, H. R.** (1997). *Corruption, public investment, and growth* (IMF Working Paper No. 97/139). International Monetary Fund.
- Tanzi, V.** (1998). *Corruption around the world: Causes, consequences, scope, and cures*. *IMF Staff Papers*, 45(4), 559–594.
- Tanzi, V., & Davoodi, H.** (2000). *Corruption, growth, and public finances* (IMF Working Paper No. WP/00/182). International Monetary Fund
- Tarhan, B., Gençkaya, Ö. F., Ergül, E., & Özsemerci, K.** (2006). *Bir olgu olarak yolsuzluk: Nedenler, etkiler ve çözüm önerileri*. Matsa Basımevi.

TEPAV. (2006). *Bir olgu olarak yolsuzluk: Nedenler, etkiler, çözüm önerileri* (TEPAV Yolsuzlukla Mücadele Kitapları-1). Ankara.

Topkaya, H., & Topkaya, A. (2012). Avrupa Birliği'nin yolsuzlukla mücadelesinde suçtan kaynaklanan malvarlıklarının geri alınması. *Sayıştay Dergisi*, (85), 69-93.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (2004). *Türk Ceza Kanunu* (5237 sayılı Kanun, Tertip 5, Cilt 43, Madde 252/1). *Resmi Gazete*, 25600.

Türkdönmez, D. (2019). *Yolsuzluk- Ekonomik büyüme ilişkisi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır.

Yavuziğit, M. H. (1996). *Türkiye'de rüşvet ve yolsuzlukların nedenleri ile çözüm yollarının tartışılması*. *Sayıştay Dergisi*, 23, 11-36.

Yeşilyurt, K. (2013). Yolsuzluk Algılama İndeksi: Türkiye Ve Ülkeler Genel Analizi. *Denetim*, (11), 64-68.

Yolal, M. (2017). Verginin tarihsel gelişiminin ve mali fonksiyonun geçmişten günümüze değerlendirilmesi. *Vergi Raporu*, 215, 9-27

Yurdakul, O. M. (2013). *Bir kamusal başarısızlık ürünü olarak yolsuzluk ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, M. (2020). Verginin mali amacı açısından Türkiye'de 1990-2018 yılları arası dönemde vergi gayretinin incelenmesi. *Vergi Raporu*, (246), 196-214.

Yıldız, B. (2019). Vergi gelirlerinin ekonomik belirleyicileri üzerine ampirik bir analiz: Yüksek gelirli OECD ülkeleri örneği. *Journal of Management and Economics Research*, 17(3), 324-339

World Bank. (1997). *Helping countries control corruption: Causes, consequences, and reform*. New York: Cambridge University Press.

World Bank. (2023). Combating corruption.[Erişim: 15.8.2024
<https://www.worldbank.org/en/topic/governance/brief/anti-corruption>]

World Bank. (1997). *Helping countries combat corruption: Causes, consequences, and reform*. Washington, DC: Author.